

Anna Zariņa

APĢĒRBS LATVIJĀ

7.—17. GS.



IEVADS

Tautastērps ir būtiska tautas kultūras vēstures sastāvdaļa. Apģērbā saskatāmi sava laika kultūrvēsturiskie slāņojumi un tradīcijas, tamdēļ svarīgi zināt tā veidošanas vēsturi jau no iespējami senākiem laika posmiem. Latvijas muzejos vecākie saglabātie latviešu tautastērpi ir galvenokārt no 19. gs., senākas ziņas par tiem jāmeklē aprakstos un attēlojumos. Jo tālākos vēstures posmos iedziļināties, jo ziņu par apģērbu tur atrodam mazāk un tās ir nepilnīgākas. No 1. g. t. pēc Kr. rakstītas liecības par mūsu teritoriju vispār nav atrodamas. Pirmās rakstītās ziņas par Latvijas iedzīvotāju apģērbu dažos vārdos sniedzis Atskaņu hronikas autors no 13. gs., pieminot, ka sieviešu apģērbs bijis grezni rotāts.¹ Pēc tam līdz pat 16. gs., kad parādās pirmie ikonogrāfiskie materiāli — apģērbu zīmējumi, vienīgais izziņas avots par apģērbu ir arheologu atradumi kapulaukos, dzīvesvietās un depozītos. Bet salīdzinājumā ar citām arheologu atrastajām senlietām apģērba atliekas diemžēl saglabājušās tikai retos, īpaši labvēlīgos apstākļos, nepieklūstot gaisam, vai arī kādas konservējošas vielas, piemēram, vara oksidēšanās produktu ietekmē. Latvijā šādi apstākļi veidojās 1. g. t. otrajā pusē sakarā ar plašu bronzas izmantošanu rotām un apģērba daļu rotāšanai. Bez tam šajā laikā te pastāvēja tradīcija mirušos apglabāt svētku tērpā kopā ar bagātīgajām dzīvē lietotajām bronzas rotām. Īpaši iedarbīga konservējošā ietekme bija sīkajiem bronzas rotājuma elementiem — gredzentiņiem, riņķīšiem, spirālītēm —, kas bija iestrādāti tieši audumā.

Latvijas teritorijā 7.—13. gs. ar sīkiem, audumā iestrādātiem bronzas rotājuma elementiem apģērbu greznoja te dzīvojošās baltu ciltis — latgaļi, sēļi, zemgaļi un kurši, no 10. līdz 13. gs. arī somu ciltīm piederīgie libieši Ziemeļkurzemē un Daugavas un Gaujas lejtecē Vidzemē, kaut gan zināmas kultūras atšķirības te pastāvēja² (1. att.). Vispilnīgākais ieskats par senajiem tekstilizstrādājumiem iegūts no latgaļu un libiešu teritorijām, kur izdarīti arī plašākie pētījumi. Sēļu zemē pētījumu līdz šim maz, bet tur atrastajam apģērba materiālam liela līdzība ar latgaļu

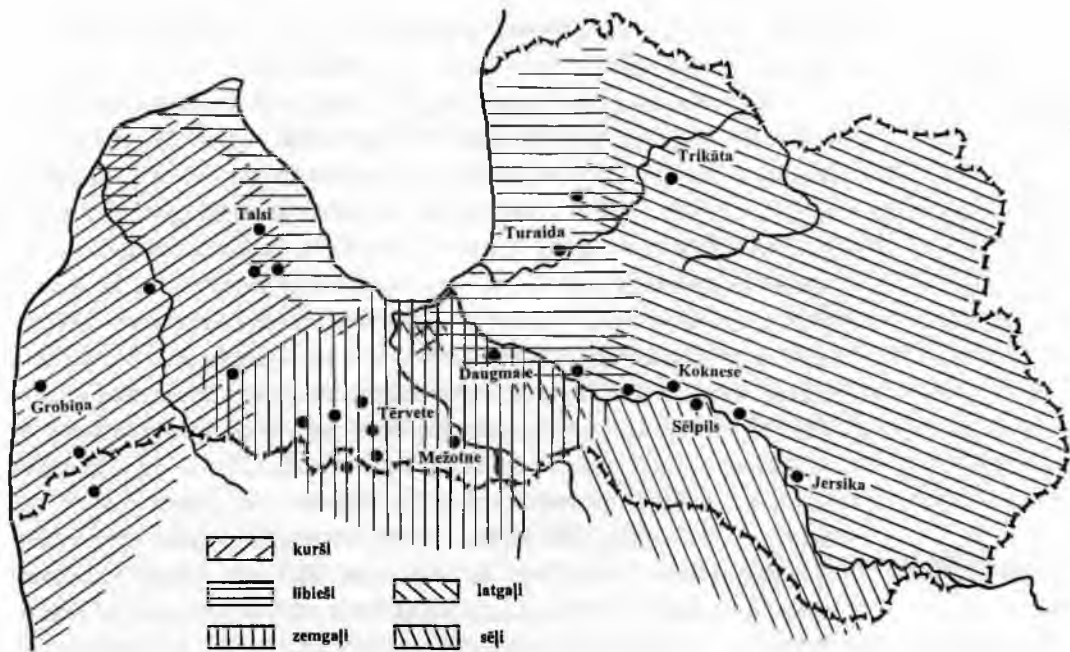
apģērbu. Kuršiem šajā laikā dominēja ugunskaņi, līdz ar to tekstilizstrādājumi nav saglabājušies, kaut gan atsevišķi atradumi liecina par līdzīgu rotāšanas veidu. Maz līdz šim zināms arī par zemgaļu apģērbu, kam, spriežot pēc līdzšinējiem atradumiem, audumu rotāšana ar bronzu bijusi mazāk iecienīta.

No atrastajiem tekstilizstrādājumu fragmentiem var iegūt ziņas par izejmateriālu, darināšanas paņēmienu, krāsu, no lielākajiem arī par apģērba daļu veidu un par rotāšanas paņēmienu. Rotājums ir viens no nozīmīgākajiem etnisko īpatnību rādītājiem.

Apģērba rotājumā, īpaši tā greznumā, izpaužas ne vien tā laika rotāšanas tradīcijas, bet visos laikos un it īpaši 7.—12. gs. tas raksturo ne tikai sabiedrības virslāni, bet arī dažādās sabiedrības sociālās pakāpes. Svarīgs sociālā stāvokļa rādītājs var būt gan izejmateriāls, gan krāsa, audumu darināšanas tehnika, kvalitāte u. c., kā arī īpašs rotājums parasti nerotātām apģērba daļām, piemēram, rokautiem, kāju aptinumiem, svārkjiem u. c. Tā kā apģērba atlieku saglabāšanos lielā mērā noteica tā bronzas rotājums, vairums atrastās grezni rotātās apģērba daļas attiecināms galvenokārt uz vairāk nodrošinātajiem. Ikdienai un darbam lietotajam tērps varēja būt ar vienkāršāku rotājumu vai pavisam nerotāts, bet nav pamata uzskatīt, ka pastāvēja būtiskas atšķirības tā izveidojumā.

Ieskatu par apģērba galvenajām daļām, to izveidojumu un darināšanas paņēmienu pēc arheoloģiskajiem materiāliem iespējams dot, sākot ar 1. g. t. otro pusē. Šinī laikā Latvijas, tāpat arī citu Ziemeļrietumeiropas zemju arheoloģiskajā materiālā sastopamas tiklab primārās apģērba daļas (t. i., nepārveidoti četrstūraini auduma gabali) — sieviešu villaines un apliekamie brunči, vīriešu apmetņi, kā arī piegriezot veidotās apģērba daļas ar noteiktu funkcionālu nozīmi — sieviešu, vīriešu un bērnu krekli, jakas un svārki, arī vīriešu bikses, lai gan par tām līdz šim trūkst izvērtējamu atradumu. Tomēr nav arī šaubu, ka tādas bija, jo šā laika skandināvu materiālā konstatēti pat vairāki to piegriešanas veidi.³

Vairāk ziņu saglabājies par sieviešu apģērbu, kas bija greznāk rotāts. Sievietēm vairāk arī bronzas rotu — un līdz ar to tekstilijām lielākas iespējas saglabāties.



1. att. Etniskā situācija Latvijā 10.—12. gs. (pēc G. Zemiša).

Bez galvenajām apģērba daļām ieskats gūts arī par galvassegām, jostām, rokautiem, kāju aptinumiem un apaviem. Gadsimtu gaitā vērojama attīstība un izmaiņas gan apģērba darināšanā, gan rotājumā. Rotu novietojums liecina, ka galvenās apģērba daļas arī pirms 7. gs. bijušas tādas pašas. Bet, tā kā tajā laikā nebija parasts iestrādāt audumā bronzas rotājumus, no tiem saglabājušies tikai daži niecīgi fragmenti bronzas rotu tuvumā.

Tekstilizstrādājumu fragmenti pētīti un analizēti atbilstoši sava laika iespējām un zināšanām, kas arī nosaka nelielās atšķirības dažāda laika dažādu autoru vērtējumos par seno apģērbu.

Jau 19. gs. vidū pēc Aizkraukles latgaļu un libiešu kapulaukā iegūtajām senlietām un apģērba fragmentiem seno apģērbu rekonstruēt mēģinājis baltvācu pētnieks F. Kruze.⁴ Tomēr tiklab iegūtā materiāla

vērtējumam, kā arī apģērba attēlojumam nav objektīva pamata — rekonstrukcija veikta ar lielu fantāzijas piedevu.

Turpmākajos gados latgaļu kapulaukos, īpaši Ludzas Odu kalnā iegūtajām apģērba atliekām nopietnu uzmanību veltījis latviešu arheologs F. Balodis,⁵ radot interesi par neparastajām, ar bronzu rotātajām apģērba daļām. Tāpat interesantas un vērtīgas ziņas par Kurzemes izcelsmes libiešu — vaidu kapulaukā pie Cēsu dzelzceļa stacijas šā gadsimta sākumā iegūtajiem apģērba fragmentiem sniedz ārsta E. Ķīvuļa publicētais materiāls.⁶ Tomēr par nozīmīgāko no pirmajiem latviešu senā apģērba pētījumiem uzskatāms 1936. gadā publicētais V. Ģintera darbs,⁷ kurā izvērtēti līdz tam ievērojamā daudzumā izrakumos iegūtie tekstilmateriāli, īpaši no latgaļu kapulaukiem, greznākie atradumi no vairākiem apbedījumiem, to veidi un rotājums. Pirmo reizi te sīkāk analizēta arī izcili greznā Stāmerienas villaine, kas atrasta jau 19. gs. beigās ārsta Putniņa izrakumos. Dotas arī latgaļu vīriešu un sieviešu apģērba rekonstrukcijas, uz kuru pamata 30. gadu beigās atdarināti senie tērpi, kas ilgus gadus bija vienīgie Latvijas Vēstures muzeja ekspozīciju zālē, un tikai pēdējos gados pēc uzkrātām atziņām no jauna uzsākta seno tērpu rekonstrukcija. No V. Ģintera pētījumiem un aprakstiem mēs pazīstam latgaļu sievietēm raksturīgās ar bronzas gredzentiņiem greznā rotātās villaines un bronzas spirāļu vainagus, tāpat arī vīriešu apkaltās jostas un rotātos rokautus. Plašākus teorētiskus pētījumus V. Ģinters turpinājis arī trimdas gados un publicējis darbu,⁸ kurā, salīdzinādam Baltijas un Skandināvijas zemju iedzīvotāju seno apģērbu, uzsvēris gan Latvijas seno iedzīvotāju savdabību, gan kopīgo ar Eiropas un Skandināvijas zemju kultūrām.

Trīsdesmitajos gados E. Šnore publicēja dažus Kurzemes libiešu teritorijā iegūto atradumu, piemēram, Dundagas Laukmuižā atrasto rotāto sievietes kājautu aprakstus kopā ar A. Dzērvītes auduma analīzēm.⁹ Vērtīgus norādījumus par apģērba darināšanas paņēmieniem, kā arī dažu apģērba daļu aprakstus devusi K. Ozola¹⁰ un vairāki citi autori.

1970. gadā A. Zariņas monogrāfijā apkopots un izvērtēts līdz tam iegūtais latgaļu 7.—13. gs. apģērba materiāls un turpmākajos gados sīkāk analizēts arī libiešu kapulaukos atrastais tekstilmateriāls.¹¹

Ārzemēs seno latgaļu apģērbu, izmantojot līdz 1940. gadam iegūtos materiālus, popularizējusi A. Dzērvīte un I. Treimane un par dažiem pēdējo gadu atradumiem informējusi I. Žeiere.¹²

Arheoloģiskie izrakumi ik gadus turpinās, nāk klāt jauni atklājumi un precizējumi. Salīdzinājumā ar kaimiņu zemēm var uzskatīt, ka Latvijas teritorijā tekstilizstrādājumu un apģērba atlieku saglabāšanās ziņā, īpaši par laika posmu no 7. līdz 13. gs., stāvoklis ir visizdevīgākais. Kaut arī visām baltu ciltīm raksturīgas samērā greznas bronzas rotas, tieši Latvijas teritorijā ir visbagātākais apģērbā un it sevišķi audumā iestrādātais bronzas rotājums, kas galvenokārt nosacīja apģērba atlieku saglabāšanos. Bez baltiem bronzas rotājums sastopams vēl arī somu ciltīm, bet ar savām īpatnējām etniskajām iezīmēm. Somu seno apģērbu pētījis un aprakstījis H. Apelgrens-Kivalo.¹³ Šo pētījumu ar jaunāku materiālu papildinājusi P. L. Lehtosalo-Hilandere,¹⁴ viņa arī organizējusi zinātniski pamatotu senā tērpa atdarināšanu.

Par 1. g. t. Austrumeiropas iedzīvotāju apģērbu ieskats iegūstams no vairāku autoru rakstos apkopotajām ziņām.¹⁵

Īpaši aktīvu senā apģērba pētniecību izvērs Eiropas ziemeļrietumu valstīs ar koordinācijas centriem Neimīnsterē, Kopenhāgenā un Londonā. Te kopš 1984. gada tiek rīkoti regulāri simpoziji, kuros liela vērtība veltīta tekstiliju izgatavošanas paņēmieniem un darbarīkiem, apģērba daļām, to komplektiem un rekonstrukcijām, kā arī izejmateriālu kvalitātei. Šo simpoziju darba rezultātus apkopo speciālos rakstu krājumos.

Grāmatā „Apģērbs Latvijā 7.—17. gs.“, izvērtējot sīkāk atsevišķas 7.—12. gs. valkātā apģērba daļas, baltu cilšu — latgaļu, zemgaļu, sēļu un kuršu — apģērbs analizēts kopīgi, par pamatu izmantojot plašāk pārstāvēto — latgaļu apģērba arheoloģisko materiālu. Atsevišķi apskatīts libiešu apģērbs. Par laika posmu no 13. līdz 17. gs., kad arheoloģiskā materiāla maz un skopas arī rakstītās ziņas, dots īss vispārīgs ieskats.

I IZEJMATERIĀLI, TEKSTILIJU DARINĀŠANAS PANĒMIENI

Senākie Latvijas teritorijā atrastie apģērba fragmenti bijuši darināti no liniem vai vilnas. Jau uz 2.—4. gs. attiecināmi atsevišķi siki vilnas auduma fragmenti, kas saglabājušies pie bronzas rotām. Balinātu linu audumu fragmenti atrasti 7. gs. senvietās. Nedaudzie kažokādu fragmenti varētu būt izmantoti virsdrēbju darināšanai. Zemē saglabājušies galvenokārt vilnas audumu fragmenti. To krāsa kļuvusi tumša, neno- teikta, tomēr dažu audumu krokās vēl saskatāmas indigo zilās krāsas paliekas. Apskatot šķiedru mikroskopā, šī krāsa konstatēta lielākajai daļai villaiņu audumu un atrasta arī ķīmiskās audumu analizēs.¹⁶ Krā- sošana ar indigo zilo krāsu saturošu augu — mēleni (*Isatis tinctoria* L.) bieži pieminēta mūsu tautas dainās. Tur minētas arī madaras (*Galium verum* L.), no kurām iegūst sarkanu krāsu, tās toņi bieži sastopami sen- jās celainēs. Audumos un celainēs redzami arī dzeltenie un tumšbrūnie toņi, kuri iegūstami no vairākiem augiem. Daļa vilnas audumu bijusi arī no dabiski gaišas vai tumšas vilnas dažādos toņos.

Analizējot latgaļu teritorijā atrasto 7.—17. gs. vilnas audumu šķied- ras kvalitāti, var izdalīt divas vietējo aitū vilnas kvalitātes grupas — smalkāku baltu vilnu (tā bieži krāsota dzeltena vai sarkanīga) ar šķiedras diametru 7—80 mikroni, kāda konstatēta apmēram ceturtdaļai no atra- stajiem fragmentiem, un rupjāku vilnu ar šķiedras diametru 7—130 mikroni, kāda atrasta ievērojami biežāk. Abām šīm grupām raksturīgs

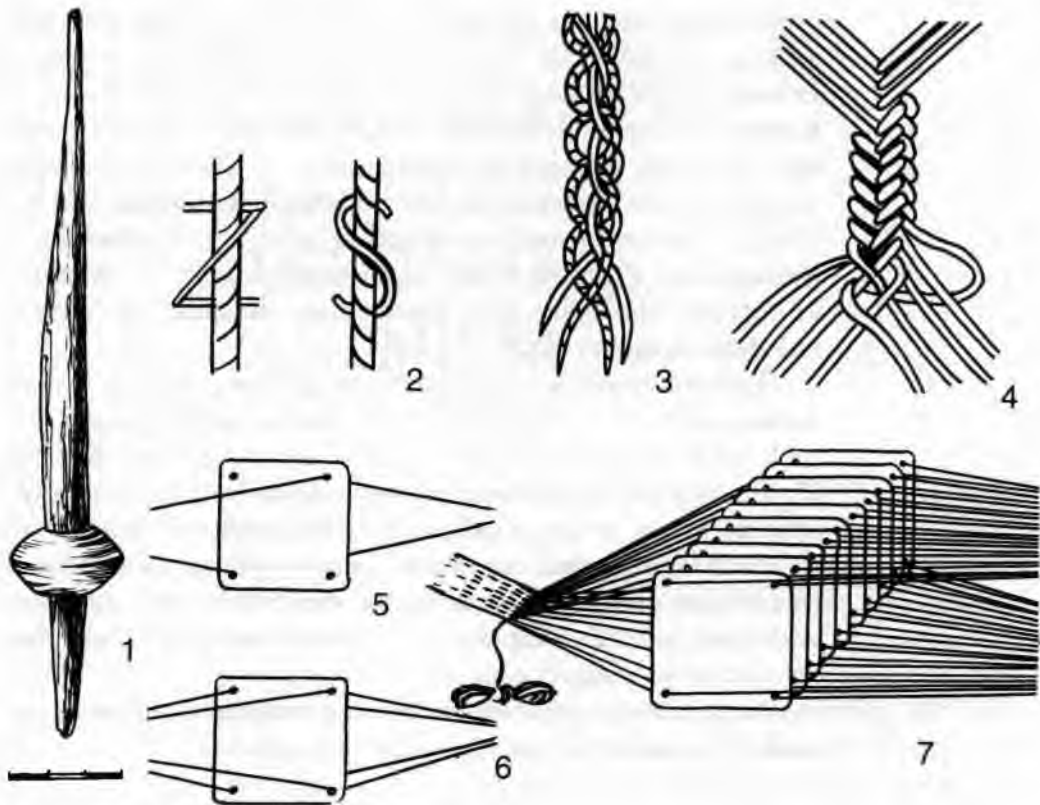
augsts nevienmērīguma rādītājs ($V = 30\text{—}60\%$), kāds tas ir arī mūsdienu parasto aitu vilnai. Kultūršķirņu aitu vilnas šķiedra ir ievērojami vienmērīgāka ($V = 20\text{—}30\%$). Visā Latvijas teritorijā atrastas arī no Rietumeiropas ievestu vilnas izstrādājumu atliekas. To šķiedra ir smalkāka un garāka, diametrā $7\text{—}30$ mikroni ($V = 24\text{—}34\%$). Latgaļu teritorijā ievestie audumi atrasti tikai dažos gadījumos, vairāk tādu bijis libiešiem, kuriem pastāvēja tirdznieciski sakari ar Skandināviju un Rietumeiropu. Par to var secināt arī no hronikas ziņām — tur minēts, ka Salaspils libieši bīskapam Meinhardam jautājuši, cik Vācēmē maksājot vadmala un sāls.¹⁷

Šķiedras vērpsšanai izmantota līdz 40 cm gara koka vārpstiņa $1\text{—}2$ cm diametrā, ar nosmailinātiem galiem. Lai sekmētu vienmērīgu griešanos, tās lejasdaļā uzmaukts no māla, kaula vai slānekļa gatavots skriemelis (2. att.: 1). Parastais vērpsšanas virziens ir no labās uz kreiso pusi (Z), retāk no kreisās uz labo (S), kas lietots dažu audumu veidu audiem (2. att.: 2). Pretēji pavedienu vērpsšanas virzieni velkiem un audiem veicina to labāku sakļaušanos audumā. Tie izmantoti arī gaismēnu raksta veidošanai audumā. Bieži lietoti arī šķeterēti pavedieni, šķeterēšanā lietojot pretēju griešanas virzienu nekā vērpojot.

Pēc darināšanas paņēmieniem tekstilijas iedalāmas pinumos, jostveida audumos un aužamos stāvos darinātos audumos.

PINUMI

Pinumiem izmantoti tikai vienā virzienā iestrādāti pavedieni, kas audumā atbilstu velkiem, tos savstarpēji krustojot. Pastāv vairāki pinumu veidi. Vienkāršākie un, domājams, arī senākie, un plašāk izplatītie ir dažādas — divu, triju, četru un astoņu pavedienu *auklīņas* un *pīnītes* (2. att.: 3, 4), visbiežāk — četru pavedienu apaļās aukliņas, kas pītas, pārmaiņus krustojot pretējos pavedienu pārus. Tādā veidā parasti sapītas villaiņu un jostu velku bārkstis, ar tādām apšūtas apģērbu viļu malas.



2. att. Vērpšanas, pišanas un celu aušanas rīki un paņēmieni:

1 — vērpjamā vārpsta ar skriemeli; 2 — Z un S vērpuma virzieni; 3, 4 — četru un astoņu pavedienu aukliņas; 5, 6 — pavedienu vērumi celu dēlišos; 7 — celaines aušana

Sena, Ziemeļ- un Austrumeiropā plaši izplatīta tehnika, īpaši cimdu un zeķu darināšanai pirms adīšanas ieviešanās, bija *a d a t a s p i n u m s*. Tā darināšanai lietotās rupjās kaula adatas ar truliem galiem un platām acīm saglabājušās jau no 1. g. t. pr. Kr., bet sīki cimdu vai zeķu fragmenti atrasti 12.—13. gs. latgaļu un lībiešu apbedījumos,

vesels pīts pirkstainis uziets Rīgā 13. gs. slānī un divi dūraiņi 17. gs. slānī.¹⁸ Pišanai izmantots šķeterēts pavediens, kas, ieverot adatā, garumā vairākkārt salocīts, lai retāk jāmaina. Pavedienu mainot, galus saliek paralēli. Sākot pišanu, vispirms tiek izveidots pīnes joslai vajadzīgais cilpu skaits (vismaz divas cilpas). Pišanas gaitā pavedienu pēc noteiktas sistēmas ievēl cilpām pa virsu un apakšu. Pišanu sāk no pinuma pamata virzienā no labās uz kreiso pusi, pinuma vidusdaļā pavedienu aizmetot aiz attiecīgā cilpas līkuma un virzienu mainot. Platāku pamatpīni panāk ar lielāku sākumcilpu skaitu. Pinot nākošās joslas pīni, pavediens sasaista to ar iepriekšējās joslas pīnes malas cilpām. Pinot cimdu vai zeķi, pīnes tītas spirālveidīgi, iegūstot vajadzīgo platumu. Šim pinumu veidam sastopami daudzi dažādi pišanas paņēmieni varianti, un ziemeļzemēs šī tehnika tiek lietota vēl mūsdienās.¹⁹

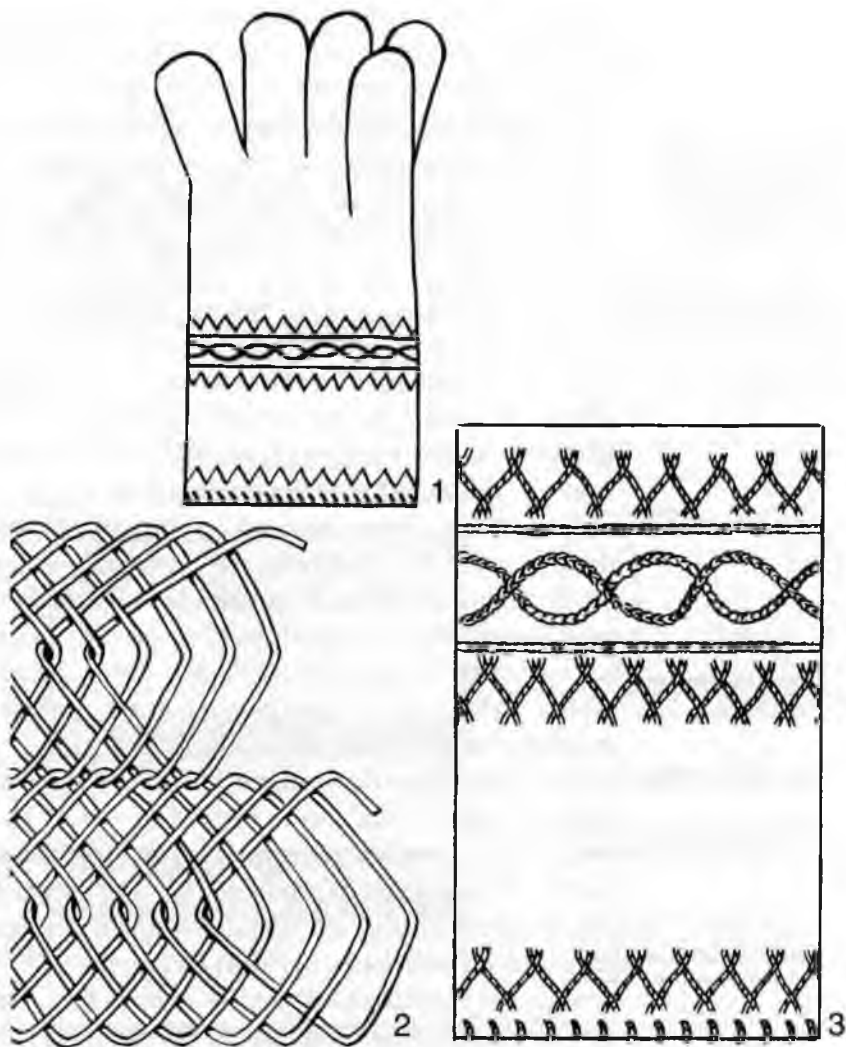
Rīgā atrastais 13. gs. pītais cimds ir senākais Latvijā līdz šim zināmais pirkstainis (3. att.). Tas darināts no gaišas, rupjas, šķeterētas vilnas dzijas, pēc nopīšanas uzvelts, kļūvis līdzīgs tūbai. Tas rotāts ar tumšbrūnas un sarkanas vilnas dzijas izšuvumu, lietojot slīpo dūrienu, vīto krustdūrienu un ķēdes dūrienu. Šādi izšūšanas paņēmieni sastopami arī 12.—13. gs. latgaļu villainēs, ar izšuvumiem pītie cimdi rotāti Somijā. Acīmredzot tādi cimdi bijuši plaši izplatīti jau vēlā dzelzs laikmeta beigās. Ar ķēdes dūriena izšuvumiem pēc senas tradīcijas rotāti vēl arī daži adītie etnogrāfiskie cimdi no Bauskas apkārtnes, un tas, iespējams, norāda uz te dzīvojošo somu cilmes krievīņu ietekmi, kas saglabājuši senās tradīcijas. Igaunijā un Somijā pītie cimdi darināti vēl 20. gs. sākumā, tie valkāti zem ādas cimdiem.

Latvijā vēlākie adatas pinuma darinājumi — divi pītie cimdi — zināmi no 17. gs. Šo cimdu un zeķu darināšanas paņēmieni pakāpeniski nomainīja adīšana, un adatas pinums uzskatāms jau par izzudušu, aizmirstu tehniku.

A d ī š a n a ar divām vai vairāk adatām Dienvidēiropā pazīstama jau 1. g. t. pirmajā pusē. Polijā senākie adījumi zināmi no 12.—13. gs., Igaunijā — no 13.—14. gs., Zviedrijā adījumi ieviešas ap 16. gs., Krievijā adītas zeķes parādās ap 19. gs. vidu, bet, piemēram, mordviešiem adījumi plašāk izplatījušies tikai 20. gs.; Latvijā pagaidām senākie

adijumi attiecināmi uz 14.—15. gs.²⁰ Tie ir adītu sieviešu cepuru fragmenti no Makašēnu Greivūļu kapulauka un cimdi no Rīgas izrakumu 15. gs. slāņiem. Cepurēm ir parastais labiskais adījums no smalkas, tumši zilās vilnas dzijas, tās rotātas ar uzšūtām bronzas plāksnītēm, alvas rozetēm un stikla zilitēm (68. att.: 4) — līdzīgi kā tajā laikā rotāja vainagus. No trim Rīgas izrakumos atrastajiem 15. gs. adītajiem cimdiem viens ir pirkstainis, divi — dūraiņi (4. att.). Arī cimdiem ir parastais labiskais adījums. Izmantota smalka (pirkstainim pat vienkārtīga), gaiša, nekrāsota dzija. Pirkstainis rotāts ar četrām atšķirīgām rakstu joslām. Ar joslveida rakstu rotāts arī dūrainis. Rotājumā lietoti kopš 11.—12. gs. mūsu zemē izplatītie celaiņu raksti. Ar joslveida rakstu valni rotāti arī Rīgas 17. gs. dūraiņi (69. att.: A). Salīdzinot 17. gs. adījumu — cimdu un zeķu — rotājumus ar senākajiem, redzams, ka, turpinoties vietējām rotāšanas tradīcijām, joslveida raksts izvērstis kuplāk. Gan Rīgas dūraiņiem, gan pirkstaiņiem ir šaurie, tikai ar pāris atšķirīga — labiskā un kreiliskā — adījuma kārtām ieadītie vaļņi, kādi vēl kā sens vaļņu veids sastopami arī 19. gs. cimdos. 15. gs. jau labi izveidotie adīto cimdu un cepuru darināšanas un rotāšanas paņēmieni norāda, ka adīšana Latvijā varēja būt pazīstama arī senāk. Savukārt Rīgas cimdu atradumi liecina, ka pirkstaiņi nebūt nav jāuzskata par vēlāku cimdu veidu nekā dūraiņi — pirkstaiņi darināti pat vienlaikus ar pītajiem dūraiņiem jau 13. gs. Pirkstaiņus var uzskatīt par goda vai pat kāzu cimdiem, tie mēdz būt adīti no smalkākas dzijas un vienmēr ir rotāti.

M e ž ģ ī t a i s p i n u m s ir viens no izplatītākajiem seno pinumu veidiem, kas pat blakus audumiem ilgi nezaudējis savu nozīmi. Ziemeļeiropā tas pazīstams kopš bronzas laikmeta, bet saglabājies, piemēram, Skandināvijas zemēs līdz pat jaunākajiem laikiem — šajā tehnikā te darinātas ne vien jostas, bet arī lielāki apģērba gabali.²¹ Latvijā muzeju fondos glabājas 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā darinātās mežģītā pinuma jostas. Senākās liecības par šo tehniku saskatāmas tekstilās keramikas trauku lausku nospiedumos no pirmajiem gadsimtiem pēc Kristus. Tur vērojams mežģītā pinuma pamatveids, un pinumi dažos gadījumos varēja būt arī lielāki par jostu. Attīstoties aušanas tehnikai, mežģītā pinuma nozīme mazinājusies. Atradumi kapos no



3. att. Adatas
pinuma cimds
(Rīga, 13. gs.):

- 1 — cimda shēma;
- 2 — pinuma veids;
- 3 — rotājums

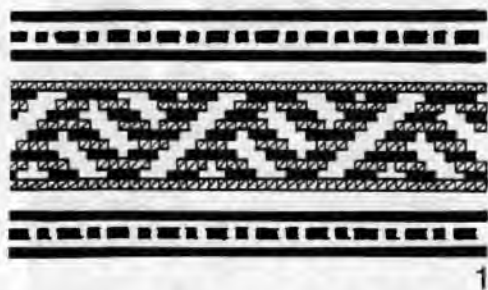
1. g. t. beigām liecina vairs tikai par mežģitā pinuma jostām. Nelieli šādu jostu fragmenti zināmi no 11.—12. gs. latgaļu un it īpaši lībiešu sievietu un meiteņu kapiem. Jostas pītas 3—9 cm platas, no šķeterētas

vilnas dzijas. Visu mežģītā pinuma jostu vilnas šķiedrām mikroskopā saskatāma sarkanīga krāsa — tās bijušas krāsotas sarkanas vai sarkanbrūnas.

Mežģīto jostu pīšanai nepieciešamie rīki, kā liecina dāņu zinātnieces M. Haldas rekonstrukcija,²² ir ļoti vienkārši: divi kociņi pavediena nostiprināšanai pinuma galos un otri divi — pīšanai un blīvuma regulēšanai. Pīšanas gaitā, apvijot vienu ap otru, blakuspavedieni tiek saistīti tā, ka izveidojas elastīgs tīklveida pinums. Vēl vienkāršāk mežģītā pinuma jostas darinātas Krustpils apvidū 20. gs. sākumā: pie divzaru saku miņa piesietie jostas velki ar vienu roku tika turēti, ar otru — pīti.²³

Visas mežģītā pinuma jostas darinātas vienkrāsainas, bet ar reljefu rakstu, kas veidots, mainot pavedienu krustošanās virzienu, un atgādina labiskā un kreiliskā adījuma faktūru (5. att.:1). Pinot jostu, tā nostiepama visā garumā, jo, veidojot pinumu vienā tās galā, tāds pats pinums, tikai pretējā pagriešanas virzienā, veidojas arī otrā galā. Pinumu nobeidzot, kā tas redzams Laukskolas 497. kapa jostā, vidū abas puses saskaras (6. att.: 4), un robežjoslā, lai pinums neirtu, iepīti lieki pavedieni. Jostas galos atstātās bārkstis nostiprinātas, lietojot citus pīšanas paņēmienus, — tās sapītas gan 4 pavedienu aukliņās, gan 8 pavedienu četrstūrīnās pīnītēs, dažreiz pat izveidots grezns pinums ar rakstā ievērtām bronzas spirālītēm vai ar spirālīšu rindu galos.

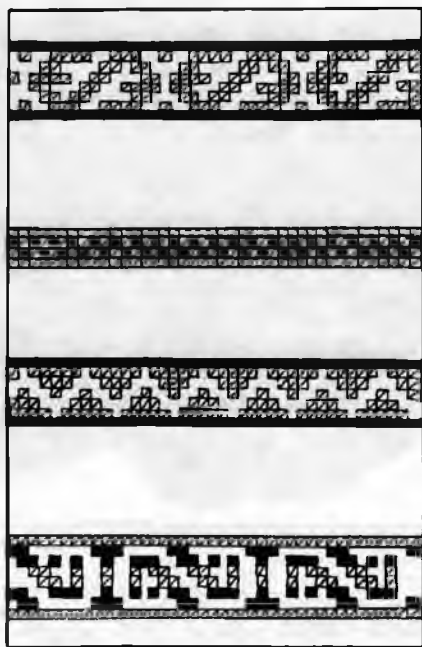
Pīto jostu rakstu elementi ir nelielas, masīvas ģeometriskas figūras — trīsstūri, rombi, likloči un to varianti (6. att.:1, 2). Jostu fragmentos redzams, ka viens raksta elements nepārtrauktā rindā atkārtots 3—12 reizes, pēc tam seko cita rinda. Vienā jostā konstatēti vairāki (līdz 6) dažādu rakstu varianti, ko varētu uzskatīt par posmiem. Domājams, ka arī posmi var atkārtoties. Savukārt Laukskolas 497. kapā atrastās jostas visā garumā iestrādāts tikai viens — rombu raksts. Dažādos kapulaukos un viena kapulauka dažādos kapos atrasto mežģītā pinuma jostu raksti ir ļoti tuvi, tomēr detaļās vienmēr atšķirīgi. Jādomā, ka jostas darinājuši speciālisti, jo, kaut arī raksti nav sarežģīti, pīšana prasa iemaņas. Mežģītā pinuma jostu darināšanā 11.—12. gs. sasniegtais attīstības līmenis vēlākos gadsimtos nav pārsniegts, šo jostu darīšanas paņēmieni kļuvi pat vienkāršāki. 19. un 20. gs. pītās mežģītās jostas savas elastības



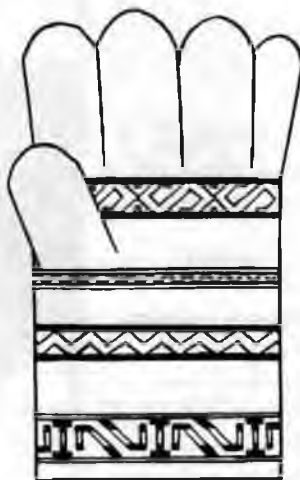
1



2



3

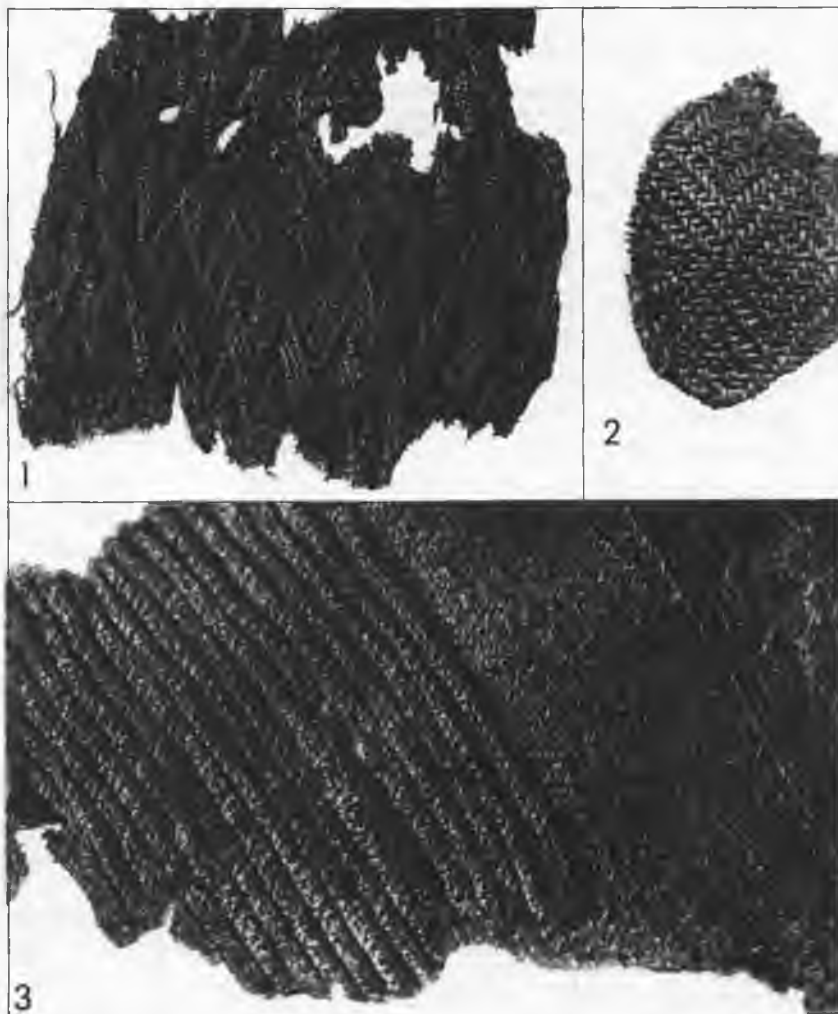


4

■ - tumši brūns
 ◻ - sarkanīgs
 □ - nekrasots

4. att. Aditie cimdi (Rīga, 15. gs.):

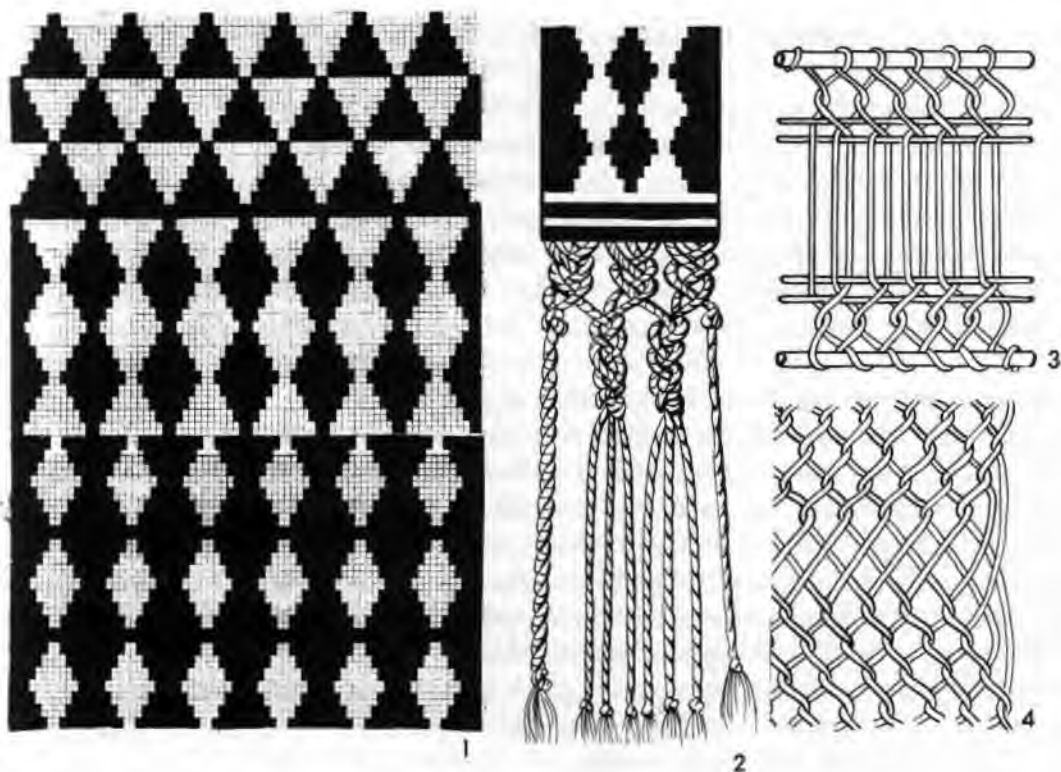
1 — cimda rotājums; 2 — dūraiņa shēma; 3 — cimda rotājums; 4 — pirkstaiņa shēma



5. att. Apģērba fragmenti (11. gs.):

- 1 — mežģītā pinuma josta (Salaspils Laukskola);
 2 — rombveida triniša audums;
 3 — trisnišu triniša un rievainā triniša audums ar sākuma eģi, Ikšķiles Zariņi

dēļ bija iecienītas kažoku jošanai, īpaši Latgalē. Tās darinātas mežģītā pinuma pamatveidā, bet no vairākrāsu vilnas dzijas, šķērs- un garensvītrains. Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzejā glabājas josta ar seno lībiešu jostām līdzīgu pinumu. Tā ir vienkāršaina (sarkana), ar



6. att. Mežģītais pinums:

1, 2 — jostas raksts un jostas gala nobeigums (Salaspils Laukskola, 11. gs.); 3 — pinuma sākums; 4 — pinuma nobeigums

sīku šķērsvitru reljefa rakstu, pīta, virzienu mainot ik pēc 2—3 pinuma kārtām. Krustpils apvidū zināms pīšanas paņēmiens, kur pavedieni apvīti divreiz.²⁴ 20. gs. sākumā mežģītās jostas plašāk izplatītas igauņiem. Te sastop:

JOSTVEIDA AUDUMI

Jostveida audumus pārstāv jostām, saitēm un apģērba apmalēm — apaudām lietotās celaines un audenes.

C e l a i ņ u darināšanas paņēmieni Eiropā ir sens un plaši izplatīts. Latvijas teritorijā senākie celaiņu fragmenti — no 6.—7. gs. — atrasti Zemgalē, Bēnes Liekņu kapulaukā, kur celaine bijusi piešūta apģērba apmalei. Latgaļu villaiņu celu apaudu attīstība izsekota no 7. līdz 13. gs.²⁶ Libieši 10.—13. gs. celaines izmantojuši kā auduma sākuma eģes, jostas, kājautu saites, apģērba apmales.

Celaines darinot, pavedienu savīšana apvienota ar aušanu. Celaine sastāv no vairākām ar audiem saistītām grīstēm. Katras grīstes veidošanai nepieciešams savs celu dēlītis — cels (2. att.: 7). Celu skaitu audumā nosaka paredzētais celaines platums. Pēc auda aizaušanas atkarībā no paredzētā raksta celu pagriež par $1/4$ vai $1/2$ un ieauž nākošo audu, kas celainē parasti paliek neredzams. Kā velkiem, tā audiem izmantoti grodi, šķeterēti vilnas un līnu pavedieni.

Seno celaiņu vilnas pavedienos saskatāmas 2—4 krāsas — zila, dzeltena, sarkana un brūna, bet pamatam — fonam izmantoti gaišie balinātu līnu pavedieni.

Atkarībā no celos ievērto pavedienu skaita un to pagriešanas kārtības izdalāmas divas celaiņu grupas — *vienkāršās* un *rakstainās*. Vienkāršākas, arī blīvākas un izturīgākas ir celaines, kurām pavedieni vērti visos četros celu galdiņa caurumos un ik pēc auda pagriežami par $1/4$ (2. att.: 6). Atkarībā no pavedienu krāsas un to ievēršanas virziena tiek veidotas vienkrāsainas (audumu sākuma eģēm) vai svītrainas un skujainas (jostām, villainēm, dažādām saitēm) celaines.

Rakstainajām celainēm celos ievērto pavedienu skaits un to ievēršanas, kā arī celu pagriešanas kārtība atkarībā no izvēlētā raksta var būt ļoti dažāda. Rakstā austo vidusdaļu tām ietver malu svītras, veidotas no 1—4 celu grīstēm, kurām katrā celā visos četros caurumos vērti vienas krāsas pavedieni. Rakstu veidojošos celos turpretī divos diagonāli pretējos caurumos vērti divu dažādu krāsu pavedieni, no kuriem vienas

krāsas pavedieni veido rakstu, otras — raksta pamatu (2. att.: 5). Aužot pēc katra auda celi tiek pagriezti par $1/4$, malās tādējādi veidojas svītras, bet raksta veidošanai atbilstošie pavedieni tiek ielasīti pēc vajadzības. Vienkāršākajās rakstainajās celainēs raksts veidots bez ielasīšanas, atbilstoši rakstam sakārtojot celos ievēro atšķirīgo krāsu pavedienus un nosakot celu pagriešanas kārtību. Tad parasti veidojas šaurs, 3—5 celos izaužams likloča raksts. Šādas celaines kopš 11. gs. pieaustas libiešu, kopš 12. gs. arī latgaļu villaiņu galos (17. krās. att.; 24. att.: 2; 49. att.). Retos gadījumos šāds vienkāršs ritmiski atkārtots raksts izausts ar četriem pavedieniem raksta celos.²⁷

Greznākas ir rakstainās celaines, kurām raksts ielasīts pēc ornamenta motīva. Atkarībā no aušanas paņēmiena izšķir celaines ar skaidru rakstu tiklab celaines labajā, kā arī kreisajā pusē un celaines ar kreisajā pusē neskaidrāku rakstu. Skaidrs raksts abās celaines pusēs iegūstams, celus pārmijus pagriežot uz priekšu un atpakaļ, lai raksta pavedieni gultos vienmērīgi un blīvi blakus un kreisajā pusē veidotos skaidrs otrās krāsas raksts. Šim jostām gan rakstam, gan pamatam izmantoti vilnas pavedieni un izvēlēts vienkāršs ritmisks raksts. Šādas jostas 11. gs. darinājuši libieši (19. krās. att.: 1, 2), tās austas celos, uz ko norāda jostu malu tipiskās četru pavedienu grīstes. Austrumlatvijā tādas tā sauktās Aulejas tipa jostas 19.—20. gs. darinātas ar veltnišiem un nītim.

Neskaidrāks raksts celaines kreisajā pusē rodas, ja, rakstu ielasot pēc motīva, nevajadzīgos pavedienus atstāj zem audiem. Šādām celainēm rakstu bieži veido vilnas, parasti zili vai sarkanīgi, bet pamatu — balināti linu pavedieni (19. krās. att.: 4—11; 18. krās. att.). Dažām greznākajām celainēm velku rakstu vēl papildina audu raksts, kas veidots, atstājot attiecīgā raksta cēla pavedienu zem audiem. Audu raksts bieži ir sarkanīgā krāsā, greznākajām celainēm — pat divās krāsās (19. krās. att.: 6; 18. krās. att.: 3), kas atbilstoši ornamentam mainītas pa posmiem. Šādām celainēm — gan jostām, gan villaiņu apaudiem — izausti krāšņākie raksti. Libiešiem tās ir līdz 4 cm platas, veidotas no 48 raksta daļām. Nelielajos atrasto celaiņu, sevišķi libiešu jostu fragmentos iespējams saskatīt vairs tikai pa vienam vai diviem raksta variantiem, bet jādodomā, ka tādu bijis vairāk. Tas redzams latgaļu 12. gs. villaiņu malu

celainēs, no kurām saglabājušies garāki fragmenti. Piemēram, Stāmerie-
nas Annasmuižas villainei, kurai rekonstruējama tikai puse no garuma,
ir šāda rakstu variantu kārtība: a b a b a b c d c d c (24. att.: 1). Biežāk
konstatējami grupās novietoti rakstu motīvi, piemēram, Kārļu Ainavas
4. kapa villaines malu celainēm katrs motīvs atkārtojas 4—8 reizes, tad
pāriet citā, pārejai izmantojot kādu vienkāršāku starprakstu (22. att.).

Libiešu 11. gs. apbedījumos atrastas divas vienkāršainas, reljefā rak-
stā austas celaines, kas pievienotas augstas kvalitātes acimredzot ievest-
tiem vilnas skujainiem trīsnišu trinišu audumiem, šķiet — apmetņiem
(9. att.: 1). Šāda tipa celaines tolaik bija sastopamas Skandināvijā.

No raksta elementiem visbiežāk sastopams liklocis, kas, divkāršojot,
krustojot, nošķeļot galotnes, pārtraucot un dažādi papildinot, darināts
daudzveidīgos variantos. Izplatīti arī trīsstūru un rombu raksti, slīpais
krusts ar vienkāršu, divkāršu vai pat vairākkārtīgiem paralēliem krusto-
jumiem. Tāpat ļoti iecienīts ir ugunskrusts, kas gan reti sastopams tīrā
formā, parasti tas kuplināts ar atzarojumiem, bet vēl biežāk izmantotas
tā detaļas. Šie raksti celainēs komponēti trīsstūrī, rombā vai četrstūrī un
norobežoti ar starprakstiem.

Ar vienkāršāko celaiņu darināšanas paņēmieni austās šaurās, vien-
krāsainās celaines, kuras izmantoja gan kā audumu sākuma eģes, gan
saites un apgērba apmales, visā dzelzs laikmetā bija izplatītas plašā
Ziemeļeiropas teritorijā.²⁸ Svītrainās un skujainās celaines latgaļiem
sastopamas kopš 10.—11. gs. Jostām tādas darinātas vēl 19.—20. gs.
Austrumlatvijā, kā villaiņu galu apaudas — Ziemeļkurzemē.

Senākā rakstainā celaine ar neielasītu likloča rakstu Latvijā zināma
no 9. gs. Tīras purva depozīta,²⁹ bet greznākās ar ielasīto rakstu libieši,
arī sēļi un latgaļi kopš 11. gs. darinājuši jostām. Latgaļiem tādas, sākot ar
12. gs., piešūtas villaiņu malās. Skandināvijā celaines ar ielasīto rakstu
darinātas jau senāk — 9.—10. gs.³⁰ Salīdzinot Latvijas teritorijā un
Skandināvijā atrastās celaines, redzams, ka Skandināvijā tās veidotas citā
tehniskā paņēmienā — ar četriem pavedieniem raksta celos, greznākās
arī no atšķirīga materiāla — zīda un brokāta pavedieniem, līdz ar to tās
maz varēja ietekmēt celaiņu darināšanu Latvijas teritorijā, un jāsecina,
ka te aušanas tradīcijām — ar diviem pavedieniem raksta celos — ir

vietēja izcelsme. Rakstaino celaiņu — ar ielasītu rakstu — darināšana 11.—13. gs. Latvijā bija sasniegusi augstu līmeni un, domājams, bija speciālistu darbs, kas turpmākajos gadsimtos būtiski nemainījās. Šis celaines bijušas ļoti iecienītas gan jostām, gan apaudām ne vien to krāšņuma, bet, šķiet, arī ornamenta simboliskās nozīmes dēļ. Tāpēc to darināšanas tradīcijas — tehniskie paņēmieni, krāsu salikums, raksta elementi — pārmantotas no paaudzes uz paaudzi un ar maz izmaiņām sastopamas vēl 19.—20. gs. Latvijas etnogrāfiskajā materiālā. Šādas celaines austas Latgalē, Vidzemē un Zemgalē. Vienkāršākā veidā — ar ritmisku, abās pusēs skaidru rakstu tādas austas arī Ziemeļkurzemē, bet nav zināmas senajos lībiešu apdzīvotajos apgabalos Vidzemē. Ļoti iespējams, ka arī 11. gs. lībiešu kapulaukos atrastās celaines ar ielasīto rakstu bijušas baltiskas (sēļu vai zemgaļu) cilmes, tāpat kā daudzi citi baltiskie materiālās kultūras elementi lībiešu kultūrā.

Par a u d e n ē m arheoloģiskajā materiālā ziņu saglabāties mazāk nekā par celainēm. Audeņu izgatavošanas tehnika ir tuva aušanai vertikālajos aužamos stāvos. Uzsākot aušanu, velku sākuma galu nostiprina, velkus pa vienam katru vienreiz aptin veltnītim pārmijus no virspuses un apakšpusēs. Starp piestiprināšanas vietu un veltnīti novieto apakšējo velku pacēlāju — vienpusīgās nītis vai īpaši šai vajadzībai iekārtotu šķietīņu (7. att.: 1, 2). Šķirienu pārmijus veido velku pamatstāvoklis un virs augšējiem velkiem paceltie apakšējie velki. Šķiriena veidošanai var izmantot arī celu galdiņus, kuros pavedieni ievērti diagonāli pretējos caurumos, šajā gadījumā aužot celus pagriež pārmaiņus uz priekšu un atpakaļ.

Audeņu velkos parasti lietoti šķeterētas vilnas dzijas, dažreiz divi blakus likti vienkārtīgas dzijas, arī, gan retāk, atsevišķi nātni pavedieni. Audos icaustas šķeterētas vai rupjas vienkārtīgas dzijas. Aužot veidojas vienkārtņa — velku ripsa pinums.

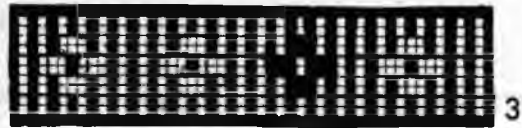
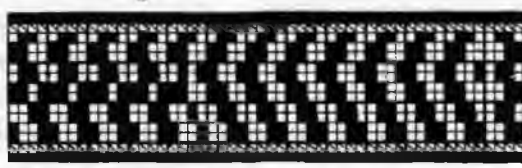
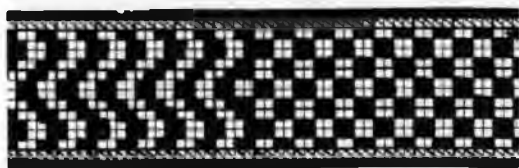
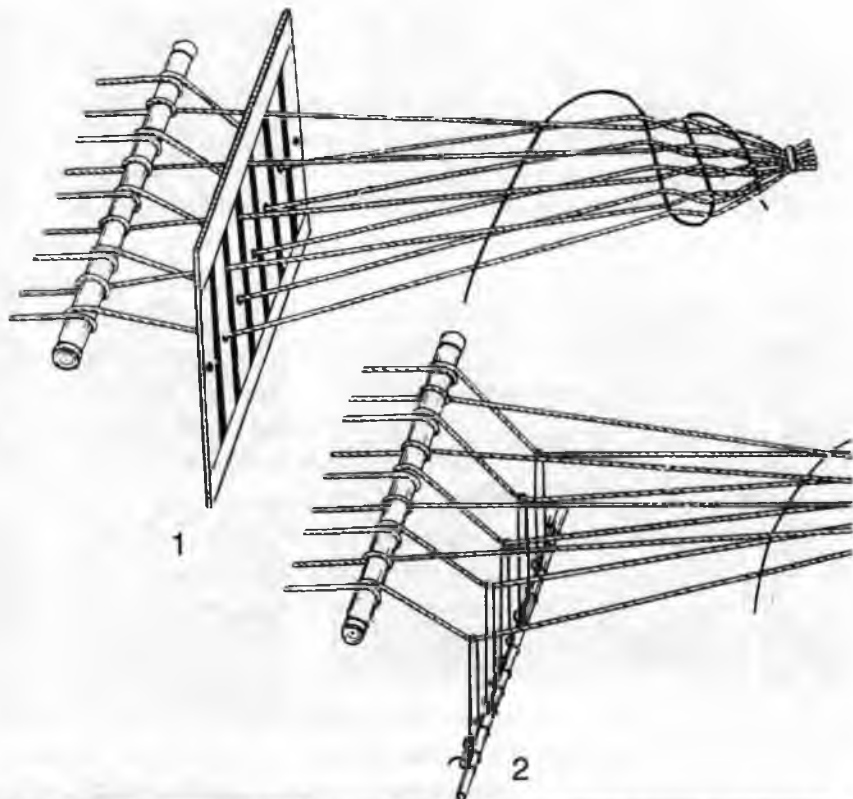
Senākie audeņu fragmenti atrasti 10.—11. gs. latgaļu kapulaukos, tās lietotas kā jostas un saites. 12.—13. gs. vienkrāsainas, parasti tumšbrūnas audenes darinātas arī ar zilītēm rotāto vainagu pamatiem. Audeņu jostas mēdz būt svitrainas vai sikrakstainas. Atšķirībā no

celainēm, kuras 11. gs. austas ar grezniem rakstiem, audeņu raksti 10.—12. gs. ir vienkārši — sīkas, ritmiskas šķērsvītras, regulāras rūtiņas, rūtiņu grupas, skujiņas, likloči (7. att.: 3). Dažos fragmentos redzams, ka šie sīkie raksti pēc vairākkārtīga atkārtojuma mijas ar citu raksta variantu. Malās rakstu norobežo viena vai divas atšķirīgu krāsu svītras, kas veidotas, uztinot velku malējos pāros pa diviem vienas krāsas velku pavedieniem, bet raksta daļā atšķirīgās krāsas dalītas tā, lai vienas krāsas pavedieni atrastos šķīriena virspusē, otras krāsas — apakšpusē. Raksta rūtiņā ietilpst divi dažādu krāsu velki. Rakstam vajadzīgās krāsas pavedieni aužot izlasīti šķīriena virspusē, bet atbilstošās otras krāsas pavedieni nobīdīti apakšpusē. Tādējādi audenes katrā pusē veidojas tāds pats pretēju krāsu raksts. Šāds rakstainu audeņu darināšanas paņēmiens zināms arī 19.—20. gs. etnogrāfiskajā materiālā Latgalē, ar šo paņēmienu austas tā dēvētās Aulejas tipa jostas.³¹ Tajās dažkārt veidoti greznie raksti.

Par rakstaino audeņu darināšanas tehnikas tālāku attīstību uzskatāms paņēmiens ar trim velku pavedieniem vienā raksta rūtiņā, kur vilnas raksta pavedienu ietver divi pamatauduma — parasti linu — pavedieni. Ar šādu paņēmienu 19.—20. gs. austas ziedainās, kā arī rakstainās audenes, piemēram, Lielvārdes apvidus jostas. Arheoloģiskajā materiālā līdz 13. gs. šāds paņēmiens nav konstatēts, tas attīstījies vēlākajos gadsimtos.

AUŽAMOS STĀVOS DARINĀTIE AUDUMI

No senajām tekstilijām arheoloģiskajā materiālā visvairāk pārstāvēti aužamos stāvos darināto audumu fragmenti. Starp tiem konstatēti šādi audumu veidi: vienkārtņis, četrnišu un trīsnišu trinītis un dažādi to varianti. Senākie ir vienkārtņa un četrnišu triniša audumi.



7. att. Audeņu aušanas paņēmieni un raksti (10.—12. gs.):

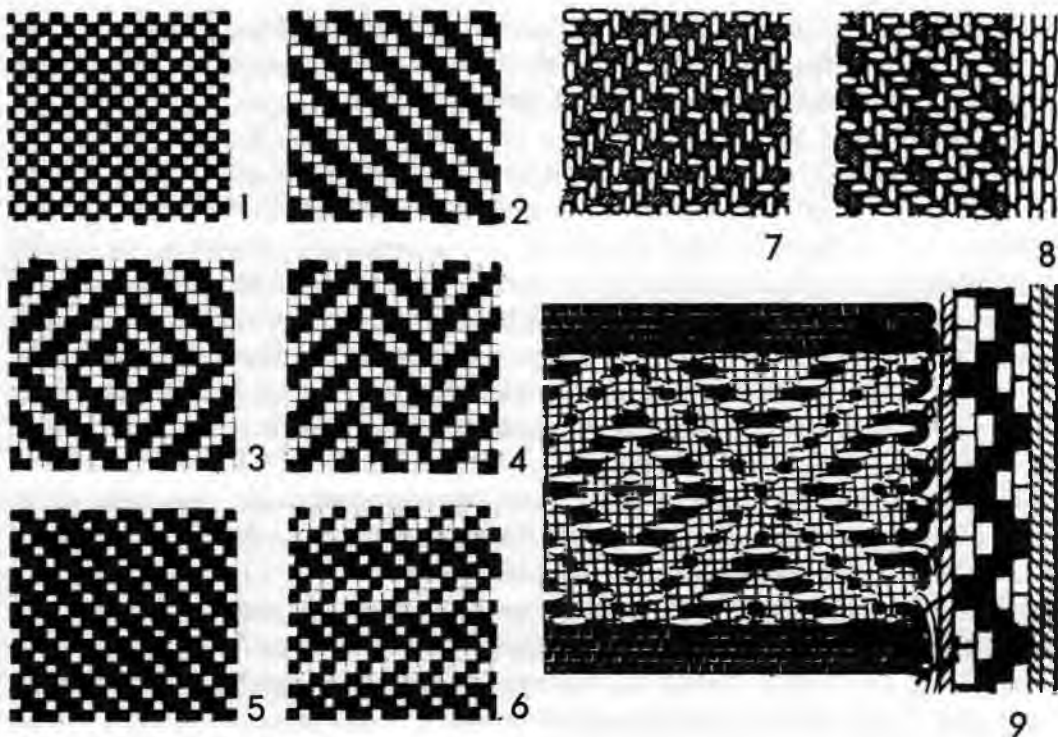
1 — ar šķietiņu; 2 — ar nītim (pēc I. Madres); 3 — raksti no Sakstagala Aizezera, Aizkalnes un Jaunpiebalgas

Pēc nospiedumiem uz tekstilās keramikas lauskām Ziemeļeiropā v i e n k ā r t n i s zināms jau neolītā — 3. g. t. pr. Kr. Latvijas teritorijā šādi nospiedumi uz lauskām sastopami no neolīta beigām — bronzas laikmeta sākuma — ap 2. g. t. vidu pr. Kr.³² Ziemeļeiropā vienkārtņi dominējis līdz pat agrajam dzelzs laikmetam, kad to izkonkurējis četrnīšu triniša audums.³³ Senākie vienkārtņa un četrnīšu triniša audumu fragmenti Latvijas teritorijā atrasti pie bronzas rotām 3.—4. gs. kapu uzkalniņos, piemēram, Ābeļu Boķu 3. uzkalniņā.

Vienkārtņa audumā (1/1) pavedieni pārmijas pēc katra velka un auda (8. att.:1), tāpēc audums veidojas stingrs un ciets. Tā aušanai nepieciešamas tikai divas nīšu kārtas. Vienkārtņi labi piemērots linu audumiem, un senākie linu auduma fragmenti, galvenokārt krekla paliekas, ar maz izņēmumiem arī austi vienkārtņi. Auduma blīvumā — velku un audu pavedienu skaitā auduma vienā cm² — sastopama liela dažādība: no 7 velkiem un 6 audiem līdz 20—24 velkiem un 20—24 audiem. Ir gan atsevišķi audumu blīvumi, kas bijuši sevišķi iecienīti un parādās biežāk nekā citi. (Tādi ir, piemēram, 10—12 un 8—10, 12—14 un 10—12, arī 14—16 un 14—16.) Parasti auduma vienā cm² ir par 1—2 velkiem vairāk nekā audu. Gan velku, gan audu pavedieni vērpti grodi Z virzienā. Kā izņēmums šeit minams Ikšķiles Zariņu kapulaukā atrastais linu auduma fragments, kurā Z virziena velkos pārmijus ieausti 4 S, 4 Z virzienā vērpti audi, tā panākot viegli svitraina raksta optisku efektu. Šādi dažādos virzienos vērptu, pa grupām sakārtotu velku un audu pavedienu raksti sastopami galvenokārt vilnas audumos, bet linu audumos nebija novēroti. Vairākiem linu audumiem manāmas baliņšāšanas pazīmes.

Vienkārtņi austi vilnas audumi sastopami retāk, acīmredzot virsdrēbēm tie nav bijuši iecienīti. Kapos tādi vairākos gadījumos izmantoti kā paklāji vai pārsegi. To blīvums visbiežāk ir 8—10 velki un 8—10 audi, tātad ar samērā vienādu velku un audu blīvumu. Pavedieniem pārsvarā Z vērpusa virziens kā velkos, tā audos, tikai dažos gadījumos audiem ir S virziena vērpus, bet tad velki smalkāki, audi rupjāki un vaļīgāk vērpti.

9. gs. kuršu Tīras purva depozītā atrasts divu krāsu rūtains vilnas



8. att. Audumu veidi:

1 — vienkārtņis (1/1); 2 — četrnišu trinitis (2/2); 3 — rombveida trinitis (2/2); 4 — skujainais trinitis (2/2); 5 — trīsnišu trinitis (1/2 vai 2/1); 6 — rievainais trinitis (1/2 + 2/1); 7 — audos svitrains audums (2/2); 8 — velkos svitrains audums (2/2) ar maisveida malas eģi (Salaspils Laukskola, 11. gs.); 9 — rakstains audums ar malā piešūtu celaini (Kārļu Ainava, 12. gs.)

vienkārtņa audums, bet rūtainu vienkārtņa audumu fragmenti, kuriem rūtis veido tumšu vilnas un, domājams, gaišu, tagad iznikušu linu pavedienu grupas, saglabājušies 11.—12. gs. lībiešu apbedījumos. Līdzīga materiāla rūtainas villaines, gan austas galvenokārt trīsniša trinitī, 12.—13. gs. bijušas plaši izplatītas latgaļiem.

Sastopami, gan retāk, arī vienkārtna paveidi — *pusplāce*, ja vienā šķīrienā blakus ieausti divi audi, un *plāce*, ja vienkārtna pinumā gan velkos, gan audos ir pa diviem pavedieniem.

Četrnišu triniša (2/2) audumos velki un audi, krustojoties katrā gājienā, pārsedz ik pa diviem pavedieniem, tā ka šķīrienā, velkiem pārvietojoties par vienu pavedienu uz priekšu vai atpakaļ attiecībā pret iepriekšējo audu rindu, audumā veidojas diagonālu svītru raksts. Tā izaušanai nepieciešamas četras nišu kārtas (8. att.: 2). Šāds audums ir miksts, piemērots vilnas virsdrēbēm. No tā darinātas dažādas apģērba daļas: brunči, svārki, villaines, apmetņi. Arī četrnišu triniša audumos novērojami dažī biežāk sastopami blīvumi, piemēram, 8—10 un 8—10, 10—12 un 8—10, 10—12 un 10—12. Velku skaits auduma vienā cm² visbiežāk par 1—2 pavedieniem lielāks nekā audu skaits. Velki vērpti galvenokārt Z virzienā, bet audiem dažkārt sastopams arī S vērpusa virziens. Velki dažkārt šķeterēti.

Ap 1. g. t. vidu Rietumeiropā iecienīts bija paņēmiens četrnišu triniša audumā gan velkos, gan audos parasti ik pa četriem pavedieniem mainīt to vērpusa virzienu. Tas dod ļoti smalku, lāsumainu gaismēnu efektu, tā saukto suņa zobu rakstu.³⁴ Latvijā šāda veida auduma variants zināms Tiras purva depozīta 9. gs. apmetnim, kam šķeterētos velkos ieausti pārmijus ik pa četriem Z un S virzienā vērptiem audu pavedieniem. Te saskatāms izteikts svītrojums audu virzienā un zināmā sānapgaismojumā parādās arī rūtojuma — „suņa zobu“ — efekts, ko šīnī gadījumā rada S virzienā šķeterētie velki. Šāds, tikai ne vairs no dažāda vērpusa virziena pavedieniem, bet divkrāsu rūtais četrnišu triniša auduma „suņa zobu“ raksts ir iecienīts virsdrēbju audumiem līdz pat mūsdienām. Libiešu 11. gs. kapos arī atrasti divkrāsaini — gan velku, gan audu virzienā siksvītroti četrnišu triniša vilnas audumu fragmenti (8. att.: 7, 8).

Bez parastā četrnišu triniša audumu raksta sastopami arī tā paveidi — velkos laužtais jeb *skujainais trinišs* (8. att.: 4), kā arī velkos un audos laužtais jeb *rombveida* (arī acainais jeb krusta) *trinišs* (8. att.: 3). Dānijas teritorijā šie audumu paveidi, kuru pavedienos dominē Z vērpusa

virziens velkos un S virziens audos, zināmi jau no mūsu ēras sākuma.³⁵ Latvijā senākais skujainā triniša audums atrasts 9. gs. Tiras purva depozītā. Skujainā triniša audumu fragmenti, kas atrasti galvenokārt libiešu apbedījumos, bet arī dažos 11.—12. gs. latgaļu kapos, ir no brunču, kājautu vai matu lenšu audumiem. Tie ir smalki, ar apmēram 20 velkiem un 15 audiem uz 1 cm², bez vēluma pazīmēm, ar skaidri redzamu rakstu, ko izceļ pretējie — velkiem Z, audiem S — vērpusa virzieni. Auduma skujainais raksts darināts, ik pēc sešiem velkiem mainot nītijuma virzienu. Raksts veidots nesimetriski, ar atkāpi par divām nīšu kārtām virziena maiņas vietās, no kā velku virzienā rodas padziļināta līnija, kas pastiprina raksta svītraino zīmējumu.

Retāk, arī galvenokārt libiešu 11.—12. gs. kapos, atrasti triniša audumu fragmenti ar rombveida rakstu. Tiem ir ļoti viendabīgi, grodi Z virzienā vērpti velki, bet atšķirībā no skujainā triniša tiem arī audos ir Z vērpusa pavedieni. Šie audumi ir smalki, to blīvums ir ap 20 velku, 15 audu uz 1 cm². Raksts veidots, mainot pēc noteikta velku skaita nītijuma virzienu un pēc zināma audu skaita — nīšu kārtu pacelšanas kārtību. Lai panāktu regulārāku raksta figūru izskatu, velku skaits tajās lielāks nekā audu skaits, piemēram, 20/18, 26/16, 16/14 u. c. Tāpat kā skujainajam trinišim, arī rombveida trinišim gan velkos, gan audos raksts ir nesimetrisks un lūzuma vietās saskatāms skaidrāk. Latvijā senākais no šķeterētas vilnas dzijas austers audums ar rombveida rakstu atrasts latgaļu Ludvigovas kapulauka 8. gs. apbedījumā.

Minētie triniša audumi — gan skujainie, gan ar rombveida rakstu — ir augstas kvalitātes, darināti pēc standartizēta paņēmiena un uzskatāmi par speciālistu darinājumiem. Dāņu zinātniece L. Bendere Jorgensena šādu Rietumeiropā konstatētu audumu vienveidību izskaidro ar ražošanu pārdošanai. To iespējamie ražošanas centri jau 1. g. t. lokalizējami ziemeļrietumu Vācijas un Holandes teritorijā.³⁶ Domājams, ka no turienes ievesti arī Latvijā — galvenokārt libiešu teritorijā — atrastie nēdaudzie smalkie triniša audumi ar skujainu un rombveida rakstu. Arī vietējos darinājumos skujainais trinitis sastopams diezgan bieži, piemēram, 11.—12. gs. latgaļu rokautu, kājautu un dažu villaiņu audumos, bet tiem nevienāds skujaiņu platums, un villainēm virziena maiņa dažkārt

tikai malās. Retāk vietējos audumos izmantots trīnītis ar rombveida rakstu, 12. gs. tas konstatēts arī linu audumā, 13.—14. gs., īpaši Kurzemē, — kājautiem un villainēm.

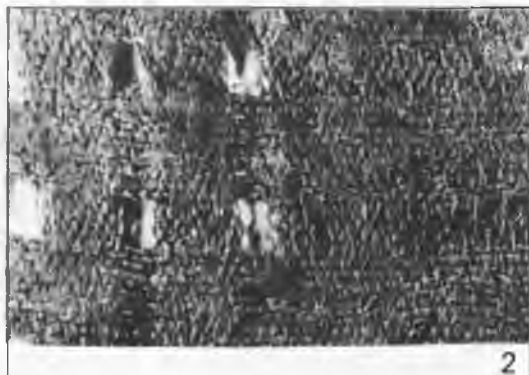
Trīsnišu trīnīti atšķirībā no četrnišu trīniša, kur audu un velku sadalījums auduma labajā un kreisajā pusē ir vienāds, vienā auduma pusē veidojas velku (2/1), otrā — audu (1/2) pārsvars (8. att.: 5). Līdz ar to iespējams labāk izmantot dažādu materiālu vai to apstrādes īpatnības.

Salīdzinājumā ar citiem audumu veidiem trīsnišu trīniša raksturīga iezīme ir vēl lielāks velku nekā audu skaits uz auduma 1 cm², turklāt audi mēdz būt rupjāki un vaļīgāk vērpti. Līdz ar to velku pusē sablīvējas velki, audu pusē — audi un veidojas biezs, virsdrēbēm piemērots audums, kas derīgs arī velšanai. Tā augsto kvalitāti nosaka arī šim auduma veidam tipiskais pretējais (velkiem Z, audiem S) vērpusa virziens.

Trīsnišu trīnītis ir jaunāks auduma veids nekā četrnišu trīnītis, Ziemeļeiropā 1. g. t. tas vēl reti sastopams. Latvijā senākie trīsnišu trīniša audumi atrasti lībiešu apbedījumos, turklāt 11. un 12. gs. šo audumu vēl ir maz, bet 13. gs. to skaits un arī izplatība palielinās. Spriežot pēc kvalitātes, tie, tāpat kā parastā vienkārtna un četrnišu trīniša audumi, ir vietējie darinājumi, bet saistāmi jau ar audēja — speciālista darbu.

No trīsnišu trīniša paveidiem minams skujainais un rievainais trīnītis. *Skujainajam trīnītim* velku nītījuma virziens mainīts parasti ik pēc trim pavedieniem. Šādā veidā austas 12.—13. gs. latgaļu un sēļu rūtainās villaines, kur auduma rūtis kā velkos, tā audos veido zili krāsoti vilnas un balināti linu pavedieni, lini gan zemē parasti nav saglabājušies (9. att.: 2). Vilnas velki šajā audumā ap 8—9 uz 1 cm², audi — parasti 6, visi ar Z vērpusa virzienu. Sastopami ļoti dažādi simetriski rūtojumi. Zili balti rūtotās villaines (gan galvenokārt vienkārtni) iecienītas un darinātas arī vēlākajos gadsimtos un parādās etnogrāfiskajā materiālā, sevišķi senajās latgaļu teritorijās.

No vilnas un linu pavedieniem austi audumi ar līdzīgu rūtojuma kompozīciju 11.—12. gs. sastopami arī Krievijas teritorijā. Lokālas atšķirības izpaužas tehniskajā paņēmienā — tie austi vienkārtni vai



9. att. Apģērba fragmenti:

1 — skuļainā triniša audums ar celos austu sākuma eģi un piešūtu reljefi rakstainu celaini (Krimulda, 11. gs.); 2 — rūtainās villaines audums (Stāmerienas Annasmuiža, 12. gs.)

četrnišu trinītī, tiem ir grezni, ar skalu palīdzību divkārt audumā ieausti raksti.³⁷ Domājams, ka Latvijā un Krievijā sastopamo seno rūtaino audumu kopējās pazīmes sakņojas etniskā radniecībā, jo Krievijā rūtaine audumi lokalizējas senajā austrumbaltu un somu cilšu apdzīvotajā teritorijā, kur vēlāk, 1. g. t. otrajā pusē, bija vērojams slāviskais uzslāņojums.³⁸

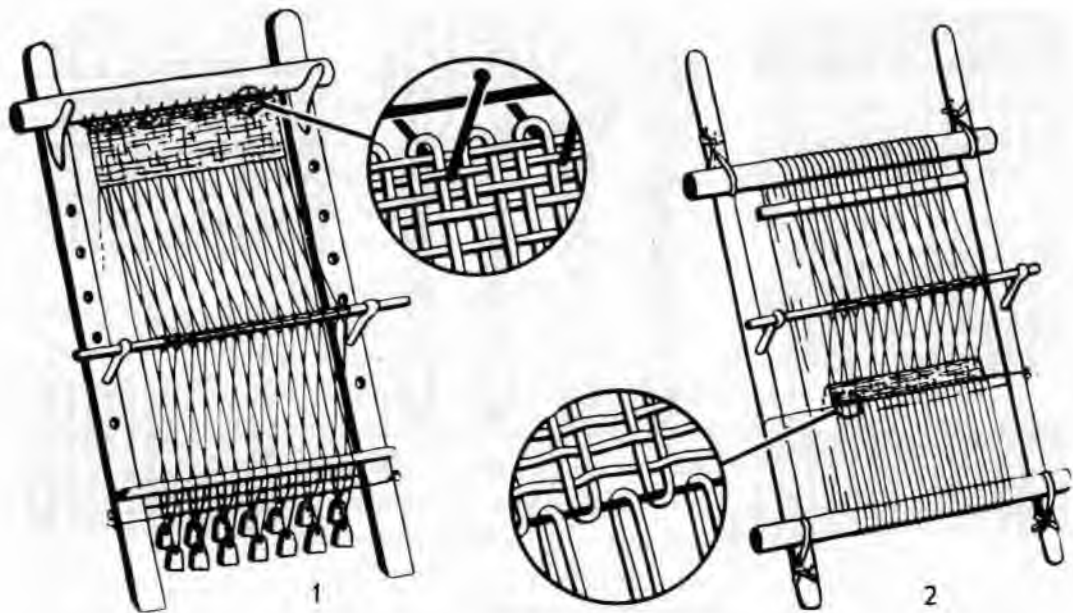
Rievainā triniša audumos apvienots audu un velku trinītis (1/2 vai 2/1), pārmijus trīs audus ieaūžot velku trinītī, trīs nākošos — audu trinītī un tā veidojot reljefas rievu audu virzienā (8. att.: 6; 5. att.: 3). Rietumeiropā šādi audumi zināmi kopš 1. g. t. vidus un, tāpat kā skuļainā un rombveida četrnišu triniša audumi, ir speciālistu darinājumi. Latvijā šādu (domājams, brunču) audumu fragmenti atrasti nedaudz, tikai 11.—12. gs. libiešu sieviešu kapos. Velku un audu pavedieni tiem vērpti Z virzienā, ir smalki un grodi, uz 1 cm² 16—20 velku un 14—18 audu.

Dzelzavas Strūgu kalna 13. gs. kapulaukā atrasts arī neliels pastiprinātā auduma fragments. Tāds izaužams četrās nišu kārtās, pārmijus

katrā auduma pusē veidojot šķīrienus un ieaūžot atšķirīga rupjuma audus. Auduma velkos uz 1 cm² ir 18—22 smalkas vilnas dzijas, bet audos — vienā pusē 14—16 smalkas, otrā — 8—10 rupjākas dzijas pavedienu. Vilnas šķiedras analīze rāda, ka šis audums ir ievests.³⁹

Vēl jāpiemin nelieli, stipri iziruši rakstaino audumu fragmenti, kas atrasti vairākos 12.—13. gs. latgaļu sieviešu apbedījumos (8. att.: 9). Tiem saglabājušies galvenokārt viena virziena — vilnas audu — raksta pavedieni. No linu velkiem un pamataudiem palikuši nospiedumi vai niecīgas paliekas. Linu vienkārtna vai trīsnišu triniša pamatauduma rakstu veido vilnas audi. Raksts sīks — pamatrūtiņā 2—4 linu velki, 1—2 vilnas raksta audi un 1—2 linu pamataudi. Rakstu iespējams izaust ar skalu palīdzību, horizontālajos aužamos stāvos tas iekārtojams arī nītīs. Vilnas raksta audi veido pārstaiņus, pēc katra raksta auda aizausts viens pamatauds. Rakstu motīvi ir div- līdz divpadsmitdaļīgi, vienkāršākie ir nelieli, uz malas novietotu četrstūru grupējumi, vairākdaļu rakstos — vienkāršāk vai kuplāk izveidotas rombveida figūras. Kreisajā pusē raksta audi pārstaiņus veido pretējās vietās. Vairākos fragmentos raksti sakārtoti joslās, kas atdalītas ar pamataudumā aizaustām vilnas dziju svitrām. Vilnas raksta audi — tumšzilā un sarkanīgā krāsā, krāsas dažreiz mainītas ik pēc katra pavediena. 12. un 13. gs. rakstaino audumu darināšanas tehnika uzskatāma par pamatformu, no kuras vēlāk izveidojušies dažādie audu rakstainie audumi, kas bagātīgi sastopami 18. un 19. gs. etnogrāfiskajā materiālā. Pilnīgi analogiska darināšanas tehnika te saglabājusies audu rakstainajam, tā sauktajam rozišu audumam un it sevišķi Kurzemē izplatītajam gultas segu audumam. Latgalē un Kurzemē sastopami līdzīgā tehnikā darināti villaiņu raksti, Latgalē ar tādiem rotātas dažas snātnes, arī Abrenes novada krekli un brunči. Ārpus Latvijas šāda rakstainā auduma darināšanas tehnika 12.—13. gs. zināma Daugavas augšteces rajonos sastopamajā baltkrievu etnogrāfiskajā materiālā.⁴⁰

Maz ir raksturīgu pazīmju, kas norādītu, kāda tipa aužamajos stāvos šie audumi darināti. Norādes varētu dot atrastās stāvu detaļas, kā arī audumu sākuma eģes, kas diemžēl ir reti atradumi. Eiropā šajā laikā pastāvēja kā vertikālie, tā horizontālie stāvi. Ziemeļeiropā vertikālie ir senāki.

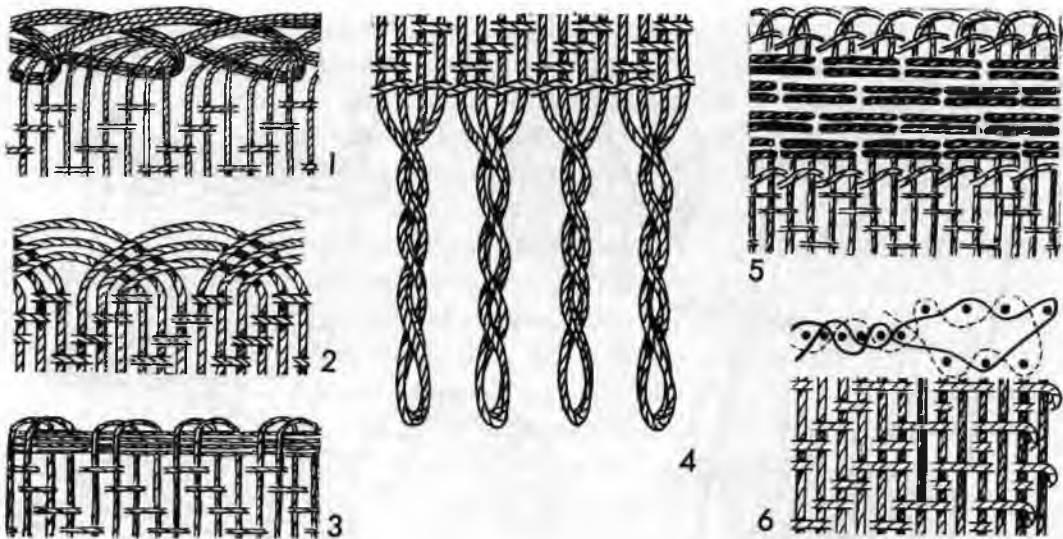


10. att. Vertikālo aužamo stāvu veidi:

1 — velku atsvaru stāvi; 2 — stāvi ar diviem veltņiem (pēc L. Benderes Jorgensenes)

Vertikālajiem stāviem izšķirami divi pamatveidi — velku atsvaru stāvi un stāvi ar diviem veltņiem (10. att.).

Velku atsvaru stāvos velku nostiepšanai izmanto velku šķipsnām piestiprinātus atsvarus. Velku uzvilkšanai izveido noturīgu ar celiem vai šķietiņu austu auduma sākuma eģi, kurā auduma velkus ieaуз kā eģes audus (11. att.: 5). Stingri nostiepto eģi ar auklu piesaista stāvu augšējam šķērslim. Šādas ap 2 cm platas celu eģes konstatētas 7.—8. gs. latgaļu, 9. gs. kuršu un 11. gs. libiešu materiālā pie ievestajiem četrnišu triniša audumiem ar skujaino (9. att.: 1) un rombveida rakstu un trīsnišu triniša audumiem ar rievaino rakstu. Tomēr vietējiem audumiem velku piestiprināšanai velku atsvaru stāvos sastopamas vienkāršākas eģes, kas veidojušās, velkus apmetot ap dziju šķipsnu, kas nostiepta gar stāvu augšējo



11. att. Audumu sākuma un malu ēģes:

1, 2, 4 — ēģes ar velku cilpām (Baizkalna Upmaļi, 7. gs., Ābeļu Boķi, 7. gs., Kārļu Ainavas, 12. gs.); 3 — ap pavedienu šķipsnu apmesta ēģe (Salaspils Laukskola, 11. gs.); 5 — celu ēģe (Salaspils Laukskola, 11. gs.); 6 — maisveida malu ēģe

šķērsi (11. att.: 3). Ziemeļeiropā šajā laikā dominējuši velku atsvaru aužamie stāvi.⁴¹ Latvijas teritorijā no velku atsvaru stāvu detaļām droši konstatējami un identificējami tikai māla atsvari. Nelielā skaitā tādi atrasti 10.—12. gs. dzīvesvietās, galvenokārt Latvijas rietumdaļā.

Otrs vertikālo aužamo stāvu veids ir *stāvi ar diviem veltniem* augš- un apakšmalā. Velku uzvilkšanai stāvu vidusdaļā starp statņiem nostiepj auklu, no kuras sākot ap abiem veltniem, katrā lokā mainot virzienu, uztin auduma platumam vajadzīgos velkus. Audumu pabeidzot, auklu no velku cilpām izvelk un iegūst audumu, kura garums ir dubults veltnu attālums. Šādos stāvos austiem audumiem raksturīgas ir no velku cilpām veidotās sākuma un nobeiguma ēģes (11. att.: 1, 2, 4). Spriežot pēc tām, Latvijā visizplatītākie bijuši tieši šāda tipa aužamie stāvi. Pītās

eģes ar cilpām galos, kā arī no diviem pavedieniem vitās eģes (11. att.: 4) sastopamas 7.—13. gs. latgaļu, sēļu un zemgaļu vietējas izcelsmes villaiņu, galvas autu, rokautu un kāju aptinumu audumos ar šiem novadiem raksturīgu rotājumu. Aužamie stāvi ar diviem veltniem uzskatāmi par senāko vertikālo stāvu veidu Latvijā, galvenokārt tās austrumdaļā. Šādi stāvi konstatēti arī Novgorodā, tie ir raksturīgi visai Eiropas austrumdaļai.⁴²

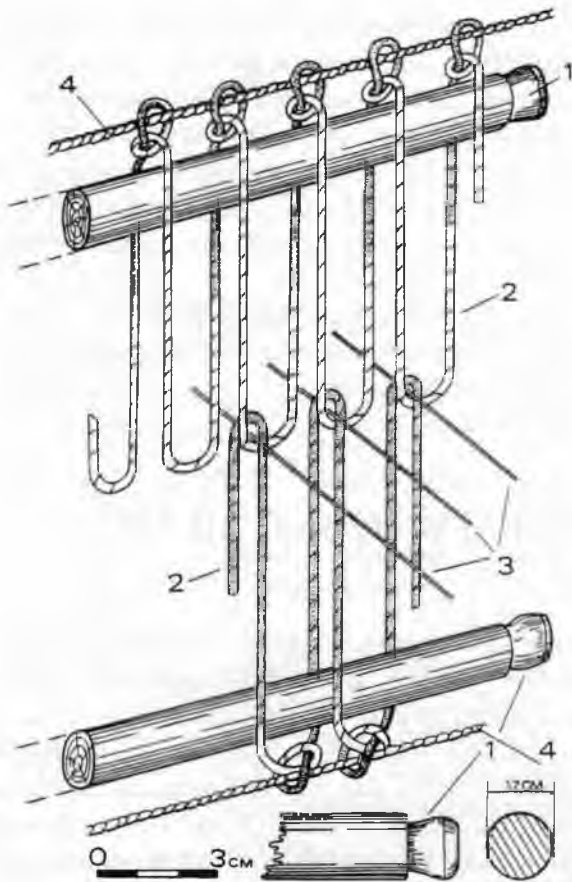
Senajos audumos sevišķa vērība veltīta audumu malu eģēm. Lai iegūtu gludas un izturīgas malas, vienkārtna un trīsnīšu trīnīša audumu malās velki sablīvēti, bet četrnīšu trīnīša audumiem raksturīgas ir maisveida malu eģes (11. att.: 6). Tās izaužamas ar celu palīdzību un sastopamas visā aplūkojamajā laika posmā. Tomēr šādas eģes nav tikai vertikālajos stāvos austu audumu pazīme. Tās var izaust arī horizontālajos stāvos, izmantojot vienpusīgās nītis. Šādas stingras maisveida malu eģes sastopamas vēl dažās 19. gs. Kurzemes villainēs.

Audumu garums vertikālajos aužamos stāvos ir ierobežots — tas nevarēja pārsniegt divus šo stāvu augstumus — ap 3 m. Platums bija atkarīgs no stāvu platuma, tā, piemēram, villaiņu platums bijis 60—90 cm. Ekonomējot izejmateriālu, katra apģērba daļa darināta atsevišķi, tieši vajadzīgajos izmēros.

Sakarā ar feodālo ražošanas attiecību izraisīto ražošanas tehnoloģijas attīstību 11.—13. gs. arī tekstilizstrādājumu darināšanai Ziemeļ- un Rietumeiropā tika ieviesti ražīgāki darbarīki — ar paminām darbināmi horizontālie aužamie stāvi. Tie arī radīja pamatu aušanas kā amatniecības nozares attīstībai. Aužamo stāvu konstrukcijas nomaiņa neietekmēja auduma veidu izvēli. Pēc atrastajiem šā perioda audumu fragmentiem, ja vien tajos nav tipiskais vertikālo stāvu velku nostiprinājums auduma sākumā — eģe, izmantoto aužamo stāvu veids nav nosakāms. Diemžēl audumu fragmenti ar eģēm ir rets atradums. Par horizontālo aužamo stāvu lietošanu var spriest tikai pēc attiecīgā laikmeta ikonogrāfiskā materiāla vai no arheoloģiskajos izrakumos iegūtajām šo stāvu detaļām. Ikonogrāfiskais materiāls par senākajiem horizontālajiem stāviem Latvijā nav zināms, bet par tādiem liecina tā laika pilsetu — Rīgas un Kokneses 12.—13. gs. slāņos atrastās šo stāvu detaļas —

trizuļi, šķietu fragmenti. Pilnīgākais vienkopus atrastais horizontālo aužamo stāvu detaļu komplekts nācis no ugunsgrēkā bojā gājušas ierīces. Tas atrasts 1972. gadā Rīgā un ir pagaidām vienīgais.⁴³ Šis atradums ir ļoti nozīmīgs papildinājums mūsu līdzšinējām zināšanām par seno aužamo stāvu konstruktīvo izveidojumu un darbības principiem. Te saglabājušies pārņemti tekstiliju un stāvu koka detaļu — veltna vidusdaļas ar uztītiem velkiem, četrus trizuļus, likāna, nišu koku, šķieta — fragmenti, divu pamīnu gali, daudzas auklas, saites, nītis, divi diegu kamoli, kā arī noauztā auduma gabaliņi. Veltnis bijis nedaudz garāks par 1 m, 18 cm diametrā, ar gareniski iegrieztu rievu, kurā ievietota veldene — nūjiņa velku galu uzvēršanai. Līdzīgas konstrukcijas velku veltnus ar rievu un tajā ievietotu veldeni vēl 19. un 20. gs. lietoja Vidzemes zemnieki — mājamatnieki.⁴⁴ Salīdzinājumā ar 19. gs. veltniem Rīgā atrastais veltnis bijis samērā tievs, piemērots īsu audumu aušanai. Veltnim apmēram 20—30 kārtās uztīti linu velku pavedieni, tātad 12—15 m garumā. Nišu koki šķērsgrīzumā ovāli, ar rievām galos auklas piesiešanai. Nišu kārtu pacelšanai lietoti gan trizuļi, gan likāni. Šķiets darināts koka rāmī, starp divām listītēm iestiprinot niedres plāksnītes, kuras vajadzīgā atstatumā — ap 10 zobu uz 1 cm — nostiprinātas, aptinot listītes ar pavedienu. Šķieta platums — ap 7 cm, kas veido iespējamo šķīriena platumu. Līdzīga šķieta konstrukcija un trizuļa un likānu veidi sastopami arī 19. gs. Atšķirīgas ir nītis, kas darinātas no groda, šķeterēta, gluda (šķiet, vaskota) linu pavediena, tās sastāv no divām (augšējās un apakšējās) vidusdaļā viena otrā ievērtām cilpām kopgarumā ap 20 cm. Blakus esošās nītis savstarpēji konstruktīvi saistītas — darinātas no viena nepārtraukta pavediena. Gan augšējā, gan apakšējā kārtā piesieta tievām aukliņām (12. att.: A). Audumu iekārtojot, velku pavediens vērts vienlaikus caur abu cilpu likumiem, kur tas aušanas gaitā, nišu kārtas paceļot vai nolaižot, tiek cieši fiksēts vajadzīgajā stāvoklī. Līdzīgas divdaļīgas nītis vēl 19.—20. gs. bijušas zināmas Krievijā, tās apraksta N. Ļebedeva.⁴⁵ Nišu siešanas paņēmieni, saistot tās ar aukliņu (tā sauktās saistītās nītis), bet veidojot ar aci, Latvijā pazīstams līdz pat 20. gadsimtam.

Veltnim uztītie velki ir smalki, grodi vērpti Z virzienā, smalks arī izaustais vienkārtņa linu audums — ap 20 audu, 18 velku 1 cm², to var



A

B

12. att. Horizontālie aužamie stāvi, to detaļas.

A — nišu kārtas detaļzīmējums (Rīga, 13. gs.): 1 — nišu koki; 2 — nītis; 3 — velku pavedieni; 4 — aukla; B — horizontālie stāvi Rietumeiropā pēc 14. un 15. g. mijas zīmējuma

uzskatīt par audēja — speciālista darbu. Pēc šā atrasto detaļu komplekta iegūstams labs priekšstats par horizontālo aužamo stāvu kustīgajām daļām — nītīm, trizuļiem, paminām, šķietu, velku veltni. Diemžēl

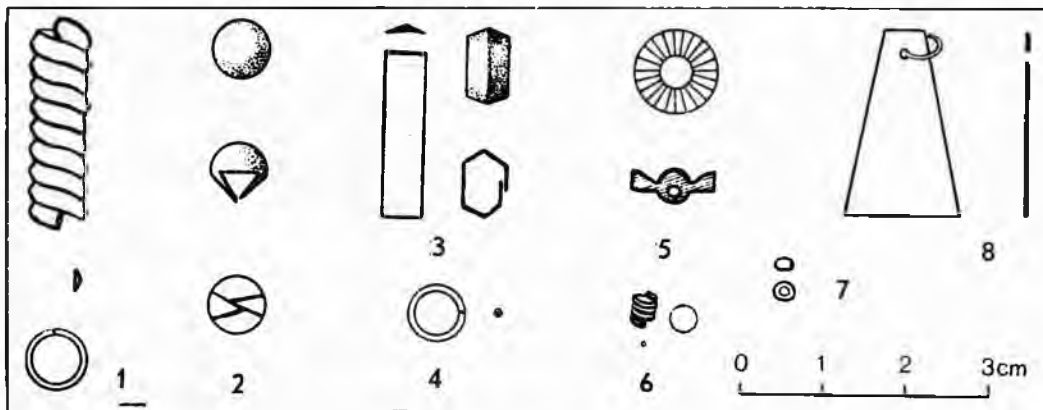
trūkst stāva statņa konstruktīvo detaļu. Spriežot pēc senākā ikonogrāfiskā materiāla, atrastās detaļas var ietilpināt tajā laikā sastopamajā vienkāršā statņa konstrukcijā, kas sastāv no sānu kokiem, kurus savieno augšējie un apakšējie šķērši, tiem savukārt pievienotas nītis darbinošās detaļas (12. att.: B). Salīdzinot 12.—13. gs. slāņos atrastās detaļas ar 19.—20. gs. Latvijas mājaudēju stāvu detaļām, redzams, ka jau 12.—13. gs. tās bijušas racionāli izveidotas un vēlākajos gadsimtos maz mainījušās.

Horizontālie aužamie stāvi, īpaši lauku apvidos, ieviesās pamazām — vēl 17. gs. Kastrānes Skubiņu apbedījumā konstatēta vertikālajos velku atsvaru stāvos darināta auduma sākuma eģe.

AUDUMĀ IESTRĀDĀTIE ROTĀJUMI

Audumu rotāšanai izmantoja gaišu, mirdzošu, ar audumu kontrastējošu materiālu — bronzu (spirālītes, gredzentiņi, riņķīši, retāk podziņas un piekariņi), alvu (rozetes) un dzeltenās stikla zilītes.

Senākie bronzas rotājuma elementi ir spirālītes un podziņas. *S p i r ā l i t e s* darinātas 4—5 mm diametrā, no bronzas sloksnītes vai stieples un sadalītas vajadzīgā garuma posmos (13. att.: 1). Latvijas teritorijā spirālītes sastopamas kopš bronzas laikmeta, kad tās izplatītas arī Austrum- un Centrālajā Eiropā. Sēļi un zemgaļi tās 3.—4. gs. bija iecienījuši kā kaklarotas, kopš 1. g. t. vidus no tām darināti vainagi ir raksturīga visu baltu cilšu sieviešu galvasrota. Sākot ar 7. gs., ar spirālītēm rotātas villaines, uzverot tās villaiņu velku galos. Lietuvā apģērba audumu rotāšanai spirālītes lietotas vēl senāk — jau 4. gs., bet vēlākajos gadsimtos audumu rotāšana ar bronzu Lietuvā kļuva mazāk raksturīga. 9.—13. gs. spirālītes bija iecienītas libiešu un citu somu cilšu apģērba rotāšanai. Libieši parasti apģērbam piešuva pavedienā uzvērtas spirālītes. Sākot ar 12. gs., te ieviešas no smalkas stieples darinātas, ap 3 mm resnas un tikpat garas spirālītes (13. att.: 6). Ornamentu veidojot, tās ievērtas dziļu



13. att. Audumā iestrādātie rotājuma elementi:

1 — bronzas spirālite; 2 — bronzas podziņa; 3 — bronzas gredzentiņš; 4 — bronzas riņķītis; 5 — alvas rozete; 6 — smalkā bronzas spirālite; 7 — stikla zilīte; 8 — bronzas trapecveida piekariņš

pinumā. Smalkās spirālites šajā laikā izplatās arī latgaļiem, sevišķi auduma vainagu rotājumā.

Bronzas podziņas veidotas dobas, 5—7 mm diametrā (13. att.: 2). Rotājamā materiālā tās iestiprinātas ar divām kājiņām, kuras kā pagarinājums atstātas podziņas apakšmalas sānos un atliecamas auduma kreisajā pusē. Ar šādām podziņām rotāta 4. gs. kuršu sievietes vilnas cepure Klaipēdas novadā, bet Latvijas teritorijā rotāšana ar podziņām zināma tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, 6.—7. gs. sēļu un latgaļu vīriešu cepurēm un dažiem 9. gs. latgaļu un zemgaļu ādas apaviem. 11.—12. gs. līdzīgas podziņas lietotas ādas jostu rotāšanai, bet tās piestiprinātas ar kniedīti. Austrum- un arī Rietumeiropā bronzas podziņas apģērba, īpaši ādas jostu rotāšanai lietotas jau agrāk — kopš bronzas laikmeta, turklāt vairākos variantos. Pēc Zaigas Blumbergas atzinuma, no kāda to varianta ap 1. g. t. vidu Baltijas zemēs izveidojušies stieples riņķīši un sloksnes gredzentiņi.⁴⁶ Tie uzskatāmi par lokāliem rotājuma elementiem, kas apģērba rotāšanai plaši izmantoti Latvijas teritorijā 7.—13. gs.

No bronzas sloksnes veidoti g r e d z e n t i ņ i kā apgērba audumu rotājums kopš 7. gs. sastopami latgaļiem, sēļiem, zemgaļiem, sākot ar 10. gs. — arī libiešiem. Tie darināti no 2—10 mm platām, 12—20 mm garām, bieži viegli profilētām bronzas skārda sloksnītēm (13. att.: 3). Latgaļi, sēļi un zemgaļi tās aplocīja auduma velku pavedienu šķipsnām un, auduma kreisajā pusē galus saspiežot, veidoja 5—6 mm garus, ovālus gredzentiņus. 7.—10. gs. gredzentiņi bija 5—10 mm plati un audumā tika izvietoti retās rindās (14. att.), bet 11.—13. gs. — 2—3 mm plati un audumā tika novietoti cieši blakus. Libieši parasti gredzentiņus veidoja apaļus un, pavedienu šķipsnā uzvērtus, audumam piešuva.

R i ņ ķ ī š i darināti 5—6 mm diametrā, no aptuveni 1 mm resnas stieples (13. att.: 4). Kopš 6. gs. tie sastopami zemgaļiem, 10.—11. gs. arī kuršiem, bet visvairāk apgērba rotājumā (uzvērtus villaiņu velku galiem vai ieaušus celainēs) tos izmantojuši libieši. 13.—14. gs. grezni no riņķīšiem veidoti ornamentu ieausti kuronizēto libiešu audumos.

Retāk apgērba rotāšanai lietoti trapeceveida p i e k a r i ņ i, kas pēc formas bija līdzīgi rotām pievienotajiem (13. att.: 8). Audumā tos iestiprināja ar riņķīti. Atrasta kāda ar trapeceveida piekariņiem rotāta 7. gs. latgaļu villaine un daži 11. gs. vīriešu svārki. Līdzīgi piekariņi un tāpat riņķīši apgērba rotāšanai šajā laikā lietoti arī Lietuvas teritorijā.

Alvas—svina r o z e t e s apgērba rotājumā ieviešas 10.—12. gs. Sevišķi iecienītas tās bijušas libiešiem. Akmens veidnes to atliešanai atrastas arī zemgaļu un igauņu pilskalnos. Šos rotājumus parasti atrod sairušus, tikai atsevišķos gadījumos izdevies saskatīt to rozetveida formu 5—7 mm diametrā, ar reljefiem izciļņiem un cilpiņu aizmugurē (13. att.: 5).

No Krievzemes ievestās necaurspīdīgās, dzeltenās stikla z ī l ī t e s 2—3 mm diametrā (13. att.: 7) kopš 11. gs. ieviešas vispirms libiešiem. No 12. gs., sevišķi, kad zilītes sāk ražot uz vietas, tās plašāk aizstāj līdz tam apgērba rotāšanai izmantotos bronzas rotājuma elementus. Arī vēlāk — pēc 13. gs. — stikla zilītes un alvas rozetes izmantotas villaiņu rotāšanai, bet vainagi ar tām rotāti vēl 19.—20. gadsimtā.

II

LATGAĻU, SĒĻU, ZEMGAĻU UN KURŠU APĢĒRBŠ

7.—12. GADSIMTĀ

SIEVIEŠU APĢĒRBŠ

Latvijas teritorijā šajā laikā var izdalīt šādas galvenās sieviešu apģērba daļas: pamatapģērbs — kreklis un apliekamie brunči, virsējais apģērbs — jaka un villaine.

Pēc nelielajiem k r e k l a audumu fragmentiem, kas apbedījumos saglabājušies krūšu rajonā pie bronzas rotām — kaklariņķiem, rotadātām, saktām, aprocēm, krekla piegriezumu rekonstruēt nav iespējams. Bieži auduma fragmenti atrodas pie rotadatas vai saktas vai pat bijuši ar tām sasprausti, kas liek domāt, ka sasprausts bijis krekla kakla šķēlums. Tā kā krekla piegriezumā ilgi saglabājušās senas darināšanas tradīcijas, var pieņemt, ka arī 7.—12. gs. krekli principā varētu atbilst kādam vēl 18.—19. gs. sastopamam latviešu zemnieču kreklu tipam. Visticamāk tas varētu būt tā sauktais vienkāršais tunikveida piegriezums no viena auduma gabala, bez plecu šuvēm, ar T veida kakla iegriezumu. Kreklam bijušas piešūtas garas piedurknes, virs kurām nēsātas bronzas aproces, kakla iegriezums apvilēts, iespējams, arī sakrokots, sasprausts ar saktu vai sasiets ar saitīti, piešūta apkakle 7.—13. gs. krekliem nav konstatēta. Siltā laikā kreklis varēja būt vienīgais apģērba gabals.

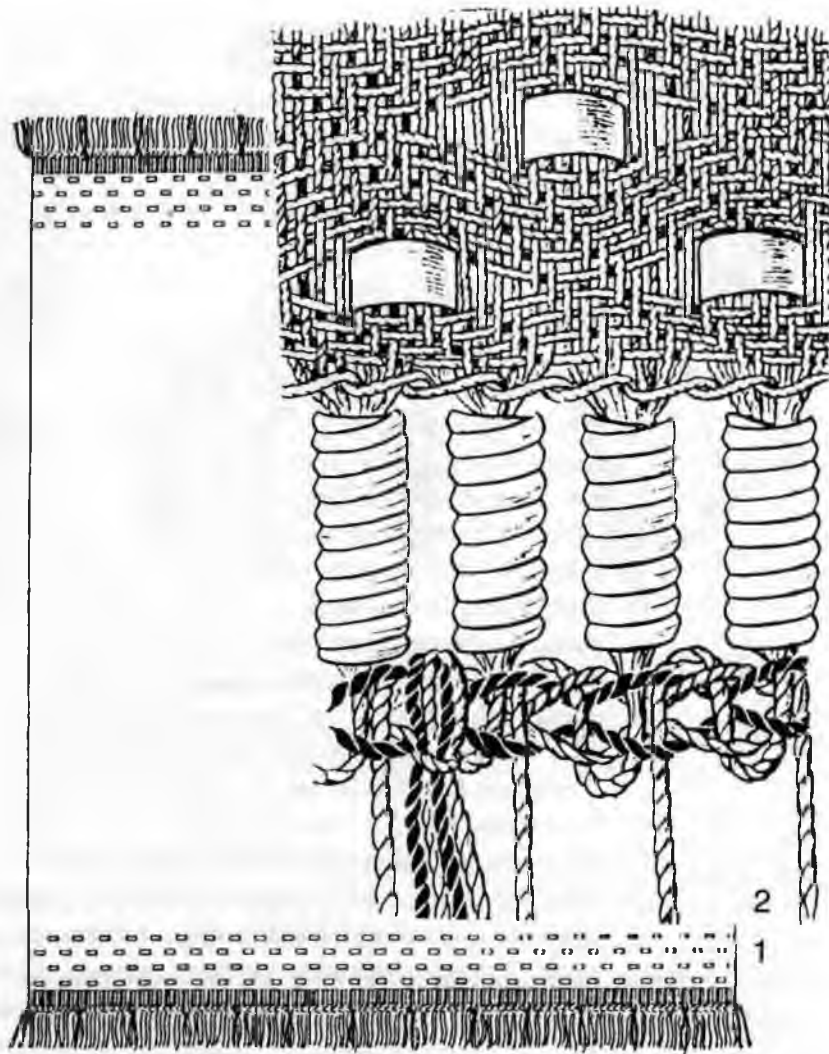
Fragmenti, kuri uzskatāmi par krekla daļām, ir vienkārtņi austi linu audumi. Novērots arī, ka, sevišķi jostas vietas rajonā, vienkopus atrasti

divu dažāda rupjuma linu audumu fragmenti, visticamāk — no krekla dažādām daļām. Arī Latgales 18.—19. gs. zemnieku krekliem parasti augšdaļa un piedurknes darinātas no smalkāka, bet apakšdaļa no rupjāka auduma. Tāpat iespējams, ka arī daži atrastie linu plāces, pusplāces un rombveida triniša audumu fragmenti ir krekla paliekas. Pieļaujams, ka sievietes valkājušas arī vilnas auduma krekļus, kā tas konstatēts 11.—12. gs. atradumos Somijā.

Arī par **b r u ņ i e m** saglabājies maz noteiktu ziņu. Par zemgaļu sieviešu brunču veidu liecina apbedījumos pie pleciem atrasto rotadatu pāris, ar ko varēja būt saspraustas brunču auduma priekšas un aizmugures daļas, kā tas nepārprotami konstatēts libiešu apbedījumos. Arī kuršu sieviešu kapos atrastie rotadatu pāri liecina pat tādu brunču veidu. Latgaļu un sēļu sievietēm 7. un 8. gs. arī bijis raksturīgs rotadatu pāris — vai nu brunču, vai villaines saspraušana, bet turpmāk to aizstāj viena pakavsakta, ar kuru uz krūtīm sasprausti villaines stūri. Apbedījumos zem villaines rotājuma brunču audums nav konstatēts, tāpēc ir pamats pieņemt, ka vismaz kopš 9. gs. latgaļu un sēļu sievietes valkāja brunčus, kas sniedzās no jostasvietas uz leju. No šādiem brunčiem atrasti nelieli tumšas krāsas vilnas un arī pusvilnas vienkārtna un četrnišu triniša auduma fragmenti. Šie brunči varēja būt augumam aplikts, nedaudz sakrokots, iegarens četrstūrveida auduma gabals, kura vaļējās malas saliktas pamīšus. 12.—13. gs. iespējamās brunču audumos dažkārt atrastās šuves norāda, ka varēja būt arī šūti brunči.

Brunču saturēšanai lietota **j o s t a**. Latgaļu sieviešu kapos vairākkārt atrasti sikrakstaini audeņu fragmenti (7. att.: 3), dažos kapos — arī celaiņu, mežģitā pinuma un pat ādas jostu fragmenti. Ka josta lietota un pat bijusi nepieciešama apģērba daļa, var spriest pēc priekšmetiem, kas tai bijuši piekārti, — vārpstas skriemelis, ķemme, nazis, atslēga.

J a k a kā virsējais apģērbs valkāta virs krekla un brunčiem. 7.—12. gs. jakas bijušas izplatītas visā Ziemeļeiropā. Nav šaubu, ka arī baltu cilšu sievietes tādas nēsājušas, bet noteikti norādījumi par tām iegūti tikai libiešu kapulaukos. Vienīgie nedaudzie varbūtējie jaku audumu fragmenti atrasti latgaļu — Kārļu Ainavas kapulaukā ar bronzas rotām bagātos 12. gs. apbedījumos. No jakas te varētu būt auduma fragments,



14. att. Villaines
rekonstrukcija (1)
un rotājuma
tehniskais
risinājums (2),
Zvirgzdenes Kivti,
7. un 8. gs. mija

kuram starp divām eģēm ielaists diagonāli griezts ķīļveida auduma gabals, kas var liecināt par zināmu piegriezumu — paplatinājumu jakas apakšdaļā.

Villaine — plecu sega — Eiropas tautu apģērba vēsturē ir gan drīz visām tautām kopēja apģērba daļa. Ap pleciem sedzamu iegarenu taisnstūrveida auduma gabalu, ko parasti uz krūtīm sasprauda ar saktu, 1. g. t. un 2. g. t. sākumā lietoja tiklab sievietes, kā vīrieši. Laika gaitā, apģērbam modernizējoties, plecu segu pamazām aizstāja šūts virsējais apģērbs, bet latviešu zemnieku sievietes apģērbā villaine savu senāko nozīmi — kā virsējais apģērbs — bija joprojām saglabājusi vēl pat 19.—20. gs., kaut gan, jau sākot ar 7. gs., tai vērojama arī citas — rotājošas funkcijas veidošanās, kas, šķiet, pamazām kļuvusi pat par noteicošo.

Latgaļu, sēļu un zemgaļu arheoloģiskajā materiālā no 1. līdz 7. gs. par villaines veida apģērba daļu tiešu norādījumu nav. Par tādu varētu liecināt atrastās rotadatas, kas, iespējams, tika izmantotas villaines saspraušanai. Senākie tiešie atradumi ir no 7. gs. latgaļu (Zvirgzdenes Kivtu) un sēļu (Ābeļu Boķu) kapulaukiem, kad tās sāka rotāt ar audumā ielocītiem bronzas gredzentiņiem (14. att.; 15. att.: 1). Arī zemgaļu 7. gs. (Dobeles Ošu) un dažos vēlāku gadsimtu apbedījumos atrastie līdzīgie gredzentiņi, liekas, bijuši no villaines rotājuma. Kuršu ugunskaķos auduma rotājumu gredzentiņi nav saglabājušies, bet villaiņu rotāšana ar bronzu tur bijusi pazīstama vienlaikus ar citām baltu ciltīm — uz to norāda dažos kuršu 11. gs. kapulaukos (piemēram, Prižmontos Lietuvā) un kuršu un libiešu jaukti apdzīvotās teritorijas 13. gs. skeletkaķos (Dundagas Laukmuizā) atrastie villaiņu rotājumi ar bronzas riņķīšiem. Paņēmiens rotāt ar bronzas gredzentiņiem pakāpeniski izveidojās pēc 7. gs. un viskrāšņāk attīstījās latgaļiem, kā var secināt no vairāk nekā 150 rotāto villaiņu fragmentu analīzes.⁴⁷ Sevišķi grezni rotāti un līdz ar to vislabāk saglabājušies villaiņu fragmenti atrasti 11.—12. gs. kaķos. Vairākām villainēm iespējams restaurēt arī izmērus, tie svārstās no 55—90x105—120 cm, tās ir īsas un dekoratīvas, šķiet, pat simboliskas. Sākot ar 12. gs. beigām, villaines darinātas nedaudz garākas — līdz 130 cm garas.

Apbedījumos villaines vai nu pārsegta mirušajai (pārsegta arī galva) un villaine sniedzas līdz ceļiem, vai tās apliktas pleciem un stūros saspraustas ar pakavsaktu, bet neaizsedzot bagātās kaklarotas. Latgaļu kapulaukos atrastas galvenokārt pleciem aplikto villaiņu paliekas (16. att.).



15. att. Apģērba rekonstrukcija:

1 — villaines stūris (Abeļu Boķi, 7. gs.); 2 — latgaļu sievietes apģērbs (Preiļu Aizkalne, 10. un 11. gs. mija); 3 — sēļu sievietes apģērbs (Sēlpils Lejasdopeles, 12. gs.)

Villaines austas no vienkārtas vilnas dzijas velkos un audos, retos gadījumos sastopami šķeterēti velki. Parastais auduma veids — četrnišu trinitis ($2/2$), tāpat austas arī 18.—19. gs. villaines, tikai dažas 13. gs. villaines austas trīsnišu trinitī ($1/2$). Auduma nītijums parasti taisnais, dažām 5—10 cm no malas nītijumā mainīts virziens, konstatēts arī skujaains nītijums ar dažāda platumā maiņu posmiem. Vairākām 12.—13. gs. villainēm galos līdz 5 cm platā joslā izausta plāce, šķiet, tā paredzēta izšuvuma rotājumam, kas arī vairākām šādām villainēm konstatējams. Lai malu eģes būtu stingrākas, četrnišu triniša villainēm tās 3—6 mm platumā izaustas maisveidā. Dažām 7.—8. gs. villainēm tās veido pat šķeterēti velki.



16. att. Villaines stūra fragments (Preiļu Aizkalne, 10. un 11. gs. mija)

Villaiņu audumu krāsa līdz šim nav sistemātiski analizēta. Villaiņu atliekas zemē parasti kļuvušas tumšas, nenoteiktā krāsā. Analizējot Stāmerienas Annasmuižas villaini, konstatēta indigo zilā krāsā.⁴⁸ Tā saglabājusies un saskatāma arī vairāku citu villaiņu audumu krokās un konstatējama, apskatot šķiedru mikroskopā. Dažām villainēm vērojama arī tumšbrūna krāsa.

Visām senajām villainēm velku galos pieaustas celaines, lielākajai daļai villaiņu starp audumu un celaini velkos uzvērta 15—30 mm garu, 3—5 mm resnu spirālīšu rinda. Līdz 12. gs. spirālītes darinātas no profilētas sloksnes, vēlāk — no stieples. Dažām villainēm arī malās piešūtas celaines. Galvenie villaines rotājumi — bronzas gredzentiņi, stikla zilītes,

dziju izšuvums — iestrādāti tieši audumā. Ar bronzas gredzentiņiem villaines rotātas 7.—13. gs., stikla zīlītes, alvas rozetes un krāsainu dziju izšuvums sāk ieviesties 12. gs. beigās. Bronzas rotājuma attīstības gaitā 7.—13. gs. gredzentiņu izveidojumā, rotāšanas paņēmienā un arī kompozīcijā vērojamas izmaiņas (17. att.).

Senākajām — 7.—8. gs. villainēm bronzas gredzentiņu rotājums ir vienkāršs, atturīgs, villaiņu apmalēs ielocītas dažas gredzentiņu rindas (1. krās. att.). Pārsvārā rotāti villaiņu gali, tikai dažām rotājums ir arī malās. Reizēm senākajām villainēm gredzentiņi aplocīti arī celainēm, kas pievienotas visapkārt (15. att.: 1). 9.—10. gs. villainēm rotājumā parādās lielāka dažādība. Arī tad rotāti galvenokārt villaines gali. Dažkārt gredzentiņi pamišus ielocīti vairākās (pat līdz 12) rindās ap 15 cm platā joslā. Dažās villainēs parādās arī malu rotājums, kas parasti šaurs — 2 gredzentiņu rindas. Kopš 10. gs. villaiņu galos virs rotājuma bezraksta pamatrindām (3—13), kas dažreiz aizņem līdz 20 cm platu joslu, izveidoti nelieli, no 2—5 rindām veidoti trīsstūrīši ar smaili pret nerotāto villaines viduslaukumu (18. att.: 2). Nereti šīm villainēm arī malās ielocītas dažas (vismaz 2) gredzentiņu rindas, bet greznākajām no 4—5 gredzentiņu kārtām izveidoti nelieli trīsstūrīši. 10. gs. aizsākas vēlākajos gadsimtos izplatītais laukumu klājošais siko krustiņu raksts. Tas dažās rindās ar pamišus izvietotiem krustiņiem ir viduslaukuma daļā virs villaiņu galus un malas rotājošajām pamatrindām un trīsstūriem (18. att.: 1). Krustiņu raksts veidots, cieši blakus ielokot četrus gredzentiņus. Līdz ar to jau 10. gs. aizsākas rotāšanas paņēmiens — ielocīt gredzentiņus ciešā, blīvā rindā.

Villaiņu galu nobeigumi parasti rotāti ar spirālīšu rindu. Spirālītes vērtas auduma velku galos, kas sadalīti šķipsnās pa 4—6 velkiem, ievijot tajos (vai ar vienu ceļu aizaužot) divus pavedienus. Parasti katrai spirālītei izvērtas divas velku šķipsnas un spirālīšu rinda ir samērā reta. 7.—10. gs. spirālīšu rindām aizaustās celaines ir šauras, austas divos celos. Lai smagā spirālīšu rinda nenoslidētu, ieaustās velku šķipsnas pa divām sasieta mezglā vai ataustas atpakaļ un trešo reizi ieaustas kopā ar nākošo šķipsnu. Bieži spirālīšu rinda izbeidzas, nesasniedzot villaines stūri, bet celaine turpinās, un tās velku gali nobeigumā sapīti pīnē.

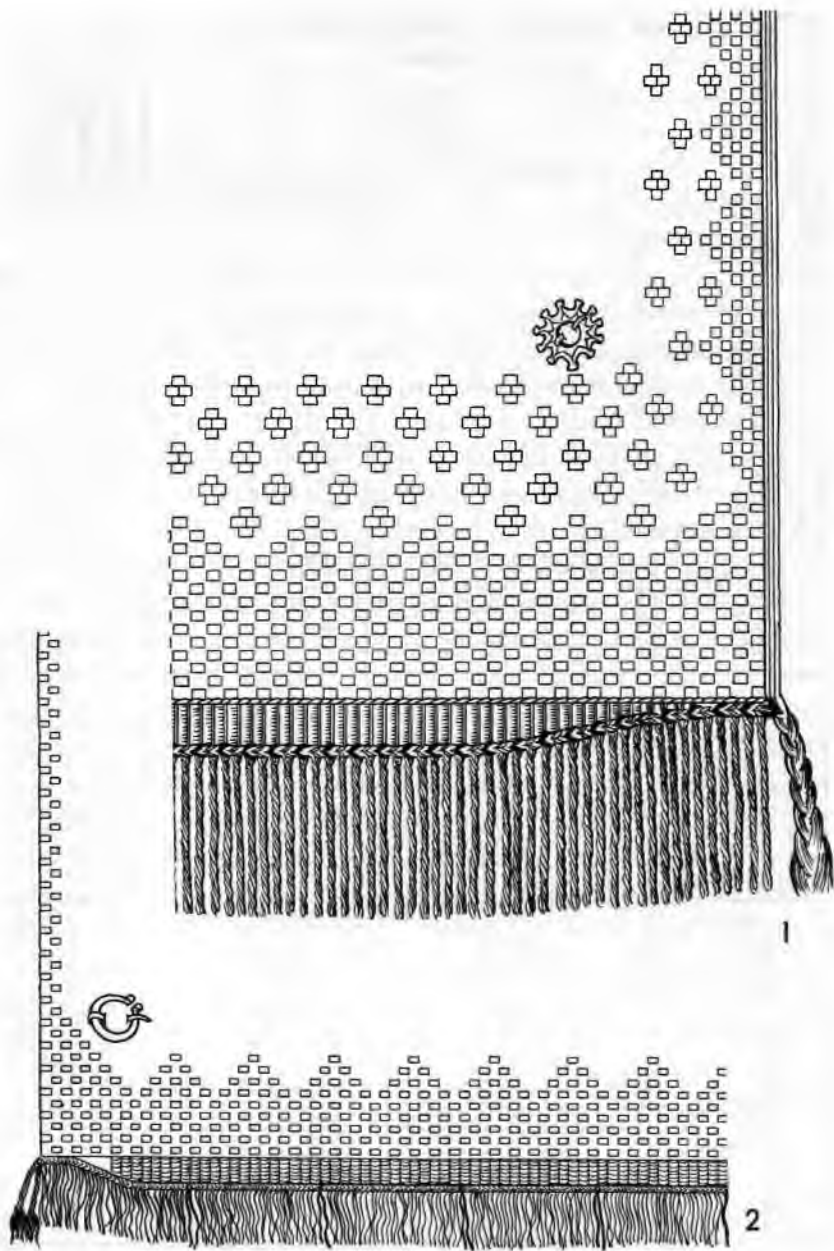
Senākajām — 7.—8. gs. villainēm galos un arī malās pievienotās celaines ir vienkrāsainas, parasti tumšzilas, 9.—10. gs. tās pieaustas tikai galos un ir divkrāsainas, no tumšzilas un sarkanīgas dzijas parasti izveidots skujains raksts. Greznāk rotātajām villainēm ap celaini ik pēc 10—20 cm apmesti vai ieausti sarkanīgas un dzeltenas dzijas pušķi.

11.—12. gs. vienkāršie bezraksta rindu rotājumi villainēs gan vēl sastopami, bet retāk nekā iepriekšējos gadsimtos. Villaiņu galu un malu rotājums bieži kuplināts ar laukumu klājošām krustiņu grupām. Rindu skaits krustiņos ļoti dažāds. Bagāti rotātām villainēm vidusdaļā atstāts tikai neliels nerotāts laukums, greznākajām ar krustiņu grupām klāts pat viss viduslaukums. Šādu villaiņu gan nav daudz, tādas zināmas no sēļu — Sēlpils Lejasdopeļu (15. att.: 3) un latgaļu — Tauresnes Lazdiņu un Sāvienas kapulaukiem (19. un 20. att.). Pēdējās rotājumu rekonstruējis V. Ģinters.⁴⁹ Abu latgaļu villaiņu stūros un vidusdaļā starp krustiņiem izvietoti vēl arī atsevišķi lielāki ornamentī. Grezno villaiņu galu un malu pamatotājumā gredzentiņi ielocīti līdzīgi kā iepriekšējo gadsimtu villainēm — retajā rindā, bet krustiņi un lielākie ornamentī — blīvi, turklāt dažiem ornamentīem ielocīti pat diagonāli audumam — acīmredzot pēc villaines noaušanas. Villainēm ar laukumu klājošo sīko krustiņu rakstu greznākas ir arī celaines. Tās ir svitrainas, austas trijos celos, malās no dzeltenas, vidū — no sarkanīgas dzijas (19. att.). Citāds arī spirālīšu rindas blīvums — caur katru spirālīti vērtā tikai viena villaines velku šķipsna no 4—6 velkiem, tāpēc rinda ir blīva un mirdzoša. 12. gs. villaiņu gala ornaments reducējas, ornamentā pamatā bezraksta rindas izzūd, un ornaments visapkārt villainei kļūst vienāds — galos un malās sarindoti 3—6 gredzentiņu rindu trīsstūri. Laukumā vairs nav 11.—12. gs. villainēm raksturīgā krustiņu raksta, bet greznākajām tur izveidoti krāšņi lielāka izmēra ornamentī. Laika gaitā 12.—13. gs. mazinās villaiņu galu un malu trīsstūru ornamentu kuplums, tāpat arī viduslaukuma rotājums.

12. gadsimta latgaļu sieviešu villaines ar laukumā atsevišķi vai grupās

17. att. 7.—13. gs. latgaļu ar bronzu rotāto villaiņu attīstības shēma

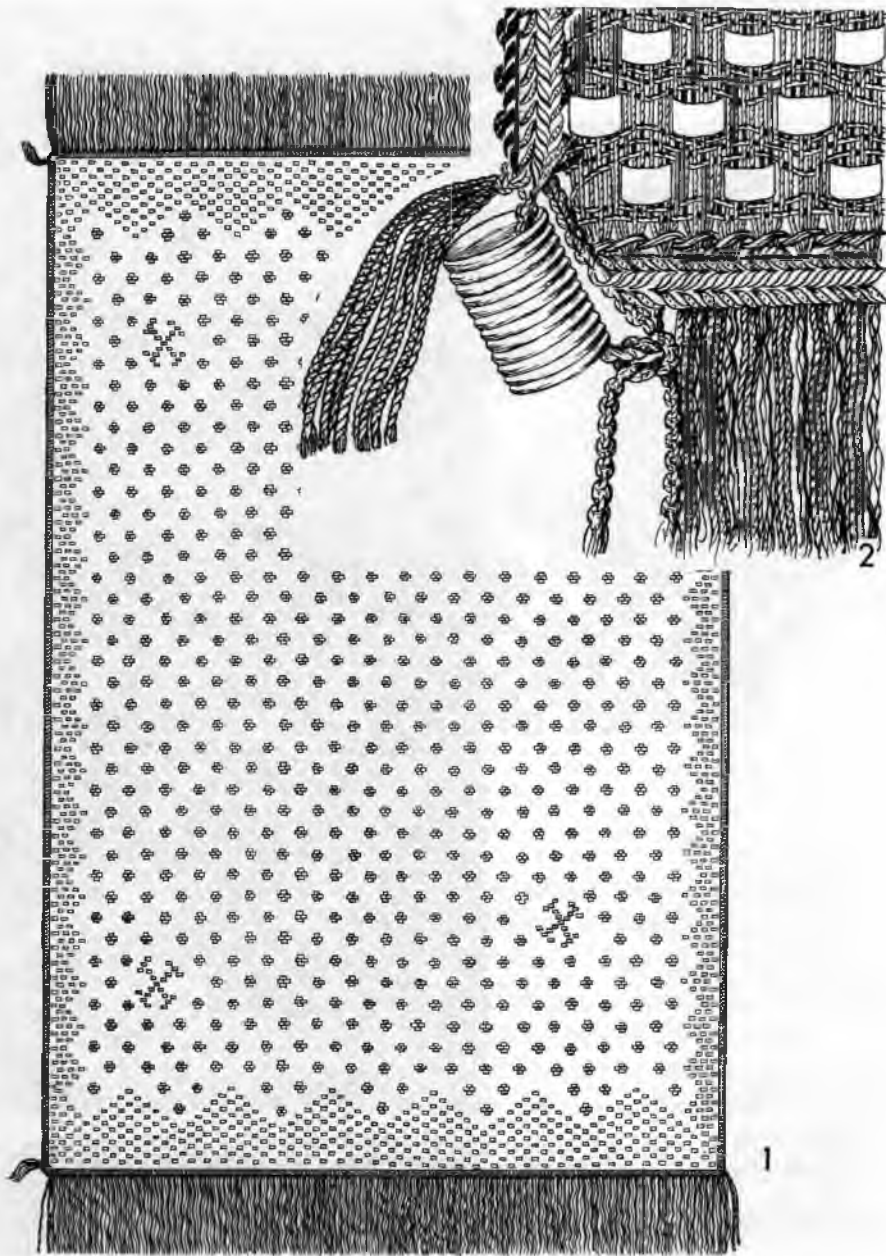
Nr.p.k.	ROTĀJUMA VEIDS SHEMA	ROTĀJUMA ELEMENTI		CELAINES VEIDS un CELU SKAITS								GADSIMTI						ATRADĪMU SKAITS							
		gredzenti		spirāļtes		2-3		2		3-4		5-9		8-25											
		plātums mm																							
		4-10	2-4	reti	blīvi			ga-los	ma-las	ga-los	ma-las	ga-los	ma-las	ga-los	ma-las	ga-los	ma-las	7	8	9	10	11	12	13	
1		X	-	X	-	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	■						7	
2		X	-	X	-	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	■						35	
3		X	-	X	-	X	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	■						4	
4		X	-	X	X	X	-	-	-	X	-	X	X	-	-	-	-	■						24	
5		X	-	X	X	X	-	-	-	X	-	X	X	-	-	-	-	■						5	
6		X	-	X	X	X	-	-	-	X	-	X	X	-	-	-	-	■						8	
7		X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	X	-	-	X	■						6	
8		-	X	-	X	-	X	-	-	-	-	-	-	X	-	-	X	■						6	
9		-	X	-	X	-	X	-	-	-	-	-	-	X	-	-	X	■						25	



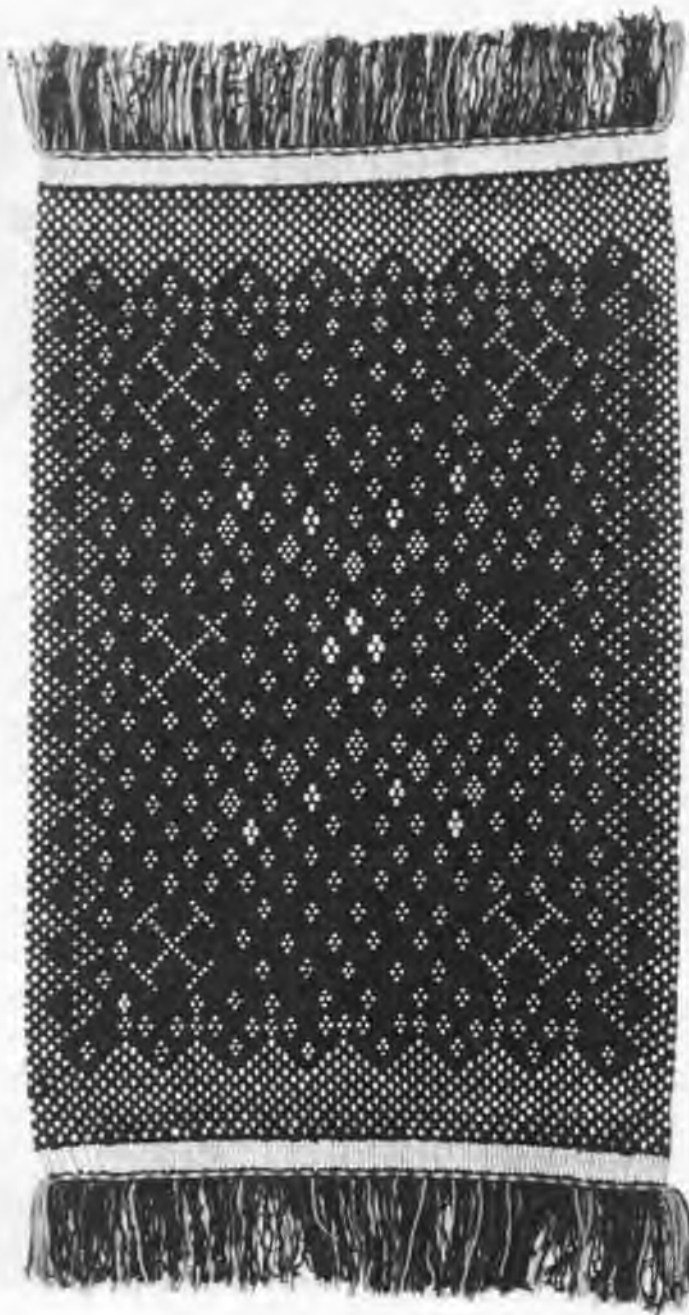
18. att. Villaines
stūru
rekonstrukcijas:

1 — Latvijas
austrumdaļa;

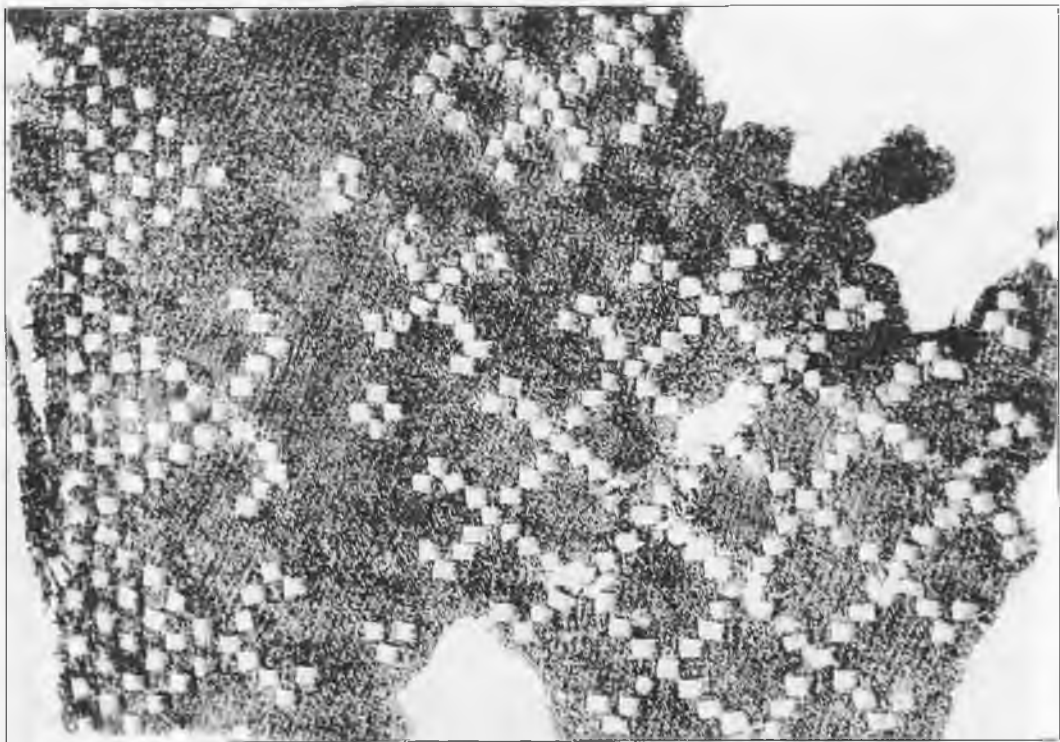
2 — Preiļu
Aizkalne, 11. gs.



19. att. Villaines
rekonstrukcija (1)
un stūra tehniskais
risinājums (2)
(Taurenes Lazdiņi,
11. gs.)

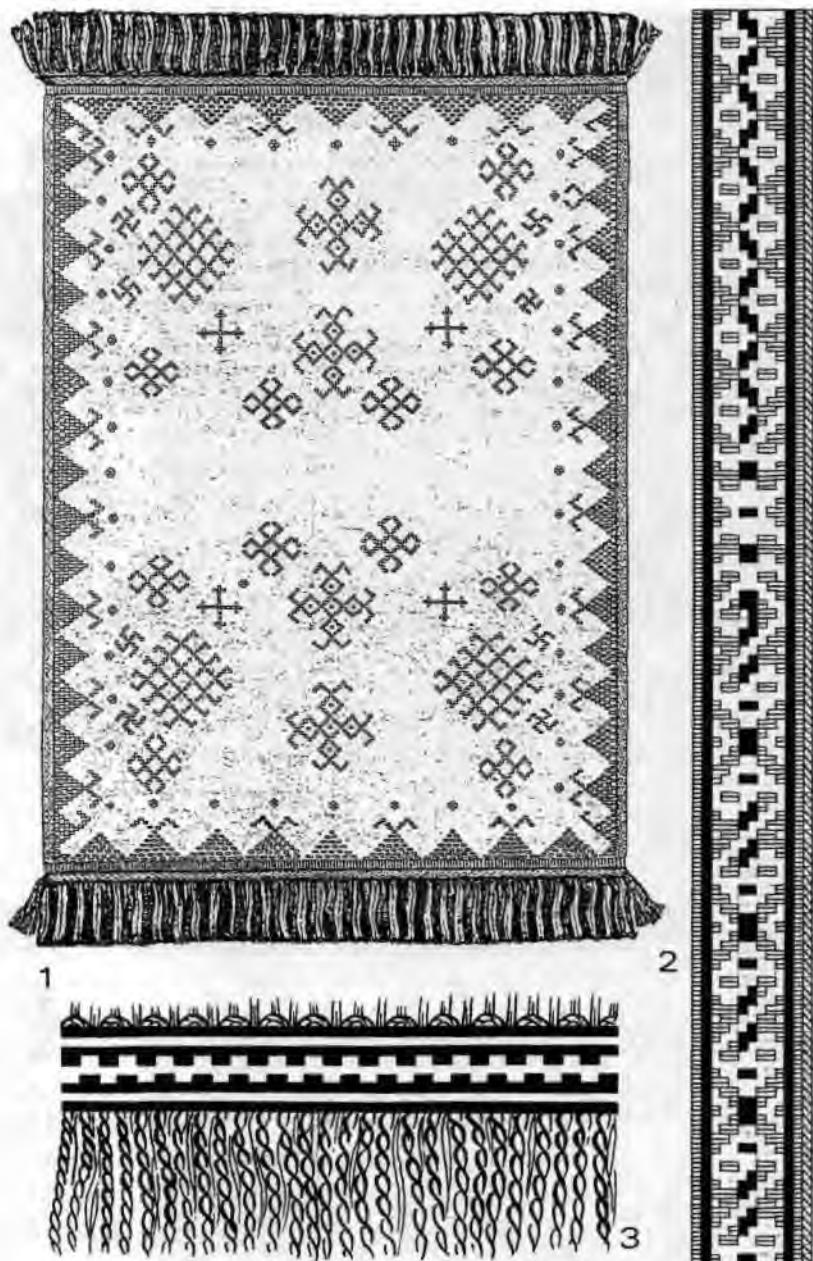


20. att. Villaines
atdarinājums
(Sāviena, 11. gs.;
V. Ģintera
rekonstrukcija)



21. att. Villaines fragments (Kārļu Ainava, 12. gs.)

izvietotajiem greznajiem ornamentiem uzskatāmas par viskrāšņākajām villainēm. Šādu villaiņu rotājums no Kalsnavas Daktiņu, Kārļu Ainavas un Stāmerienas kapulaukiem rekonstruējis V. Ģinters.⁵⁰ Kārļu Ainavas 7. kapa villainei greznākie, izmēros lielākie ornamentu atrodas stūros, ap tiem grupēti mazāki. Dažāda kupluma ornamentu ielocīti arī galu un malu vidusdaļās, citi sagrupēti viduslaukumā. Gar villaines galiem un malām sarindotie trīsstūri vēl izrotāti ar kāšīšiem. Raksta motīvi te ir dažādi trīsstūri, krustiņi ar krustotiem galiem (21., 22. att.), ugunskrusti, div- un vairākkārtīgi krustojumi dažādos variantos. Lai atsevišķi ornamentu labāk izdalītos, tiem mainīti gredzentiņu ielocīšanas virzieni.



22. att. Villaines
rekonstrukcija
(Kārļu Ainava,
12. gs.; pēc
V. Ģintera)



23. att. Villaines
atdarinājums
(Stāmerienas
Annasmuiža,
12. gs.; V. Ģintera
rekonstrukcija)

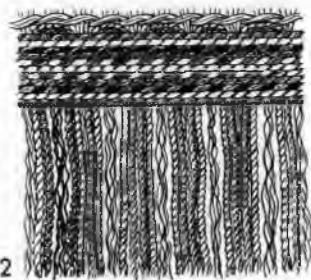
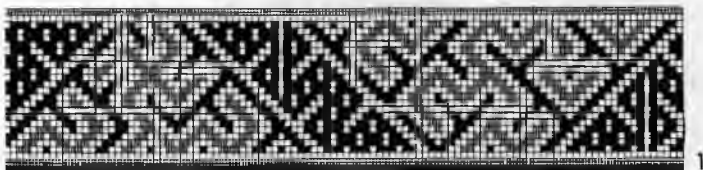
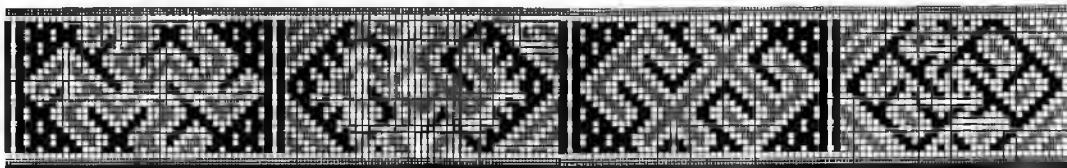
Pie krāšņākajām pieder arī Stāmerienas Annasmuižas kapulaukā atrastā villaine (23., 24. att.). Tās rotājumā 37 ugunskrusti 20 variantos. Ar vislielākajiem ugunskrustiem izcelta vidusdaļa gan augšmalā, gan apakšmalā. Villaines viduslaukums atstāts brīvs. Arī šās villaines apmalēs sarindotie trīsstūri kuplināti ar kāsišiem.

Biežāk tomēr sastopamas mazāk grezni rotātas villaines — ar atsevišķiem ornamentiem, galvenokārt ugunskrustiem vai to grupām tikai villaines stūros (25. att.).

12. gs. beigu un 13. gs. sākuma villainēm krāšņie vidusraksti izzuduši, palicis tikai visapkārt villainei rindā sakārtotu nelielu trīsstūru ornaments, kur trīsstūri dažreiz kuplināti ar kāsišiem vai ar vēl kādu ornamentu (25. att.: 2). Šādus kuplinātus trīsstūrus var uzskatīt par pāreju no greznā viduslaukuma rotājuma uz pieticīgo trīsstūru rakstu villaines apmalēs, kas sastopams vairākās 12. gs. beigu villainēs. 13. gadsimtā šādām villainēm lietoti galvenokārt blīvi ielocīti šaurie gredzentiņi, kas ornamentā ar savu spožo virsmu labāk izdalās, jo starp gredzentiņiem aizausti tikai 2—3 audi un gredzentiņu rindas praktiski saplūst. Platie gredzentiņi vairs konstatēti tikai dažū 12. gs. villaiņu apmaļu rakstos, turklāt retā rindā, kā tas bija 11. gs. villainēm. Tomēr arī šo villaiņu vidusornamentā gredzentiņi jau ielocīti blīvi. 13. gs. beigās villaiņu rotāšana ar bronzas gredzentiņiem pakāpeniski izbeidzas.

12. un 13. gs. villaiņu gali un malas rotātas ar rakstainām celainēm. Gala celaines, tāpat kā iepriekš, pieaustas ar villaines velkiem, rakstus aužot 3—7 celos (24. att.: 2). Ornamenta pamatmotīvs — liklocis. Dažkārt pievienotas vēl krāsainas bārķšu šķipsnas, pilnīgi nosedzot vienkāršos villaines velkus. Malu celaines darinātas platākas — ar 6—20 celos izaustiem krāšņiem ielasītiem rakstiem. Tās villaines malās piešūtas (22. att.; 24. att.: 1). Raksti parasti divkrāsaini — no zilās un sarkanīgās vai dzeltenās un brūnās vilnas dzijas. Dažām celainēm vidū ievilkta arī trešās krāsas pavedieni, un greznākajām dažos raksta posmos ielasīti krāsaini audi. Villaiņu stūros celaiņu velku bārkstis parasti sapītas un veido kuplus pušķus.

Vērtējot ar bronzas gredzentiņiem rotāto villaiņu dažādos veidus pēc to izplatības, vērojams, ka vienkāršākais, kopš 7.—9. gs. zināmais rotā-

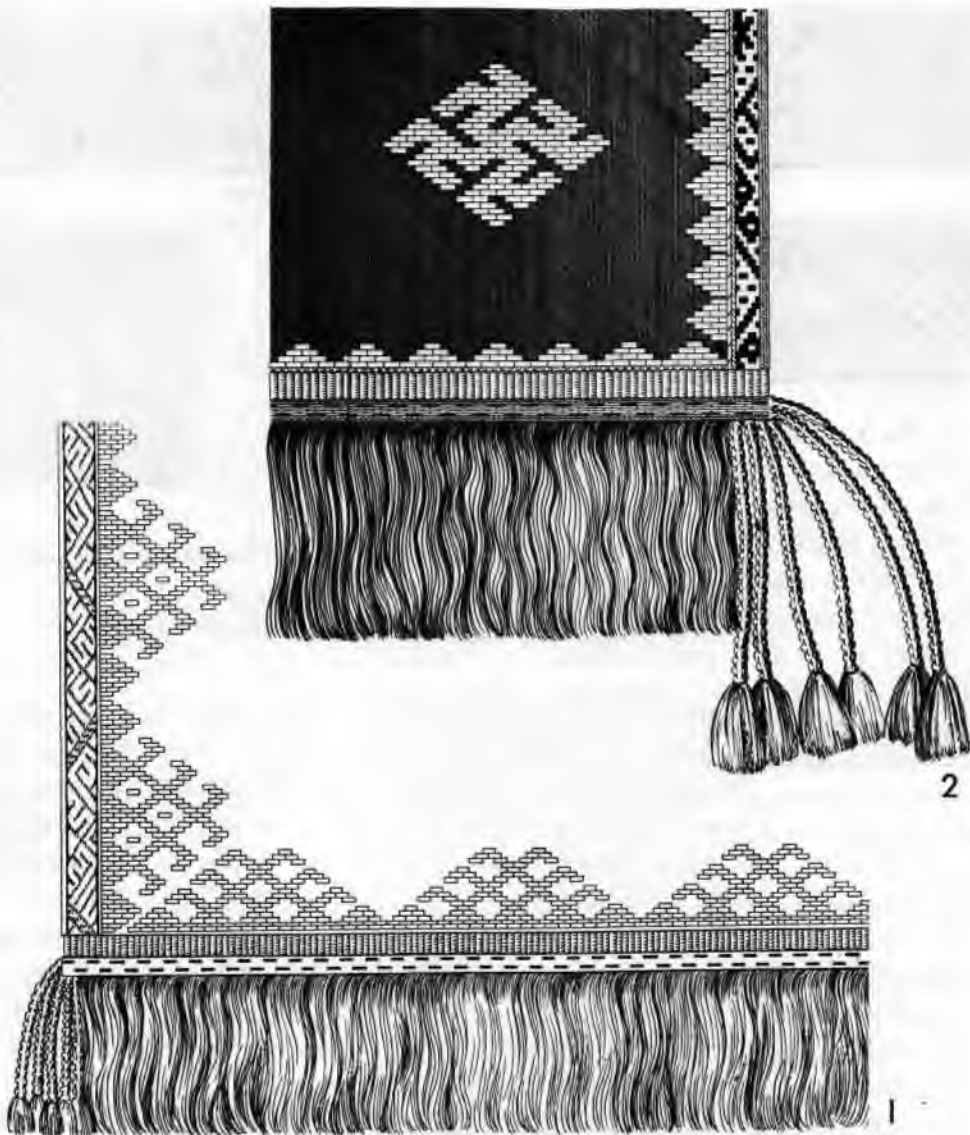


24. att. Villaines celaiņu ornamentu rekonstrukcija (Stāmerienas Annasmuiža, 12. gs.):

1 — malas celaine; 2 — gala celaine

jums ar bezraksta rindām vairāk izplatīts Latvijas austrumu daļā un tur blakus citiem rotājumiem sastopams ilgāk — arī vēl 12. gs. Ar krāšņākiem ornamentiem rotātas villaines vairāk zināmas no atradumiem latgaļu teritorijas rietumu daļā, sastopamas arī sēļiem.⁵¹ Attīstības gaitā, saglabājot rotājuma tipa pamatprincipu, detaļu izveidojumā sastopama liela variantu dažādība — nav divu pilnīgi līdzīgu villaiņu. Varētu domāt, ka villaini sev darinājusi katra nēsātāja pati, bet drīzāk gan pieļaujams, ka autore ir izdomas bagāta šīs mākas speciāliste, jo bronzas gredzentiņu ielocišanai nepieciešamas zināšanas un iemaņa. It sevišķi tas attiecināms uz grezni rotātajām villainēm, kas vienmēr atrastas kapos, kur bagātas arī citas rotas.

12. un 13. gs. kapos blakus ar bronzu rotātajām villainēm bieži atrodami nelieli rūtaina auduma fragmenti. Dažiem no tiem saglabājušās velku galā pieaustas un malās piešūtas rakstainas celaines kā iepriekš aprakstītajām ar bronzu rotātajām villainēm. Līdzīgais galu un malu



25. att. Villaines stūru rekonstrukcijas:

1 — Bērzaunes Pakalnieši, 12. un 13. gs. mija; 2 — Galgauska, 12. gs.

noslēgums ļauj tos kvalificēt par villaiņu fragmentiem (9. att.: 2; 26. att.: 1). Šādas villaines, kuras iespējams arī rekonstruēt, atrastas latgaļu — Šķilbēnu Daņilovkas, Kauguru Beitu, kā arī sēļu — Sēlpils Lejasdopeļu kapulaukos (24. krās. att.). Tās bijušas pasegtas zem villainēm, kas rotātas ar bronzas gredzentiņiem un stūros saspraustas ar kopēju saktu. Daņilovkas kapulaukā zem bronzas gredzentiņu malas rindām saglabājušās arī rūtainās villaines malas. Abu villaiņu izmēri vienādi — 75x130 cm. Rūtainās villaines darinātas no divējādiem — linu un vilnas pavedieniem. Linu pavedieni zemē nav saglabājušies, atstājuši tikai vājas pēdas vai pat tukšas vietas. Vilnas pavedieni ir tumši, ar zilganu vai brūnganu nokrāsu. Jādomā, ka linu pavedieni bijuši balināti, lai izdalītos rūtojums. Tas mēdz būt dažāds — gan vienkāršs, kur velkos un audos vilnas un linu rūtis ap 1 cm lielas, gan parasti tomēr kuplāks — ar 4—8 cm platu vilnas svītru, ko simetriski ietver 2—3 pārmaiņus novietotas apmēram 1 cm platas linu un vilnas svītras. Dažām villainēm vilnas svītras sadalītas sīkāk — ik pēc 2—3 vilnas pavedieniem seko 2—3 linu pavedieni. Audi austi vai nu simetriski velkiem, vai arī sīkais svītrojums ievērots tikai vienā — audu vai velku virzienā. Dažkārt ar rūtojumu veidoti īpaši malu noslēgumi (26. att.: 2).

Tāpat kā ar gredzentiņiem rotātajām villainēm, rūtaino villaiņu galos pieaustas, bet malās piešūtas rakstainas celaines un villaiņu stūros no celaiņu velku galiem izveidoti kupli pušķi. Rūtainās villaines austas no rupjākām vilnas dzijām nekā ar bronzu rotātās. Domājams, ka rūtainās villaines vairāk nēsātas ikdienā, jo 18.—19. gs. tādas ikdienas valkāšanai zināmas visā Latvijas teritorijā, un arī tām izmantots vilnas un linu radītais kontrasts — tumši zilai vilnai blakus dažos gadījumos lietoti balināti lini, tāpat kā 12.—13. gs. villainēm.

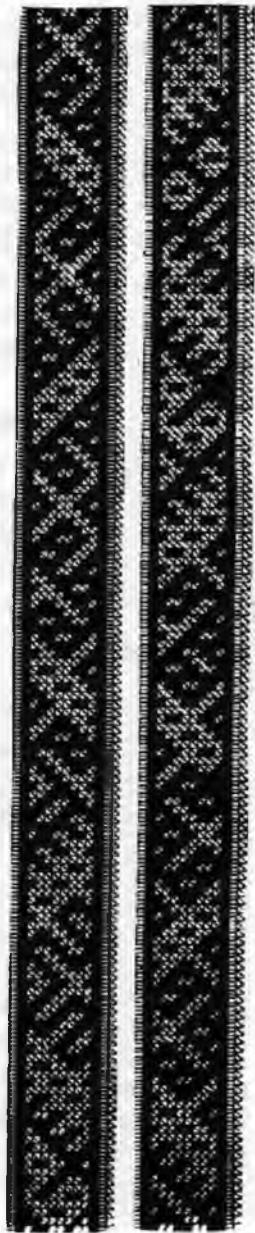
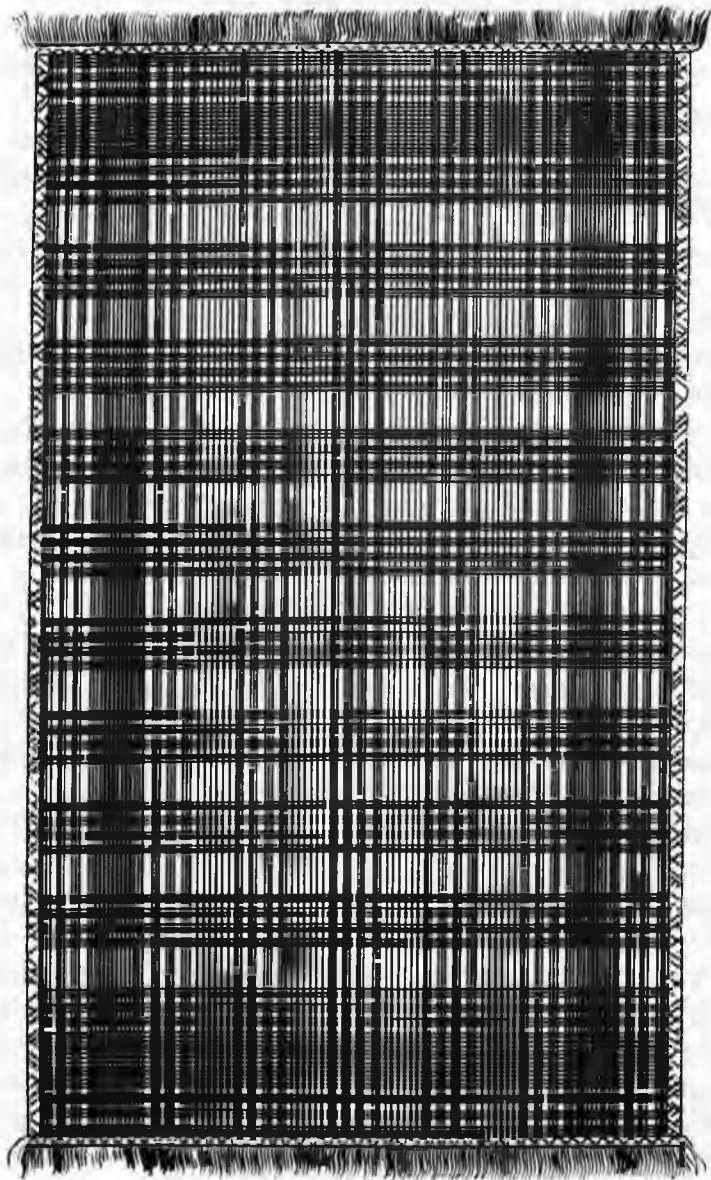
Kopā ar 12.—13. gs. rotāto villaiņu fragmentiem atrasti arī fragmenti no rakstaina auduma, kuru velku galos pieaustās un auduma malās piešūtas celaines ļauj arī tos kvalificēt par villaines daļām⁵² (8. att.: 9). Tāpat kā rūtainās, arī rakstainā auduma villaines uzskatāmas par ikdienā lietotām.

Villaines no nerotāta auduma saglabājušās maz un nelielos fragmentos. Vairākkārt tādas bijušas pasegtas zem rotātās villaines. To galiem un



26. att. Rūtainās villaines:

1 — stūra fragments (Stāmerienas Annasmuiža, 12. gs.); 2 — villaines un malu celaines
rekonstrukcija (Šķilbēnu Daņilovka, 12. un 13. gs. mija)

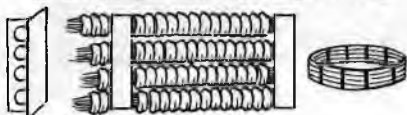
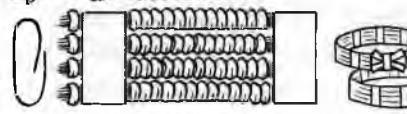
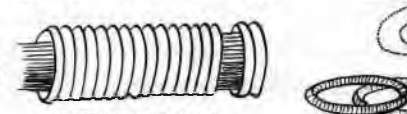

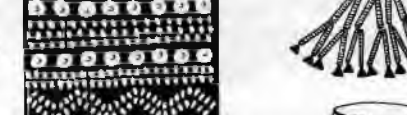

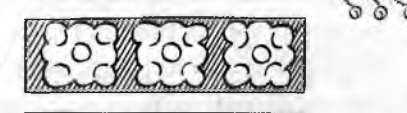


malām pievienotās celaines darinātas līdzīgi kā rotāto villaiņu celaines — skujainas, svitrainas vai rakstainas. Piemēram, no Liepkalnes Ķesteru, arī Taurenes Lazdiņu un Sēlpils Lejasdopeļu kapulaukiem saglabājušies gaišu, nekrāsotu villaiņu fragmenti (21. krās. att.), no Kārļu Ainavas kapulauka — tumšbrūnas, uzveltas villaines fragmenti. Dažas nerotātās villaines austas no šķeterētas dzijas. Acīmredzot tās bijušas izturīgas un siltas, lietotas ikdienā. Pieļaujams, ka apbedījumos, kur villaine vispār nav atrasta, tā bijusi nerotāta un tāpēc nav saglabājusies. Pēc atradumiem Pildas Nukšu un arī citos kapulaukos redzams, ka vairākumam sieviešu arī tradicionālās svētku villaines bijušas nerotātas.⁵³

Senākās liecības par baltu cilšu sieviešu galvassegām zināmas no kāda 4. gs. kuršu sievietes apbedījuma Klaipeņas novadā — tur atrasta no vilnas auduma galvai pieguļošā puslodes formā darināta cepure ar mazām, dobām, blīvi gar apmali sarindotām podziņām, kas veido rombu motīvus. Cepures apakšmalu vēl rotā brillveidā satītu stieplu figūru rinda. Ar bronzas podziņām rotātas cepures, domājams, radušās Gotlandes kultūras ietekmē.⁵⁴ Līdzīga veida cepures 1. g. t. un 2. g. t. sākumā bija sieviešu izplatītākā galvassega Lietuvā.⁵⁵

Galvasauti šajā laikā sastopami tiklab lietuviešu, kā igauņu un arī lībiešu sieviešu apģērbā. Tāpēc domājams, ka gan cepures, gan galvasautus, tikai bez bronzas rotājuma, lietojušas arī baltu cilšu sievietes Latvijas teritorijā, kaut gan te no 7.—12. gs. galvassegām saglabājušies tikai vainagi. Laika gaitā to veidu attīstībā redzamas izmaiņas (27. att.).

Par *vainagiem* senākās ziņas sniedz atradumi kapulaukos no tā laika, kad tos sāk darināt no bronzas. No 5. un 6. gs. mijas vainagi konstatēti zemgaļiem. Tie ir visu baltu cilšu sievietēm raksturīgie spirāļu vainagi, atšķirīgi tikai izveidojuma detaļās — zemgaļu vainagi sastāv no apmēram 5 mm resnām, līdz 5 cm garām lūku auklīnās uzvērtām četrām paralēlām spirāļu rindām, kuras ik pēc posma pārdalītas ar šauru, masīvu starplocekli (27. att.: 1; 28. att.: 2). Vēlākos gadsimtos vainagi kļūst platāki — ar 5—6 spirāļu rindām. Latgaļu un sēļu kapulaukos senākie spirāļu vainagi ir no 7.—8. gs. Tiem spirāļu rindu posmus atdala aplocītas skārda plāksnītes. Vainaga aizmugurē no spirāļu galiem veidots pušķis (27. att.: 2; 28. att.: 1, 3). Šādā veidā spirāļu vainagi bez

VAINAGU VEIDS		G A D S I M T I															
DETALAS, SHEMAS		6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17				
1		█															
2		█															
3																	
4																	
5																	
6																	
7																	

27. att. Vainagu veidi gadsimtu gaitā:

1 — zemgaļu bronzas spirāļu vainags (6. gs.); 2 — latgaļu bronzas spirāļu vainags (7. un 8. gs. mija — 13. gs.); 3 — latgaļu gristes vainags no resnu spirāļu posmiem (10. gs.); 4 — latgaļu gristes vainags no rievota skārda cilindriņiem (10.—12. gs.); 5 — latgaļu auduma vainags (12. gs. un vēlāk); 6 — vainags ar bronzas plāksnišu rotājumu (15. gs.); 7 — zemgaļu bronzas skārda vainags (16.—17. gs.)

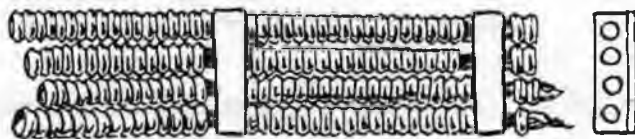
būtiskām izmaiņām darināti līdz pat 13. gs. Dažiem 8.—10. gs., bet it īpaši 11. gs. vainagiem aizmugurē isā važiņā piekārti zvaniņi, zvārguļi vai cita veida piekariņi. Ļoti grezni izveidots spirāļu vainaga variants, kas līdz šim tāds ir vienīgais, atrasts Nautrēnu Smiltaines 8. gs. kapā. Tam ar spirāļu rindām saistīto važiņu galā gan uz pieres, gan aizmugurē piekārti zvaniņi un trīsstūrveida piekariņi (29. att.).

Sākot ar 12. gs., vainagi darināti plataki — ar 5—6 spirāļu rindām un kuplākiem piekariem, kas ar važturi piestiprināti vainaga aizmugurē un sastāv no vairākām līdz 40 cm garām važiņām, kuru galus rotā zvārguļi vai trapecveida mēlītes. Laika gaitā izmainās arī spirāles — senākās darinātas no sloksnītes, vēlākās no stieples, kas kļūst arvien smalkāka. Pats jaunākais spirāļu vainags atrasts 12. un 13. gs. mijas apbedījumā un jau lietots kopā ar turpmākajiem gadsimtiem raksturīgo auduma vainagu (30. att.). Spirāļu vainagus šajā laikā valkājušas arī kuršu sievietes, uz to norāda atradumi kuršu ugunskapos, kā arī spirāļu vainagi kuršiem Lietuvas teritorijā.

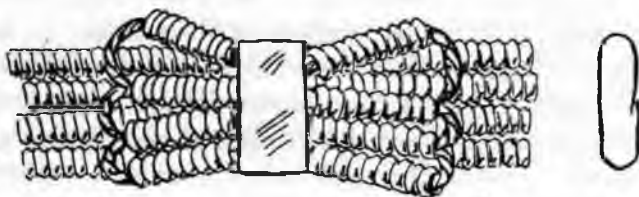
Blakus spirāļu vainagiem kopš 9. gs. latgaļiem un sēļiem atrasti vēl divu veidu bronzas tā sauktie grīstes vainagi. Viena veida vainags darināts no rievotiem, ap 2 cm resniem un tikpat gariem bronzas skārda cilindriņiem, kas aplocīti ar vilnas dziļu notītai lūku grīstei (27. att.: 4). Otra veida grīstes vainagu pamatā vilnas dziļu šķipsna, kurai uzvērti tikpat resni, bet dažāda garuma spirāļu posmi (15. att.: 2; 27. att.: 3). Šie grīstes vainagi nereti galvā likti abi kopā un, tāpat kā spirāļu vainagi, greznākās formas savā attīstībā sasniedz 11.—12. gs., kad šādi vainagi papildināti ar plati izveidotu priekšpusi un kupliem spirāļu vēruma piekariem aizmugurē (15. att.: 3; 31. att.; 21. krās. att.). 12. gs. bronzas spirāļu, tāpat abu veidu grīstes vainagu atradumi kļūst retāki un 13. gs. izzūd līdz ar citām masīvajām, greznajām bronzas rotām. Kā rota vainagi turpina pastāvēt, bet krasi izmainās to veids. Latvijas austrumdaļā, latgaļu un sēļu novados, bronzas vainagus nomaina audumu vainagi, kas pamazām veidojas un ieviešas, sākot ar 12. gs. beigām. Senākie audumu vainagi pat bija savienoti ar bronzas vainagiem. Auduma vainagu pamatā lentveida audums, rotājumā — audumam uzšūtas, no dzeltenām stikla zīlītēm un bronzas spirālītēm atsevišķi savērtas ornamenta



1

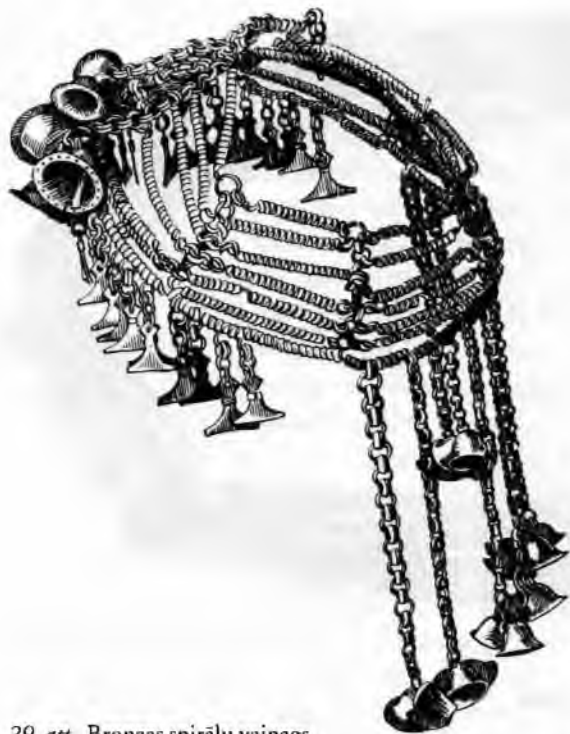


2



3

28. att. Bronzas spirāļu vainagi:
1, 3 — latgaļu vainags (Zvirgzdenes Kivri,
7. un 8. gs. mija); 2 — zemgaļu vainags
(Mēngēle, 6. gs.)



29. att. Bronzas spirāļu vainags
(Nautrēnu Smiltaine, 8. gs.)

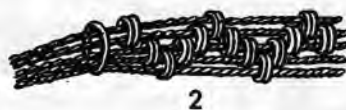


30. att. Bronzas spirāļu un auduma vainaga savienojums (Sēlpils Lejasdopeles, 12. un 13. gs. mija)

joslas, kas norobežotas ar alvas rozešu vai zilišu rindām (27. att.: 5; 31. att.) Sastopami gan šaurie vainagi ar vienu ornamenta joslu, gan 4—6 cm plati, ar divām — četrām ornamenta joslām. Pēc bronzas vainagu tradīcijas arī audumu vainagu aizmugurē pievienoti piekari — sākumā no važiņām, vēlāk no pītām vai austām lentēm ar režģveidā pītiem kupliem pušķiem, kam bez rotājošās, šķiet, bijusi arī kāda maģiska nozīme (27. att.: 5; 24. att.; 26., 27. krās. att.). 12. gs. aizsāktās auduma vainagu darināšanas un rotāšanas tradīcijas bijušas ļoti noturīgas — tās turpinātas arī nākamajos gadsimtos. Blakus auduma vainagiem kopš 12. gs. beigām sastopami arī daži vienkāršāki, piemēram, aizmugurē



31. att. Bronzas spirāļu un platā grīstes vainaga savienojums (Vecpiebalgas Raskumi, 12. gs.)



32. att. Bronzas riņķišu vainags (Jaunpiebalga, 12. gs.):

1 — vainaga shēma; 2 — rotājums

sasienami vainagi, rotāti ar bronzas riņķišu rakstu (32. att.), kas plašāk izplatījās vēlāk.

Kaut arī arheologu iegūtais materiāls nespēj dot drošas ziņas par vainagu valkāšanas tradīcijām, tomēr daži norādījumi ir iespējami. Tā novērots, ka bieži galvā likti vairāki — 2—4 dažādi vainagi, piemēram, nereti atrasti divi dažādi grīstes vainagi kopā ar spirāļu vainagu, Ģūģeru kapulauka 36. kapā — trīs dažādi grīstes vainagi un spirāļu vainags. Ka tā nav bijusi tikai apbedīšanas tradīcija, norāda vairākkārt atrastie divi kopā savienotie vainagi, piemēram, divi grīstes vainagi, grīstes un spirāļu vainags, spirāļu un auduma vainags. Vairākus vainagus nēsājušas sievietes,

kurām bagātas arī citas rotas. Iespējams, ka katram vainagam bijusi sava īpaša nozīme kādā dzīves posmā. Vēl jāatzīmē, ka 7.—12. gs. sieviešu apbedījumos vainagi atrasti neatkarīgi no apbedītās vecuma — gan meitenēm, gan 50—60 gadu vecām sievietēm. Tomēr jāuzsver, ka grezni rotātais vainags arī senatnē bijis svētku tērpa piederums, kamēr ikdienā lietotas vienkāršas austas matu lentes, kādas dažkārt atrastas arī kopā ar bronzas vainagiem.

R o t a s

7.—12. gs. Latvijas teritorijā sievietes apģērbu papildināja zelta krāsā mirdzošās bronzas rotas, kuru komplektā ietilpa kaklarotas un krūšurotas, saktas, rotadatas, aproces un gredzeni (33., 34. att.). To izveidojumā atsevišķās ciltis pastāvēja zināmas atšķirības. Laika gaitā atšķirīgs bija arī rotu daudzums un greznums, kas visaugstāko pakāpi sasniedza 11. gs. un 12. gs. pirmajā pusē (35., 36. att.).

Visizplatītākā sievietes rota Latvijas teritorijā šajā laikā bija *kaklariņķi*, kuru dažādie tipi atšķīrās galvenokārt pēc to galu izveidojuma. Latgaļu un sēļu sievietēm iecienītākie bija kaklariņķi ar noplacinātiem, priekšā pamīšus saliktiem galiem, kas labi izcēla kaklariņķa priekšējo daļu. 7.—8. gs. to gali veidoti ar gludām skaldnēm, vēlāk tajās tika iegravēti ornamentu un 11.—12. gs. pievienoti trapecveida piekariņi un zvārguliši. Bieži bija arī kaklariņķi ar tordētu loku un četrskaldņu galiem, kā arī ar segļu un kāšu galiem, kuri priekšā salikti pamīšus. Apbedījumos kaklariņķus atrod gan pa vienam, gan pa diviem, trim un vēl vairākiem, piemēram, Liepkalnes Ķesteru 3. kapā — sešus citu virs cita saliktus un sakārtotus tā, lai cits citu neaizsegto. Virsējais ir mazākais, bet greznākais un ar piekariņiem (35. att.: 3—7).

Zemgaļu sievietēm 6.—10. gs. raksturīgs kaklariņķis, kam vidusdaļā rombiski profilēts loks, bet galos poga un cilpa. Vēlāk iecienīti bijuši divi trīs ar šķēršiem kopā savienoti (sakniedēti) kaklariņķi ar kruķu vai piekļautu kāšu galiem. Šie vairākkārtīgie kaklariņķi uzskatāmi par Zemgales īpatnību. Ir arī atsevišķi cita tipa kaklariņķi. Zemgaļu kapos kaklariņķus atrod mazākā skaitā nekā latgaļu kapos (1—3), dažkārt katrs no tiem ir sava veida.



33. att. Latgaļu
sievietes rotu
komplekts
(Zvirgzdenes
Kivti, 9. gs.)

Kuršu ugunkapos visbiežāk atrasti no trim masīvām bronzas stieplēm vīti kaklariņķi, kas kaklu apņēm divreiz. To gali beidzas ar cilpiņām un ir notīti ar tievu stiepli.

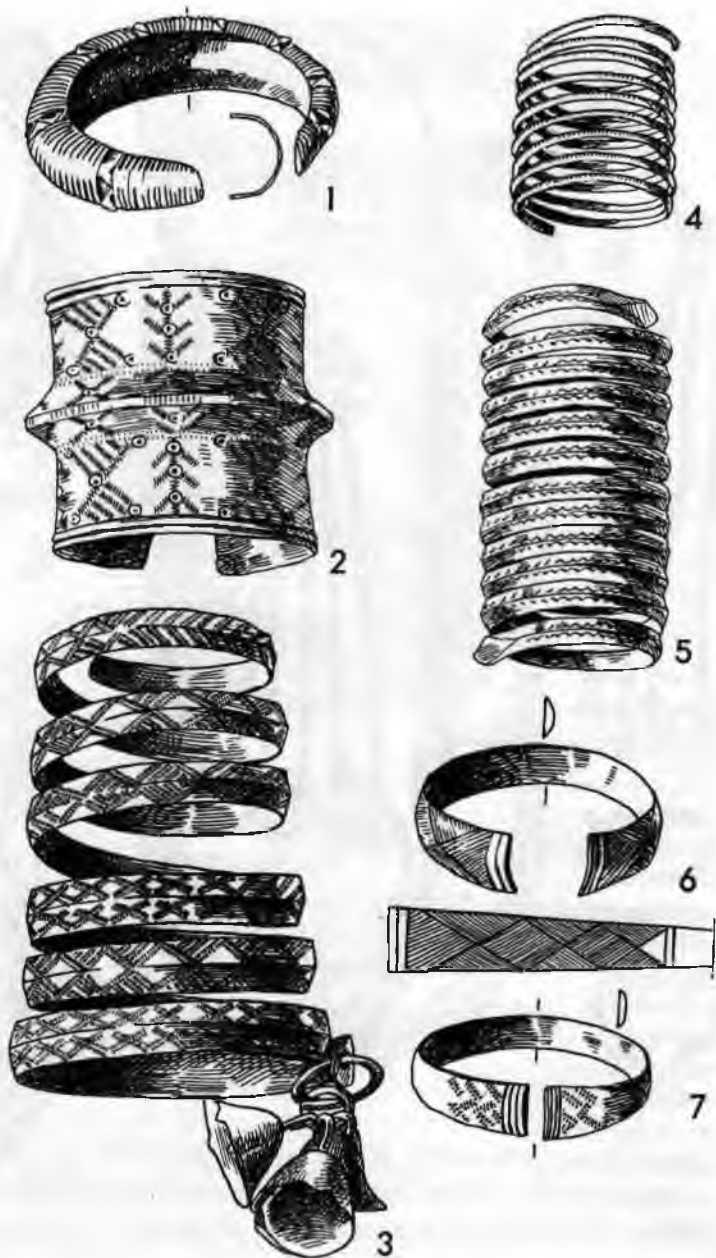
Latgaļu un sēļu sievietes nēsājušas paretam arī dažāda veida pārkrūtīm brīvi krītošas *važiņu rotas*, piekārtas ap kaklu apliekamam lociņa važturim (35. att.: 2). Citkārt *važiņu rotas* piestiprinātas nelielam turētājam un ar saktu piespraustas vai piešūtas apģērbam (1., 2. krās. att.). To vaļējos galos piekārti amuleti — lāča zobi, zvārguļi u. c. Iespējams, ka šādas rotas piespraustas villainēm.

Rotadatas un *saktas* noderēja apģērba saspraušanaī. Senākās ir rotadatas. Latgaļu un sēļu rotadatu visparastākā forma ir spieķadatas un krukadatas. 7.—8. gs. tām nereti pievienotas *važiņas*. Dažreiz lietotas divas savā starpā ar *važiņām* savienotas rotadatas — ar tādām varēja būt sasprausta villaine) Sākot ar 8. gs., sāk ieviesties pakavsaktas, kas pamazām aizstāj rotadatas. Atkarībā no loku un gala izveidojuma un lieluma izšķirami dažādi pakavsaktu varianti. Senākās darinātas ar trīsšķautņainu vai rombveida loku un atrotītiem galiem, vēlākās — ar apaļu vai tordētu loku un skaldņotiem galiem. 11.—12. gs. lietotas saktas ar magoņgalvu un stilizētu zvērgalvu galiem.

Saktas lielumu noteica tās izmantojums. Ar vienu vai vairākām mazākām saktām bijis sasprausts krekls, bet villaines — ar vienu lielāku saktu. Nereti atrastas vairākas villaines auduma stūros saspraustas saktas.

Zemgaļu un kuršu sievietes lietojušas līdzīga veida pakavsaktas. Iecienītas bijušas arī dažāda izveidojuma plāksnessaktas. Rotadata ilgi bijusi raksturīga rota kuršu un īpaši zemgaļu sievietēm. Parasti tās lietotas pa pāriem, savienotas ar vairākām *važiņu rindām*, ar tādām pie pleciem sasprausti apliekamie brunči. Zemgalē raksturīgas rotadatas ar rotātu plāksņveida galvu, visbiežāk krustadatas un trīsstūradatas, sastopamas arī rotadatas ar riņķveida galvu (riņķadata). Kurzemē bijušas izplatītas krustadatas. Greznākajām rotadatām galva noldāta ar sudraba plātējumu.

A p r o c e s parasti nēsātas abās rokās vienādas. Piedevām bagātos kapos tās atrastas pat vairākas katrā rokā, arī vienādos komplektos. Latgaļu un sēļu sievietēm 7.—9. gs. raksturīgas bijušas manšetaproces ar iegravētiem ornamentiem, kā arī dobas, šķērsrievotas aproces (34. att.: 1, 2). Vēlāk visā Latvijas teritorijā plaši ieviesās spirālaproces kā galvenais



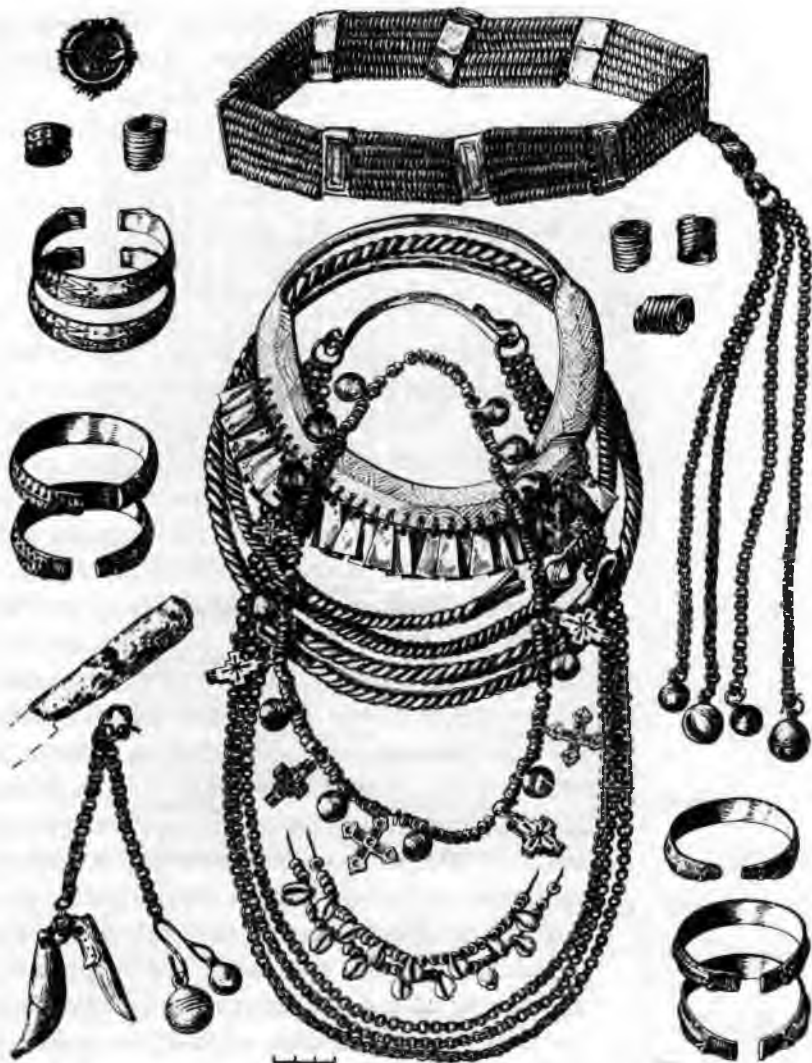
34. att. Latgaļu sievietes un bērnu rotas (Zvirgzdenes Kiviti, 9.—10. gs.).

Sievietes rotas: 1 — dobā aproce; 2 — manšetafroce; 3 — spirālfroce. Bērnu rotas: 4, 5 — spirālfroces; 6, 7 — lentveida aproces ar platākiem galiem



35. att. Latgaļu rotas (11.—12. gs.):

1 — vīrieša važiņu rota; 2 — sievietes važiņu rota; 3—7 — sievietes kaklariņķi (3 — ar fasetēm rotātu, paplašinātu priekšpusi; 4 — ar paplašinātu ornamentētu priekšpusi un trapecveida piekariņiem; 5 — vīts, ar koniskiem galiem; 6 — vīts, ar cilpu galiem; 7 — tordērs)



36. att. Latgaļu
sievietes rotu
komplekts
(Jaunpiebalga,
12. gs.)

aproču veids, sevišķi Zemgalē (34. att.: 3). Kuršu sievietes gan vairāk nēsāja šauras, ornamentētas lentveida aproces, pat līdz 10 katrā rokā.

G r e d z e n i t i k a nēsāti pat abu roku visos pirkstos. Šī tradīcija

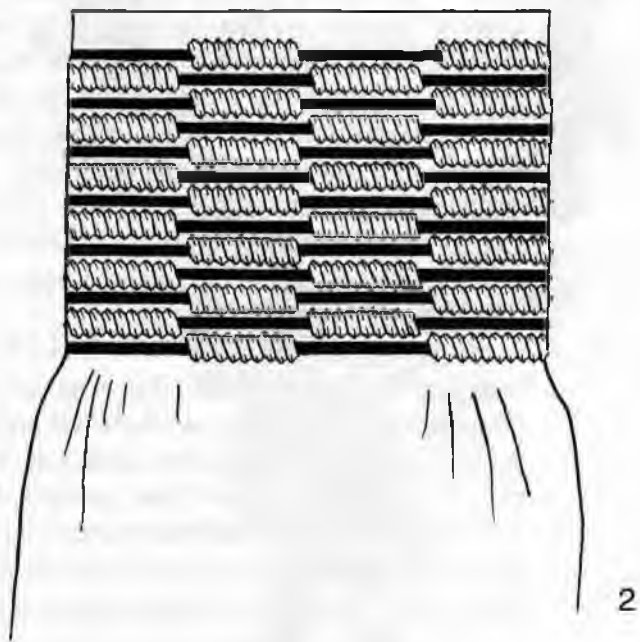
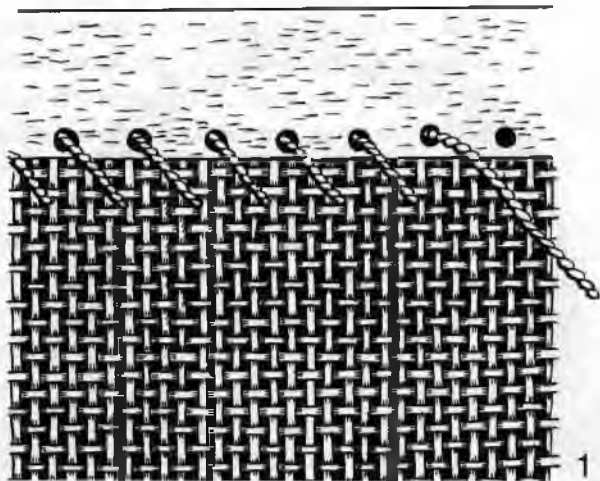
atainota dainās: „...pilni pirksti abu roku zelta grieztu gredzentiņu.“
Visizplatītākie bija spirālgredzeni, tā sauktie grieztie. 11.—12. gs. bieži
nēsāti gredzeni ar vītu vai pītu priekšpusi.

VĪRIEŠU APĢĒRBS

7.—12. gs. baltu cilšu vīriešu apģērbs ar audumā iestrādātiem bron-
zas elementiem rotāts daudz retāk nekā sieviešu apģērbs. Mazāk vīrie-
šiem arī bronzas rotu, tāpēc audumi vīriešu kapos vājāk konservējušies,
saglabājušies maz un tikai nelielos fragmentos, līdz ar to par vīriešu
apģērbu iegūtais priekšstats ir fragmentārs salīdzinājumā ar sieviešu
apģērbu. Tomēr no iegūtā materiāla kopumā secināms, ka baltu cilšu
vīriešu galvenās apģērba daļas — krekls, svārki, bikses, apmetnis —
būtiski neatšķirās no citu Ziemeļeiropas zemju vīriešu apģērba šajā laikā.

No lina auduma darināts **k r e k l s** arī vīriešiem šajā laikā bija
viena no apģērba pamatdaļām. Jādomā, tas nēsāts zem svārkiem, bet
siltā laikā, kad svārkus nevalkāja, tas pildījis mūsdienu vīrieša virskrekla
funkcijas. Iespējams, ka bijuši arī vilnas auduma krekli. Noniecīgajiem
vienkārtnā lina auduma fragmentiem, kas saglabājušies atsevišķos gadī-
jumos, dažas krekla detaļas tomēr iespējams rekonstruēt. Tā, piemēram,
var droši teikt, ka krekls darināts ar garām piedurknēm, dažreiz to gali
noslīpināti un, lai ilgāk kalpotu, dūrgalā piešūta ādas sloksne (37. att.: 1).
Citreiz zem rokauta tinuma sakrokots plats piedurksnes gals. Krekla
priekšdaļas šķēluma viles mēdz būt nostiprinātas ar piešūtu pīnīti,
šķēlums pie kakla ciešāk sasprausts ar saktu vai sasiets ar pīnītēm. Iespē-
jams, ka, tāpat kā svārkiem, arī krekliem varēja būt tunikveida piegrie-
zums — no viena auduma gabala, ar piešūtām piedurknēm.

Virš krekla valkāti **s v ā r k i**, galvenokārt uzvelkami pār galvu
(3., 4. krās. att.). Tie darināti no dabiski tumša, pelēcīga, kā arī no indigo
zilā vai tumši brūnganā krāsā krāsota, dažreiz no uzvelta silta, izturīga



37. att. Krekla dūrgals (Pildas Nukši, 11. gs.):

1 — dūrgalā piešūta ādas sloksne; 2 — rotājums ar bronzas spirālišu vēruma aptinumu

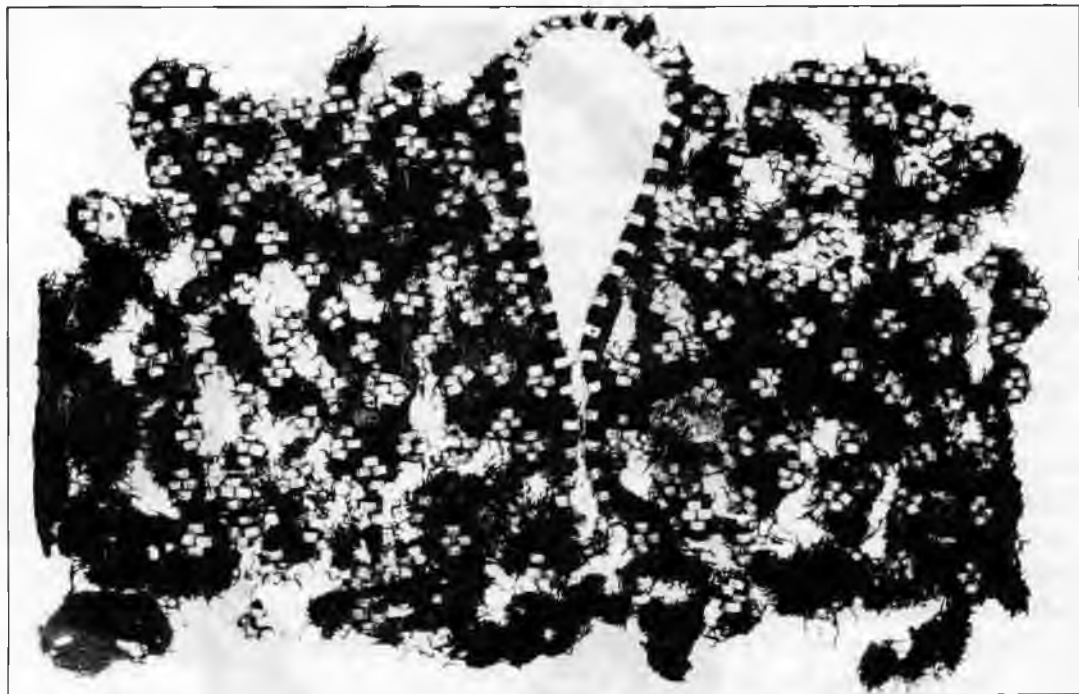
vilnas auduma. Pēc svārku detaļu paliekām var spriest, ka tiem bijis tunikveida piegriezums — no viena auduma platuma, ar piešūtām piedurknēm (aptuveni līdz elkonim vai nedaudz garākām) un ar priekšdaļas iegriezumu, lai svārkus varētu uzvilkt pār galvu. Garumā svārki sniegušies nedaudz virs ceļiem, un, lai netraucētu kustības, sānu viļņu apakšdaļas apmēram 15 cm garumā varēja būt nesašūtas (4. krās. att.). Svārku priekšdaļas šķēlums pie kakla bijis sasprausts ar palielu saktu, šķēluma apmales atlocītas uz kreiso pusi un atvilētas, viļņu vietas aizsedzot ar uzšūtu pīnīti. Dažkārt šķēluma apmale arī rotāta ar tai aplocītu bronzas gredzentiņu rindu, citkārt tai uzšūta pavedienā uzvērtu spirālīšu virkne, kurai var būt pievienotas vēl arī trapeceveida piekariņu grupas un zvārguliši, kā tas konstatēts svārkkiem no Isnaudas kapulauka (38. att.). Atrasti, kaut reti, svārki ar grezni rotātu krūšu daļu. Tādi līdz šim gan zināmi tikai no četriem 11. gs. latgaļu apbedījumiem — trīs no Priekuļu Ģūģeru⁵⁶ un viens no Pļaviņu Radžu kapulauka (39., 40. att.). Tie visi rotāti ar sikā, laukumu klājošā krustiņu vai rombu rakstā ielocītiem bronzas gredzentiņiem, līdzīgi kā šā laika villainēm. Rotāta ir svārku priekšpuse apmēram 30 cm garumā no pleciem uz leju. Priekšdaļas šķēluma lejasgalā šiem greznajiem svārkkiem vēl pievienots važturis ar vairākām važiņu rindām, kuras sniedzas pāri jostas vietai (35. att.: 1). Visi šie svārki atrasti apbedījumos, kur daudz arī citu priekšmetu, kas varēja apzīmēt ne tikai to valkātāja bagātību, bet arī zināmu izcilu stāvokli sabiedrībā (41. att.: 2).

Būtiska apgērba daļa vīriešiem ir *b i k s e s*, bet līdz šim nav iegūtas konkrētas liecības par tā laika bikšu formu un piegriezumu. Zem ceļiem bikses varēja būt aptītas ar sietavām, kas secināms pēc sietavu atradumiem dažos latgaļu kapulaukos. Bikšu gali varēja sniegties līdz pusstilbam, bet ticamāk gan, ka tie bijuši garāki — līdz pat potītēm, lai labāk turētos sietavu tinumi. Gotlandē atrastajos 11. gs. akmens figūru vīriešu attēlos redzams, ka šajā laikā bikses bijušas dažādas — garas un platas, garas un cieši pieguļošas, arī īsas, kuplas, zem ceļiem savilkta.⁵⁷

R o k a u t s ir īpatnēja latgaļiem un sēļiem konstatēta apgērba daļa, ar to aptīts rokas apakšdelms. Saglabājušies tikai dažī 9.—11. gs. ar

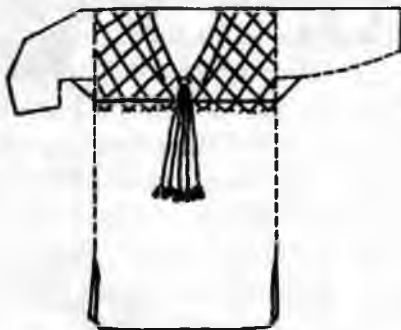
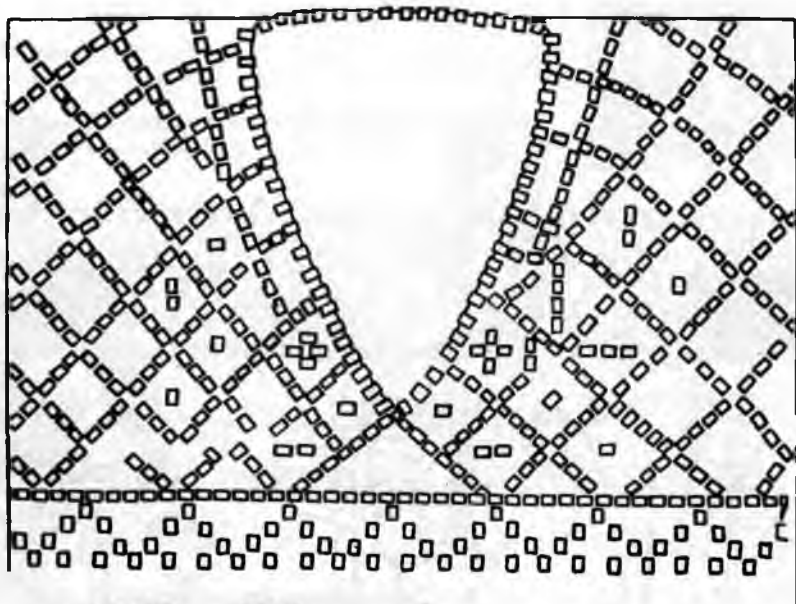


38. att. Svārku
kakla iegriezuma
apmales rotājums
(Isnauda, 11. gs.)



39. att. Svārku rotātās priekšdaļas fragments (Priekuļu Ģūģeri, 11. gs.)

bronzas gredzentiņiem rotāto rokautu fragmenti, turklāt tie vienmēr bijuši aptīti kreisajai rokai. Rokautam austa 4—7 cm plata, ap 1,5 m gara vilnas auduma lente, parasti tumšzilā krāsā, rotāta ar ielocītiem bronzas gredzentiņiem līdzīgi kā sieviešu villainēm. Apmēram trešdaļa no rokauta kopgaruma vienā galā ir nerotāta, vidusdaļā rotāta viena lentes mala, bet otrs gals apmēram 20 cm garumā rotāts visā platumā. Malas rotājumā parasti ir 2—3 rindās blīvi ielocīti gredzentiņi, bet gala rotājumā sastopami vairāki ornamenta varianti — vai nu visā platumā pamišus sakārtotas krustiņu grupas, vai arī abās malās pamišus vai smaili pret smaili novietotu trīsstūru rindas. Starp tām nerotātajā auduma vidusdaļā veidojas pirmajā gadījumā līklocis, bet otrajā — brīvajos romb-



40. att. Svārku rotājuma rekonstrukcija (Pļaviņu Radzes, 11. gs.)

veida viduslaukumiņos vēl iestrādāti krustiņi. Vērojams, ka senāko — 9. gs. rokautu rotāšanai ar krustiņu grupām izmantoti nepofilētie, platākie gredzentiņi, bet 10.—11. gadsimta rokauti rotāti ar šaurajiem, profilētajiem gredzentiņiem, un trīsstūru ornamenti tiem izveidots



1

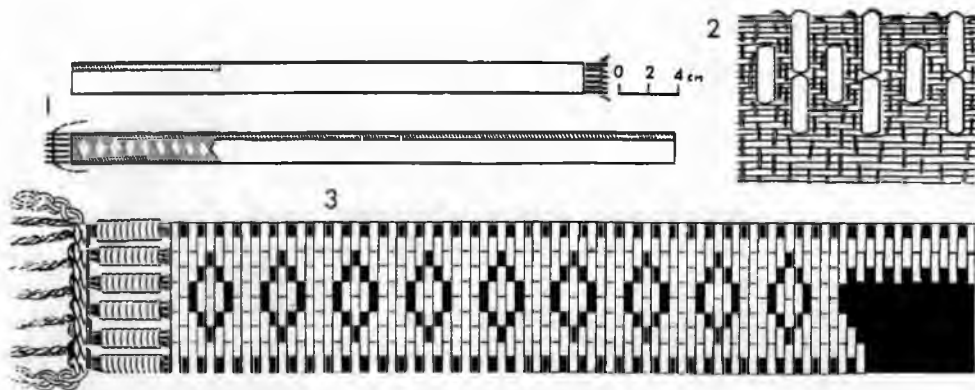


2

41. att. Viriešu tērpu rekonstrukcijas:

1 — Liepkalnu Ķesteri, 11. gs.; 2 — Priekuļu Ģūģeri, 11. gs. Zīm. E. Krastenberga

rūpīgāk. Dažiem rokautiem rotātajā galā saglabājusies 4—6 velku šķipsnās uzvērtu spirālīšu grupa. Ģūģeru rokautam tāda bijusi arī nerotātajā galā. Aiz spirālītēm aizusta šaura divu celu celaine, bet



42. att. Rokauta rekonstrukcija (Priekuļu Ģūģeri, 11. gs.):

1 — rokauta shēma; 2 — rotājuma tehniskais risinājums; 3 — rotājums

Sēlpils Lejasdopeļu rokautam ap celaini vēl apmesti krāsainu dziļu pušķi. Abiem šiem rokautiem celaiņu abos galos to velki sapīti pīnītēs, kas acīmredzot bijušas pietiekami garas, lai ar tām rokautu varētu piestiprināt pie rokas. Rokauts uztīts virs krekla dūrgala, sākot ar nerotāto daļu, no elkoņa puses līdz plaukstai. Tur, sākot ar rotāto daļu, tīts atpakaļvirzienā, ik aptinumā pārsedzot iepriekšējā tinuma nerotāto malu. Tīšanu nobeidz ar visā platumā rotāto galu. Tādējādi virspusē viscaur paliek blīvs bronzas rotājums, kas aptītajai rokas daļai kalpoja kā bruņas un varēja pasargāt no cirtieniem un dūrieniem (42. att.).

Pēc Ziemeļeiropas senā apģērba pētnieku uzskatiem, rokautiem funkcionāli bijusi līdzīga nozīme kā kāju aptinumiem — sietavām un Ziemeļeiropas iedzīvotājiem tie bijuši parasta apģērba daļa. Ziemeļu sīgās pieminētās zīda aproces acīmredzot liecināja par augstu sociālo stāvokli.⁵⁸ Arī sēļu un latgaļu rotātie rokauti atrasti tikai ar priekšmetiem bagātos kapos un vienmēr kopā ar masīvo, tā saukto karavīra aproci, kas arī nēsāta tikai kreisajā rokā un tiek uzskatīta par zināmas vadošas karavīru kategorijas apzīmējumu. Kā rotātais rokauts, tā karavīra aproce ir samērā reti atradumi, piemēram, Pildas Nukšu kapulaukā

no 110 vīriešu kapiem rokauts atrasts tikai vienā, Zvirgzdenes Kivtu kapulaukā no 83 — divos un Priekuļu Ģūģeru kapulaukā no 58 — trijos.

Līdzīga funkcionāla nozīme kā rokautiem bijusi arī r o k u a p t i n u m i e m. Tie atrasti visos latgaļu kapulaukos, visvairāk 10. un 11. gs. apbedījumos, diemžēl galvenokārt izirušā stāvoklī, kāpēc bieži tika uzskatīti par svārku piedurkņu rotājumiem. Izpētot šos materiālus tuvāk, izrādījās, ka tās ir ādas siksnīņas vai vilnas dzijas pavedienos noteiktā kārtībā savērtas bronzas spirālītes (37. att.: 2). Vērums vairākās kārtās aptīts ap roku virs krekla dūrgala tā, lai spirālišu segums būtu nepārtraukts un blīvs — pat līdz 13 cm platumā. Visbiežāk aptinums konstatēts uz abām rokām, taču dažkārt aptīta bijusi tikai viena — kreisā vai labā roka. Zem aptinumiem dažreiz saglabājušies krekla dūrgali. Piemēram, Pildas Nukšu kapulauka 16. kapā atrastajam aptinmam pirmā kārtā uzlīta virs dūrgaliem piešūtas ādas sloksnes. Lai tinums neirtu, siksnīņas gals palocīts zem nākošajām aptinuma kārtām. Arī roku aptinumi parasti atrasti kopā ar karavīra vai citām masivajām aprocēm un saistāmi ar zināmu karavīra vadoša stāvokļa (kaut varbūt zemāka ranga nekā rotātu rokautu nēsātājiem) apzīmējumu, jo roku aptinumi kapos tomēr atrasti krietni vairāk nekā rokauti, piemēram, Pildas Nukšu kapulaukā — viens rokauts un 33 roku aptinumi.

A p m e t n i s kā vīriešu virsējais apģērbs parasti bijis nerotāts, un tā fragmenti saglabājušies tikai retos gadījumos — pie lielākām saktām, ar kurām tas bijis sasprausts, vai atrodoties kontaktā ar citu apģērba daļu rotājumiem. Pēc formas apmetnis bijis taisnstūra auduma gabals, kura izmēri varēja būt dažādi, visticamāk tā lielums bijis tāds, lai ar to varētu apsegties arī guļot. Tas bijis sasprausts uz krūtīm vai virs labā pleca, lai netraucētu labās rokas kustības. Apskatāmajā laika posmā apmetni lietojuši visu ziemeļu zemju vīrieši. Apmetņa audums salīdzinājumā ar svārku audumu darināts no rupjāka vērpuma vai velkos no šķeterētām vilnas dzijām. Senākais droši identificējamais apmetnis atrasts Tiras purva 9. gs. depozītā. Tas bijis tumšzilā krāsā, 110x210 cm liels, krietni pārsniedzot sieviešu villaiņu izmērus. Tā audums kvalitatīvs un rūpīgi darināts — ar svītrainu gaismēnu rakstu.⁵⁹ Apmetņa apmalēs pievienotas



1. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija.
Zvirgzdenes Kivti, 8. gs. Zīm. L. Treija



2. att. Rotu atdarinājums.
Zvirgzdenes Kivti, 8. gs.



3. att. Vīrieša tērpa rekonstrukcija.
Zvirgzdenes Kivti, 10. gs. Zīm. L. Treija



4. att. Vīrieša tērpa rekonstrukcija.
Zvirgzdenes Kivti, 9. gs. Zīm. L. Treija



5. att. Meitenes tērpa rekonstrukcija.
Doles Vampenieši I, 11. gs. Zīm. *E. Krastenberga*



6. att. Zēna tērpa rekonstrukcija.
Salaspils Laukskola, 11. gs. Zīm. *E. Krastenberga*



7. att. Bērna svārku rotājums – važturis ar
piekariem. Salaspils Laukskola, 12. gs.



8. att. Kreļļu rota ar piekariņiem.
Sēlpils Lejasdopeles, 12. un 13. gs. mija.



9. att. Kreļļu rotas ar piekariem.
Salaspils Laukskola, 11. gs.



10. att. Kreļļu rotas ar piekariem.
Salaspils Laukskola, 11. gs.



11. att. Sievietes rotu komplekts.
Salaspils Laukskola, 11. gs.



12. att. Ovālās saktas.
Salaspils Laukskola, 12. gs.



13. att. Sievietes rotu komplekts. Salaspils Laukskola, 12. gs.



14. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija.
Salaspils Laukskola, 12. gs. Zīm. E. Krastenberga



15. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija.
Lielvārde, 11. gs. Zīm. E. Krastenberga



16. att. Villaiņu rekonstrukcijas. Cēsis, 11. gs.



17. att. Villaiņu rekonstrukcijas, 11. gs.:
1 – Salaspils Laukskola, 2 – Krimulda



18. att. Jostu raksti:

1, 4 – Salaspils Laukskola, 2 – Krimulda, 3 – Doles Vampenieši I, 11. gs.



1



2



3



4



5



6



7



8



9



10



11

19. att. Jostu raksti:

1, 4, 5, 7-10, 11 – Salaspils Laukskola, 2 – Salaspils Vējstūri, 3, 6 – Doles Vampenieši I, 11. gs.



20. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija.
Zvirgzdenes Kivti, 11. gs. Zīm. L. Treija



21. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija.
Sēlpils Lejaspopeles, 12. gs. Zīm. L. Treija



22. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija.
Rīga, 12. gs. Zīm. E. Krastenberga



23. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija.
Drabežu Uplanti, 13. un 14. gs. mija.
Zīm. E. Krastenberga

24. att. Sievietes tērpa atdarinājums.
Sēlpils Lejasdopeles, 12. un 13. gs. mija



25. att. Villaines mālas rekonstrukcija.
Stāmerienas Annasmuiža, 12. un 13. gs. mija





26. att. Sieviešu tērpu rekonstrukcijas.
Šķilbēnu Daņilovka, 12. un 13. gs. mija. Zīm. E. Krastenberga



27. att. Vainagu rekonstrukcijas:

- 1 – Sēlpils Lejasdopeles, 12. un 13. gs. mija, 2– Meirānu muiža,
13. gs., 3 – Šķilbēnu Daņilovka, 12. un 13. gs. mija



43. att. Viriešu tērpa rekonstrukcija (Rucavas Tīras purvs, 9. gs.). Zīm. L. Treija

šauras, vienkrāsainas celaines (43. att.). No latgaļu, sēļu un zemgaļu apmetņiem atrasti tikai sīki fragmenti, pēc kuriem izmērus un veidu rekonstruēt nav iespējams. Aukstā laikā droši vien lietoti kažokādas apmetņi, kā arī kažoki.

No galvassegām vairākos gadījumos saglabājušās bronzas rotājumu un vilnas auduma paliekas, kas liecina, ka valkātas galvai cieši pieguļošas cepures. Senākie latgaļu un sēļu cepuru rotājumi no 6.—7. gs. bija audumā vai kažokādā vairākās rindās iestiprinātas dobas bronzas podziņas. No 8. un 9. gs. saglabājušies dažu cepuru rotājumi, kur ar bronzas gredzentiņiem un spirālīšu rindām vai piekariņiem rotāta tikai cepures priekšpuse. Vairākos 9.—12. gs. kapulaukos atrasti bronzas spirālīšu cepuru rotājumi — gar cepures apakšmalu vienā vai vairākās, pat septiņās rindās piešūti ādas siksnīnās vai dziju pavedienos uzvērtu spirālīšu posmi (3. krās. att.). Šādi cepuru rotājumi tomēr sastopami samērā reti. Īpaši grezni bija latgaļu un zemgaļu 11. un 12. gs. dažu cepuru rotājumi ar brokāta lentēm (41. att.: 2). Domājams gan, ka šādas cepures jau gatavā veidā ievestas no austrumu zemēm, kur brokātu tajā laikā izgatavoja. Jāpiemin arī kuršu Tiras purva 9. gs. depozītā atrastā ar putnu spalvām un vilnas kušķiem oderētā rūtaina vilnas auduma kapuce (43. att.). Tomēr jādoma, ka visvairāk nēsātas nerotāta vilnas auduma, ādas vai ar ādu apšūtas galvai pieguļošas cepures, iespējams — arī kapuces.

Ieskatu par sava laika galvassegām un frizūrām dod Rīgas arheoloģiskajos izrakumos 12.—13. gs. par lībiskiem uzskatītajos slāņos atrastās koka figūras — zižļi ar vīriešu galvas atveidiem.⁶⁰ Tajās, piemēram, vecam vīram attēlota gara bārda, mati līdz pleciem un cieši pieguļoša cepure ar nolaistām ausīm. Cepures ar nolaistām vai atlocītām ausīm redzamas arī citās figūrās. Bārdas veidojums bijis dažāds — gan ķīļveida pusbārda, gan pagara, zem zoda mezglā sasieta, dažās figūrās bārdas nav. Ka vīrieši seju skuvuši, secināms arī pēc Pļavniekkalna kapulaukā 6. gs. kapā atrastā senākā bārdas skujamā naža.

Senākās ziņas par apakšstilbu ietērpu — kāju aptinumiem un paviem — iegūtas no 6. gs. zemgaļu vīrieša apbedījuma Bēnes

Liekņu kapulaukā.⁶¹ Tur atrasta tā laika detaļapava augšējā daļa. Tā ir līdzīga getrām, darināta no vilnas auduma un saākējama ar bronzas kāsišiem. Šādi kāju ietērpī tolaik bijuši izplatīti arī Skandināvijas zemēs.

Latvijas teritorijā lietoti galvenokārt kāju aptinumi — pēdas auti un sietavas — un lūku vai ādas apavi. Pēdas auti, kas varēja būt arī brīvas formas auduma gabali, nav saglabājušies. Kāju apakšstilbu aptišanai lietoto sietavu fragmenti atrasti vairākos 8.—11. gs. latgaļu un sēļu gan sieviešu, gan vīriešu kapos, kā arī kuršu 9. gs. depozītā. Sietavas ir 10—14 cm plati vilnas lentveida audumi, kas varēja būt līdz 3 m gari. Tās tītas, sākot ar potītēm uz augšu, ar katru nākošo tinumu pārsedzot apmēram pusi no iepriekšējās kārtas. Tinums pabeigts zem ceļa un nostiprināts tur ar prievīti vai sietavas galam pievienotu saiti. Dažos latgaļu vīriešu apbedījumos atrastas ar bronzas gredzentiņiem rotātas sietavas. Rotājums gan bijis vienkāršs — dažas gredzentiņu rindas sietavu galos zem ceļiem. Līdzīgs rotājums atrasts arī Zvirgzdenes Kivtu kapulauka 10. gs. apbedījumā (3. krās. att.). Iespējams, ka ar spirālītēm vai gredzentiņiem tika rotātas arī apsienamās prievītes.

No lūku grīstēm pīti sandaļveida apavi atrasti Āraišu ezerpils 9.—10. gs. slāņos. Ādas apavu paliekas sastopamas reti un tikai ar piedevām bagātos kapos. 9. gs. latgaļu — Aizkalnes Lejasbitēnu — un arī zemgaļu — Bauskas Čunkānu — kapulauku vīriešu apbedījumos konstatēti ar siksnīņu sasiemami un bronzas podziņām rotāti dziļas kurpes veida ādas apavi. Podziņu rindas tiem bijušas cieši gar zoli un papēža daļu, apavu virsdaļā tās veidojušas ornamentu. Bagāts sieviešu, vīriešu un bērnu ādas apavu materiāls iegūts Kokneses un Rīgas 12. un 13. gs. slāņos — pastalas, dziļi kurpesveida detaļapavi, arī zābaku fragmenti.⁶² 11. un 12. gs. vīriešu kapos atrastie pieši liecina, ka lietoti arī apavi ar cietu kapi.

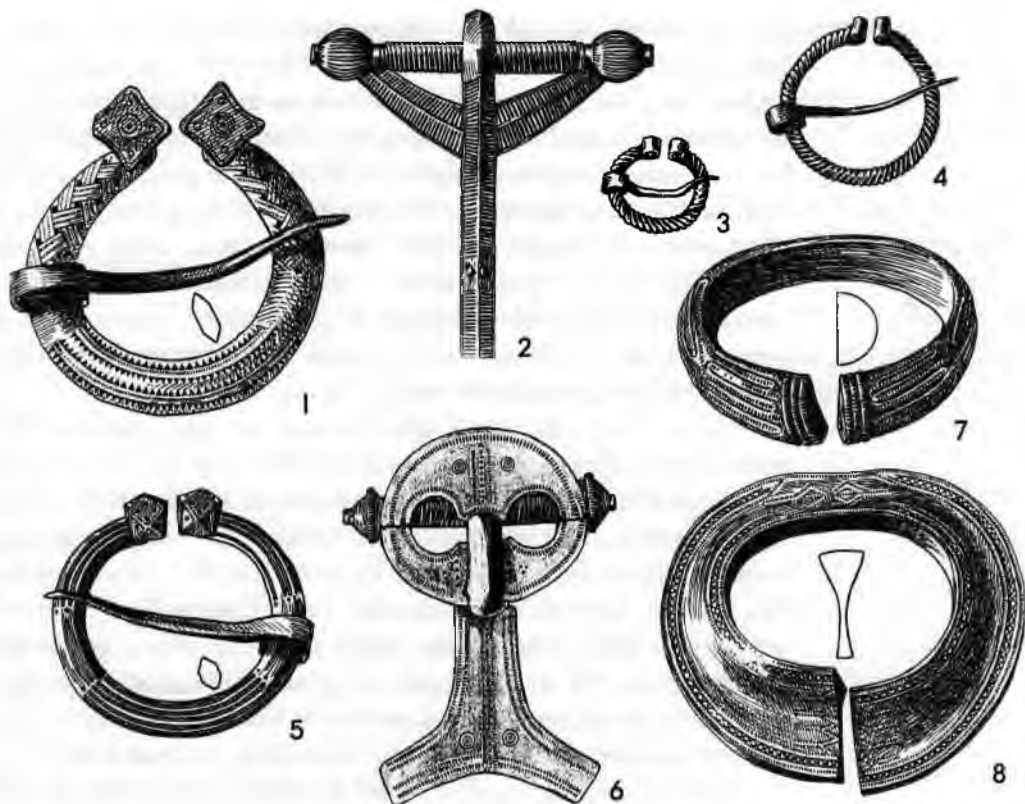
Ar ādas vai celos austām j o s t ā m tika apjozti svārki. Arī līdznešanai vajadzīgo priekšmetu — rīku un ieroču piestiprināšanai josta bija nepieciešama. Kapulaukos no jostām saglabājušās galvenokārt tikai dzelzs vai bronzas sprādzes un apkalumi. 7.—9. gs. parastas bijušas ādas jostas ar ovlām vai četrstūrveida sprādzēm. Ar bronzas apkalumiem rotātas ādas jostas sastopamas retāk, senākās saglabājušās no 7. un 8. gs.

Šajā laikā apkalumi darināti dobu podziņu vai taisnstūrainu plāksnišu veidā. Apkalumu plāksnītes 7. un 8. gs. jostām bija 1—3,5 cm platas, dažreiz arī ornamentētas, to gali apliekti jostas malai. Apkaltajām jostām šajā laikā raksturīgas lirasveida bronzas sprādzes, apkalti arī brīvie gali. 10.—12. gs. jostu apkalumi ir greznāki un daudzveidīgāki — gan šauras, taisnstūrainas, gan nelielas kvadrātveida vai trapecveida plāksnītes, arī rozetes un podziņas. Jostām apkalumi piekniedēti. Greznāk rotātajām latgaļu jostām apkalumu apakšmalā vēl pievienoti rindā sakārtoti riņķi, kuriem varēja piestiprināt arī piekariņus un līdznēsājamus priekšmetus. Līdzīgā nolūkā izmantoti riņķi, ar kuriem savienoti atsevišķi nodalīti jostas posmi. Šos riņķus un posmu galus savienoja ar ornamentētām plāksnītēm, aplikot tās riņķa lokam un piekniedējot posma galam. Dažām grezni apkaltām jostām šādā riņķi pievienots siksniņās savērtu paralēlu spirālīšu piekars, kas varēja norādīt uz kādu īpaši izcilu stāvokli sabiedrībā (41. att.; 3. krās. att.). Sprādzes 10.—12. gs. jostām parasti četrstūrveida, sākot ar 11. gs., ieviešas arī piecstūrainas sprādzes.

Apkaltās, greznās ādas jostas atrastas tikai bagātākajos kapos. Ievērojami vairāk lietošanā bijušas vienkāršas, nerotātas ādas jostas ar metāla sprādzi vai celos austas jostas, ar kādām Vidzemē un Latgalē vīrieši jozās vēl 19. gs.

R o t a s šajā laikā, kaut mazākā mērā nekā sievietēm, greznoja arī vīriešu svētku apģērbu. Rotadatas un saktas kreklu, svārku un apmetņu saspraušanai bija nepieciešamas tiklab ikdienā, kā svētkos, turpreti ar aprocēm, gredzeniem, kaklariņķiem un svārkēm piestiprinātajām krūšu rotām, šķiet, rotājās tikai svētku reizēs, un šīs rotas raksturoja nēsātāja mantisko un sociālo stāvokli.

Rotadatas, kas apģērba saspraušanai lietotas jau pirms aplūkojamā perioda, ap 7.—8. gs. pakāpeniski nomaina no rietumiem — no senprūšu teritorijas ienākušās masīvās un par tipiskiem vīriešu apģērba pieredumiem kļuvušās *saktas*, darinātas šaujāmā stopa veidā (stopsaktas). Sastopami dažādi to paveidi. Austrumlatvijā — latgaļiem un sēļiem — 7.—9. gs. izplatītas stopsaktas ar magoņgalvu galiem (44. att.: 2). Retāk



44. att. Rotas (Zvirgzdenes Kivti, 9.—11. gs.):

1, 3—5 — pakavsaktas; 2 — stopsakta; 6 — pūcessakta; 7 — masīvā aproce; 8 — karavīra aproce

lietots arī greznais stopsaktu paveids — lielā, ar sudraba platējumu klātā pūcessakta, kuras plato galvas vairogu nereti greznojuši pat zili, acis imitējoši stikliņi (44. att.: 6).

Zemgaļu vīriešiem raksturīgas stopsaktas ar vairākiem šķēršiem, kuršiem sastopamas no Gotlandes ievestās, ar skandināvu zvēru ornamentu grezni rotātas stopsaktas. Atsevišķi dižciltīgie vīrieši ar stopsaktām

greznojušies vēl 10.—11. gs., tad izveidojusies arī to vēlākā forma — lielas, plakanas šķēršotās stopsaktas. 9.—12. gs. gan jau vairāk lietotas pakavsaktas, turklāt par tipiskām vīriešiem uzskatāmas masīvas liela izmēra saktas. Latgaļiem un sēļiem tās parasti bija ar magoņgalvu galiem, zemgaļiem — ar magoņgalvu un skaldņotiem galiem. Arī kuršiem iecienītas bijušas pakavsaktas ar skaldņotiem un rēdžu galiem (44. att.: 5). 11. gs. dižciltīgu latgaļu un sēļu kapos sastopama saktai vai īpašam važturim pievienota grezna važiņu rota ar piekariņiem (35. att.: 1). Stopsaktas un pakavsaktas kalpoja virsējā apģērba saspraūšanai, bet krekla šķēluma saturēšanai lietotas īpašas mazāka izmēra pakavsaktas, tām visbiežāk atrotīti gali (44. att.: 3, 4).

Aproces vīrieši nēsāja retāk nekā sievietes, un laika gaitā tās lietotas arvien mazāk. Parasti vīriešiem tās ir masīvas un grezni ornamentētas. Latgaļu un sēļu vīrieši 7.—9. gs. nēsājuši aproces ar vāļu galiem un pinuma ornamentu, kā arī vieglākas, dobas aproces. 10.—11. gs. raksturīgas masīvās, augstās karavīru aproces, kuras nēsātas tikai uz kreisās rokas (44. att.: 8), kaujā tās varēja aizsargāt roku. Dažreiz kopā ar karavīra aproci (tikai labajā rokā) nēsāta masīva segmentgriezuma grezni ornamentēta aproce (44. att.: 7). Bagātu 10. gs. zemgaļu karavīru kapos atrastas masīvas trīsviju spirālaproces, bet kuršu vīriešiem — masīvas, ornamentētas aproces ar zvērgalvu galiem. Tās nēsātas pa vienai katrā rokā.

Kaklarinķi vīriešiem tiek uzskatīti par dižciltības pazīmi, tie lietoti galvenokārt pirms aplūkojamā perioda un 7.—9. gs. vīriešu kapos sastopami tikai retos gadījumos.

Gredzeni arī vīriešiem bijusi parasta rota. Tie nēsāti abās rokās, pat 3—4 gredzeni katrā. Izplatītākie, tāpat kā sievietēm, bijuši spirālgredzeni, darināti no bronzas stieples vai sloksnes.

BĒRNU APĢĒRBS

Par baltu cilšu bērnu apģērbu ziņu ir maz. Domājams, ka, tāpat kā lībiešu bērniem, pamatapģērbs bija linu vai vilnas auduma krekls, virs kura vilktas vilnas auduma jakas. Apliekamie brunči, ko valkāja pieau-

gušās sievietes, nebūtu uzskatāmi par meiteņu pamatapģērbu, to lietošana varētu būt saistīta ar zināma vecuma sasniegšanu. Tāpat var tikai pieņemt, ka zēni valkājuši bikses. Dažu bērnu kapos atrastas rotātu vilnaiņu atliekas, kas gan varēja būt mirušajam pārsegta. Zēniem, tāpat kā vīriešiem, kapā līdzī doti ieroči un josta.

No rotām kā zēnu, tā meiteņu kapos atrasti kaklariņķi (gan galvenokārt pa vienam), aproces (34. att.: 4—7) un gredzeni. Meitenēm mēdz būt arī šauri — dažu rindu bronzas spirāļu vainadziņi, bet nav važiņu rotu, kādas sastopamas pieaugušo sieviešu kapos. Bērnu rotām un arī apģērbam bieži pievienoti amuleti — zvārguliši, trapecveida mēlītes, dzīvnieku zobi, ķemmesveida un dažādi citādi piekariņi.

III

LĪBIEŠU APĢĒRBS

10.—12. GADSIMTĀ

Libieši kā etniska vienība ir Baltijas somu pēcteči Latvijas teritorijā. Viņu spilgtajā un savdabīgajā materiālajā kultūrā 10.—12. gs. līdzās etniskajām tradīcijām vērojama arī apkārtējo kaimiņtautu ietekme. Tomēr libieši no tām izdalās ne tikai ar raksturīgajām rotām, bet arī ar apģērbu.

Arheoloģiskais materiāls par Baltijas somiem Latvijas teritorijā iegūts bronzas laikmeta beigu un agrā dzelzs laikmeta kapulaukos, kuriem raksturīgi uzkalniņkapos ar akmeņu šķirstiem apglabāti gan dedzināti, gan nededzināti apbedījumi. Vidējā dzelzs laikmetā (5.—9. gs.) Baltijas somu apdzīvotajā teritorijā — Ziemeļkurzemē, Ziemeļvidzemē un Latgalē — joprojām izmantota daļa no iepriekšējā perioda akmeņu krāvuma kapulaukiem, bet tie, īpaši Latvijas teritorijas ziemeļu daļā, vēl maz pētīti. Drošas ziņas iegūtas 10.—13. gs. libiešu dzīvesvietās un kapulaukos, īpaši Daugavas un Gaujas libiešu apdzīvotajās teritorijās, kur mirušos apglabāja galvenokārt nesadedzinātus (1. att.).

Pēc rakstītām ziņām un arheoloģiskā materiāla 10.—13. gs. nodalāmi pieci libiešu novadi — Ziemeļkurzeme, Daugavas novads, Turaida (Gaujas libieši), Metsepole un Idumeja. Intensīvāk apdzīvoti bijuši Daugavas un Gaujas libiešu novadi. Daugavas libieši aizņēma teritoriju gar Daugavu no Rīgas līča līdz Aizkrauklei. Arī Gaujas libieši apdzīvojuši nelielu teritoriju ap tagadējo Siguldu un Turaidu. Blakus zemkopī-

bai un lopkopībai, kas Latvijas teritorijas iedzīvotājiem bija saimniecības pamatnozares, libieši vairāk nekā apkārtējās baltu ciltis rosīgi nodarbojušies ar tirdzniecību. Tās attīstību veicināja izdevīgā ģeogrāfiskā situācija pie svarīgiem ūdensceļiem — Baltijas jūras, Daugavas un Gaujas, kas sekmēja libiešu tirdzniecību austrumu virzienā ar Krievzemi un tālāk ar Tuvo Austrumu zemēm, bet rietumu virzienā ar Skandināvijas zemēm. Tirdzniecība ar Gotlandes vadmalu 13. gs. sākumā pieminēta pat Indriķa Livonijas hronikā. Ar kaimiņiem libiešus saistīja arī sauszemes ceļi. Līdz ar to kaimiņvalstu ietekmes libiešu kultūrā bija jūtamas vairāk nekā baltu ciltīm. Tas saskatāms arī apģērbā, bet it īpaši rotās.

Libiešu apģērba pētīšanai izmantots kapulauku izrakumos iegūtais materiāls.⁶³ Daugavas libiešu teritorijā nozīmīgākie atradumi iegūti izrakumos Rīgas HES ūdenskrātuves zonā Daugavas lejtecē — Vampeniešu, Raušu, Laukskolā un citos kapulaukos. Gaujas libiešu teritorijā apģērba fragmenti atrasti Krimuldas, Siguldas, Turaidas, Allažu un citos kapulaukos, bet kapulaukā pie Cēsu dzelzceļa stacijas — vendiem (pārceļotāji no Kurzemes) raksturīgas senlietas un apģērba rotājumi.

Galvenās apģērba daļas libiešiem ir tādas pašas kā baltu ciltīm un arī plašā Ziemeļeiropas teritorijā. Salīdzinot tās ar tuvāko kaimiņu — latgaļu, sēļu, zemgaļu, kuršu apģērba daļām, jāatzīmē, ka pēc brunču veida, kas Latvijas austrumu un rietumu daļā bija atšķirīgs, libieši iederas rietumu daļā. Tomēr atšķirības un īpatnības libiešu apģērbā parādās galvenokārt tā rotājumā. Libiešiem iecienīti citi rotājuma elementi un citā izpildījumā, nekā tas šinī laikā bija parasts baltu ciltīm, piemēram, izmantoti bronzas stieples riņķīši, alvas rozetes, stikla zilītes, smalkas bronzas spirālītes. Bronzas gredzentiņi, kas raksturīgi baltu cilšu apģērba rotājumos, libiešiem sastopami retāk. Atšķirīgi arī rotāšanas paņēmieni — gredzentiņi, rozetes, zilītes savērtas rindās vai arī no tām, īpaši no smalkajām spirālītēm, izveidotas atsevišķas ornamentu joslas, kas pēc tam piešūtas audumam. Tāpat atšķirība vērojama apģērba rotāšanas tradīcijās — libieši rotājuši tādas apģērba daļas, kas baltu ciltīm palika nerotātas vai rotātas tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, kāju aptinumus —

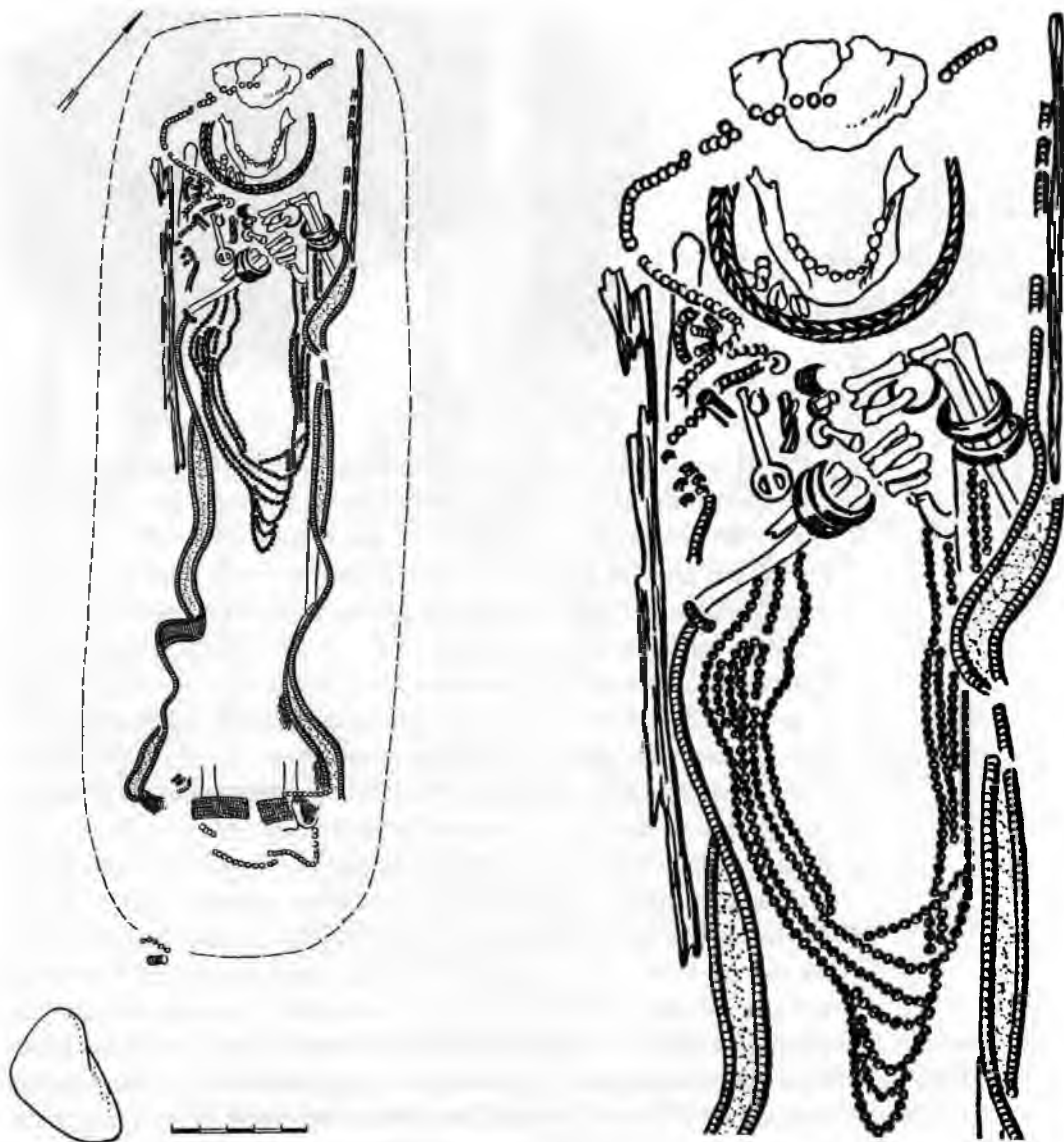
sietavas, galvasautus, matu lentes, jakas, bērnu svārkus, priekšautus. Bez tam libiešu apģērba savdabību pastiprina rotas, īpaši libietēm raksturīgās krūšu važiņu rotas ar ovālajām saktām.

SIEVIEŠU APĢĒRBS

Pēc libiešu sieviešu kapos atrastajām apģērba atliekām un rotu stāvokļa iespējams konstatēt, ka galvenās apģērba daļas, tāpat kā visā Ziemeļrietumeiropas teritorijā, bija krekls, plecos saspraužami bezpiedurkņu apliekamie brunči, jaka un villaine. Bez tam iegūti arī norādījumi par kāju aptinumu — sietavu, kā arī par galvassegu un jostu lietošanu (45. att.).

Par k r e k l u — apģērba daļu, kas valkāta tieši uz ķermeņa, līdz šim nav atrasts pietiekami daudz materiāla, lai gūtu drošu priekšstatu par to. No krekla atrasti tikai sīki audumu fragmenti vai pat tikai to nospiedumi aprocēs, zem saktām un kaklariņķiem, kā arī vilnas auduma brunču kroku iekšpusēs, starp tiem arī kāds no diviem auduma gabaliem ar tā saukto plakano vili sašūts krekla fragments (46. att.: 1). Atrastās krekla paliekas ir galvenokārt vienkārtnī austu, dažreiz balinātu linu audumu fragmenti. Pēc tiem spriežams, ka krekli darināti bez piešūtas apkakles, ar vertikālu kakla iegriezumu, garām piedurknēm, virs kuru dūrgaliem nēsātas aproces. Krekli bija aptuveni brunču garumā un platumā. Ikdienā siltā laikā krekls varēja būt vienīgais apģērbs.

Dažos libiešu sieviešu kapos konstatēti arī vilnas auduma fragmenti, kas, iespējams, bijuši no krekla. Par vilnas auduma krekliem ziņas ir no 10.—12. gs. atradumiem Somijā, pēc kuriem krekls rekonstruēts tunikveida griezumā, ar garām, dūrgalos šaurākām piedurknēm.⁶⁴ Jādomā, ka kādu no šāda veida — zem plecos saspraužamiem bezpiedurkņu brunčiem nēsātiem kreklu variantiem 10.—12. gs. valkājušas arī libiešu sievietes.



45. att. Sievietes kapa plāns (Salaspils Laukskola, 11. gs.)

46. att. Apģērba fragmenti:

1 — krekla fragments ar vīli (Doles

Vampenieši I, 11. gs.);

2 — brunču fragments (Ikšķiles

Kābeles, 13. gs.)



Uz b r u n č u pamattipu norāda kapos atrasto rotu stāvoklis, bieži ar brunču auduma atliekām pie tām. Libiešu sievietēm to raksturo pie abiem pleciem atrastās ar važiņu savienotās rotadatas vai ovalās saktas, ar kurām virs pleciem bijusi sasprausta brunču auduma priekšējā un aizmugures daļa. Par šādiem brunčiem liecina arī rotadatu pāri, kas atrasti zemgaļu, kuršu un dažos senākajos — 7.—8. gs. — latgaļu kapulaukos. Spriežot pēc divu saktu vai rotadatu funkcionālās nozīmes, šādi brunči 1. g. t. un 2. g. t. sākumā bijuši izplatīti plašā Eiropas ziemeļrietumu daļā, arī Lietuvas, Igaunijas, Somijas teritorijā un Skandināvijas zemēs. Libiešu plecos saspraužamajiem brunčiem tuvākās paralēles rodamas Somijā, kur tie darināti no aptuveni kvadrātveida auduma gabala, to uz pleciem saspraūžot pie apmēram 35 cm platās, uz ārpusi atlocītās auduma augšējās malas. Auduma vaļējā mala sānos, pamišus salikta, paliek vaļēja, apjozta ar priekšauta saiti.⁶⁵ Arī libiešu sievietes brunčus darinājušas no 140—150 cm plata četrstūraina auduma gabala. Tas varēja būt arī no diviem auduma platumiem, sašujot abas tā sānmalas vai vienu atstājot nesašūtu (šajā gadījumā vaļējās malas saliktas pamišus). Tāpat kā somiem, sastopams paņēmieni — saspraust brunčus pie atlocītas augšmalas (47. att.: 1). Vairāk gan mēdza saspraust brunču augšmalai piesūtās, īpaši izveidotās, apmēram 1,5 cm garās cilpas, caur kurām izvērtas saktas adatas vai rotadatas (14., 15. krās. att.). Šāds brunču saspraūšanas veids bijis izmantots arī Skandināvijā.



47. att. Apģērba rekonstrukcijas:

1 — Doles Rauši, 11. gs.; 2 — Salaspils Laukskola, 11. gs.; 3 — Salaspils Mārtiņšala, 13. gs. Zīm. E. Krastenberga

Par brunču garumu var spriest pēc kāju aptinuma rotājuma, kas sniedzies no potītēm līdz puslielam. Jādombā, ka brunči sniedzās līdz puslielam vai tikai nedaudz zemāk tādēļ, lai neaizsegtu bieži grezno kāju aptinumu rotājumu.

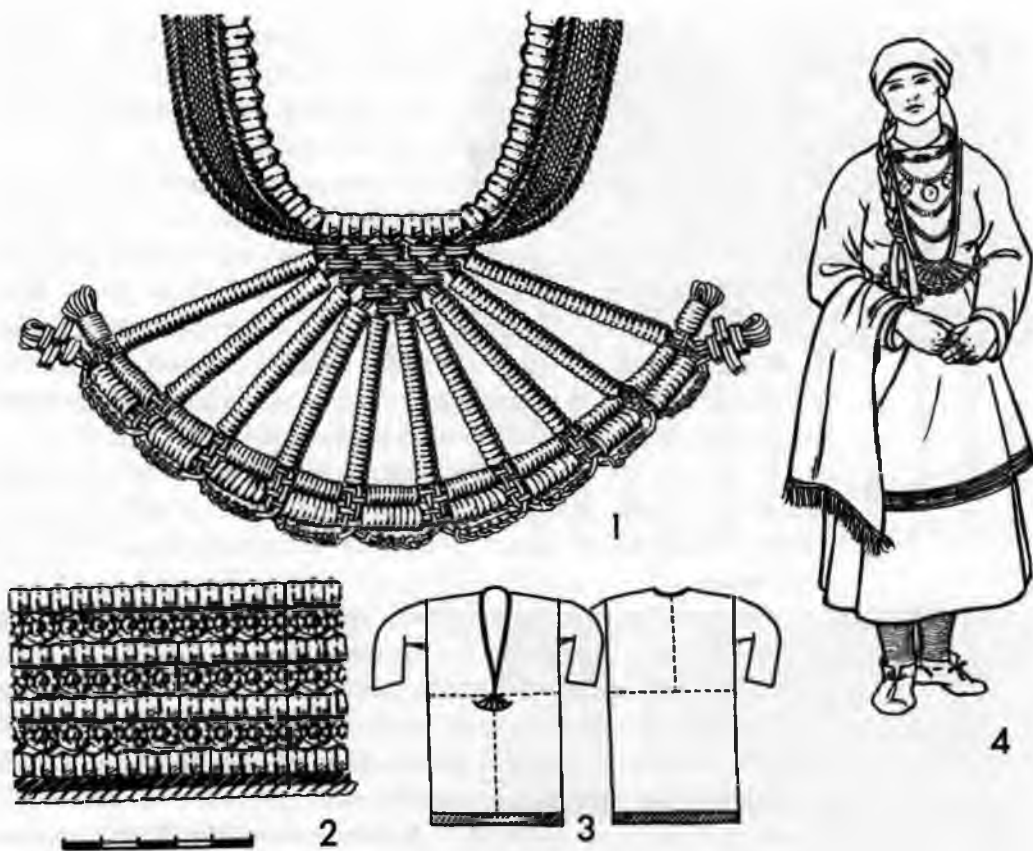
Pie pleciem piespraužamās krūšu rotas neiztrūkst nevienā netraucētā libietes apbedījumā, tādēļ plecos saspraužamie brunči uzskatāmi par

pamatapgērbu. Iespējams, ka bez tiem libietes, tāpat kā baltu cilšu sievietes, valkāja arī plaši izplatītos ap gurniem apliekamos brunčus, kas garumā sniegušies no jostasvietas vismaz līdz puslielam. Tādus varēja valkāt ikdienā kā darba apģērbu. Atrasti arī no diviem dažādiem auduma gabaliem šūtu brunču fragmenti, kuriem vīle bijusi jostasvietā. Tie darināti, piešujot brunču augšdaļai no cita auduma darinātu, ielocēs saliktu apakšējo daļu (46. att.: 2). Šāda brunču veida tālākas attīstības variants ir brunči ar piešūtu ņieburu, kādi vēlākajos gadsimtos zināmi senajās libiešu teritorijās Ziemeļkurzemē, arī Ziemeļ- un Rietumvidzemē.

Brunču darināšanai izmantoti dažādi triniša audumi, austi parastajā četrnišu triniņā gan ar diagonālo, gan ar skujaino, gan ar rombveida rakstu. Sastopami arī trīsnišu triniša audumi ar diagonālo un rievaino rakstu. Skujainie, rombveida un rievainie triniša audumi parasti ir augstas kvalitātes — ievesti acimredzot no Rietumeiropas, krāsoti tumšzilā krāsā. No dabiski tumšas vilnas darinātajos brunču audumos saskatāma pelēcīga un brūngana nokrāsa. Šādus krāsu toņus varēja iegūt, arī krāsējot audumus augu krāsās. Starp parasti vienkrāsainajiem brunču audumiem izdalās Laukskolas 11. gs. 83. kapā atrastais brunču audums, kura velki krāsoti tumšzili, bet audi — sarkanbrūni, tādējādi kopiespaidā iegūstot violetu nokrāsu.

Kā virsējais apģērbs lietotas jakas un villaines.

J a k a s valkātas virs brunčiem, bet tuvāku norādījumu par to lietošanas tradīcijām un izveidojumu līdz šim iegūts maz. Iespējams, ka tās lietotas kā ikdienas apģērbs, tamdēļ parasti bijušas nerotātas un apbedījumos saglabājušās tikai atsevišķos gadījumos. Šajā ziņā nozīmīgs atradums bija Laukskolas kapulaukā, kur parupja, tumšzila auduma jaka bijusi samērā grezni rotāta. Saglabājušās arī tās rotātās apmales, dodot ieskatu par piegriezumu. Šai jakai augšdaļa piegriezta atsevišķi un jostasvietā tai piešūta no cita — taisna auduma gabala veidotā apakšdaļa ar ielocēm. Augšdaļai bijis tunikveida piegriezums ar vertikālu vīli aizmugurē un piešūtām garām piedurknēm. Rotātā priekšdaļa bijusi līdz jostasvietai vaļēja, atvēruma apmalēm piešūta sīkrakstaina celaine ar bronzas gredzentiņu virkni ārmalās, bet tās nobeigumā pie jostasvietas izveidots kupls spirāļu pušķis. Apakšmalu noslēdz šaura, svītraina



48. att. Jakas rekonstrukcija (Salaspils Laukskola, 11. gs.):

1 — priekšdaļas rotājums; 2 — apakšmalas rotājums; 3 — piegriezums; 4 — apģērba rekonstrukcija

celaine un 5 cm plata rotājuma josla — vairākas pamišus novietotas bronzas gredzentiņu un alvas rozešu rindas. Jakas garums — ap 10 cm virs ceļiem, tā tikusi apjozta, sānos veidojot ieloces (48. att.).

Virsdrēbju piegriezums ar vertikālu šuvi aizmugurē sastopams

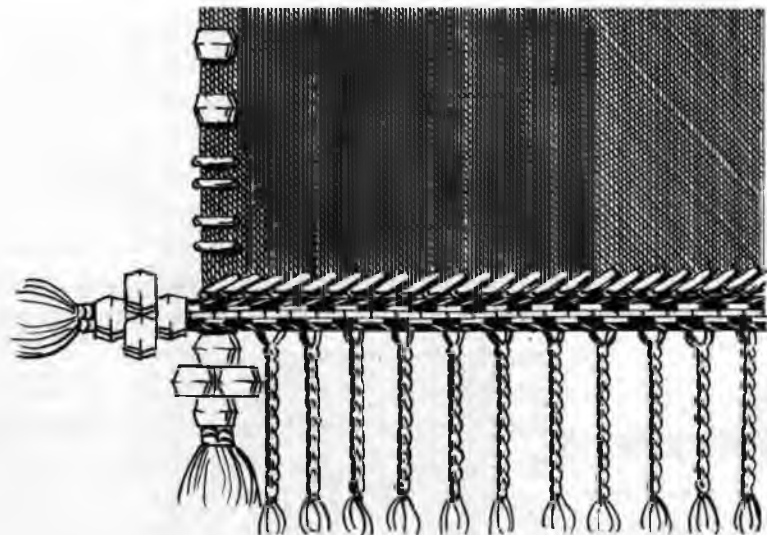
19. gs. apģērbā senajās libiešu teritorijās Ziemeļvidzemē un Ziemeļkurzemē, kā arī Igaunijas salās.⁶⁶ Savukārt atsevišķi piešūtai jakas apakšdaļai paralēles saskatāmas vēl 19. gs. parastajā kreklu piegriezumā, kur krekla apakšdaļa — „pierietnis“ — piešūta augšdaļai.

Dažos gadījumos saglabājušies arī jaku auduma fragmenti ar ķiļveida ielaidumiem apakšdaļā, kas liecina par augumam pieguļošu siluetu. Audums tā tiek izmantots taupīgāk, nekā šujot no taisniem gabaliem. Šādam piegriezuma veidam tuvu variantu saglabājuši arī 19. gs. Kurzemes vīriešu svārki. Augumam pieguļošas tunikveida sieviešu jakas konstatētas Skandināvijā, 9.—10. gs. Birkas kapulaukā. Tunikveida vīrsējais apģērbs un tā piegriešanas principi, kas bija kopīgi kā sievietēm, tā vīriešiem un arī bērniem, tolaik eksistēja plašā Eiropas teritorijā.

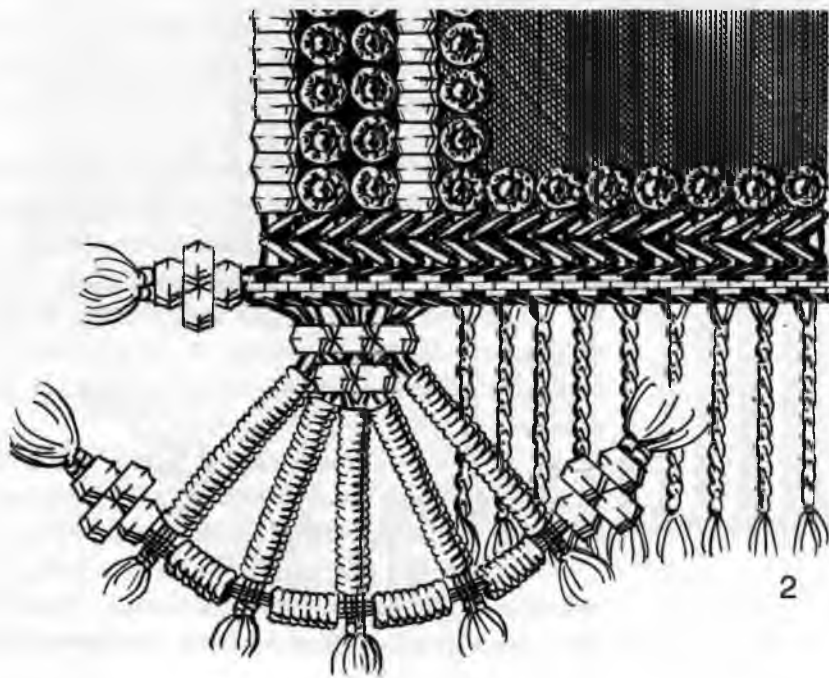
V i l l a i n e s libiešu kapos parasti bijušas pārklātas mirušajam, apsedzot arī galvu (45. att.). Tikai retos gadījumos tās apliktas ap pleciem. Domājams, ka valkājot tās segtas ne vien vīrs brunčiem, bet pat arī vīrs jakām.

Rotātu villaiņu fragmenti libiešu apbedījumos atrodami, sākot ar 10. gs. beigām. To darināšanai izmantots parupjš, 70—90 cm plats, 150—160 cm garš vilnas četrnišu triniša audums. Vairāku fragmentu krokās saskatāma tumšzila krāsa. Salīdzinājumā ar šā perioda latgaļu villainēm libietēm tās darinātas garākas un ar atšķirīgu rotājumu. Libiešu villainēm rotājums parasti ir ritmiska elementu rinda, kas bieži kuplināta, gan rindas atkārtojot, gan dažādojot materiālu. Būtiska nozīme villaiņu rotāšanā un arī apmaļu nostiprināšanā bijusi celainēm. Villaines galos tās pieaustas, malās — piešūtas. Galu celainēs auduma velki izmantoti par celaiņu audiem, kas pēc tam vēl sapīti bārkstis. Malu celaines bijušas svitrainas vai skujainas, galu celainēm parasti ieausts šaurs likoču raksts.

Malu rotājums libiešu villainēm laika gaitā kļuvis daudzveidīgāks un no 10. līdz 12. gs. jūtami mainījies, kamēr galu rotājums šajā laikā palicis bez būtiskām izmaiņām. Starp celaini un audumu villaiņu galos parasti iestrādāta dakstiņveidā sakārtotu bronzas riņķīšu rinda, kas dažkārt ir arī divkārša, veidojot skujiņu, bet atsevišķos gadījumos audumam vēl uzšūta alvas rozešu rinda. Senāko — 10.—11. gs. villaiņu



1



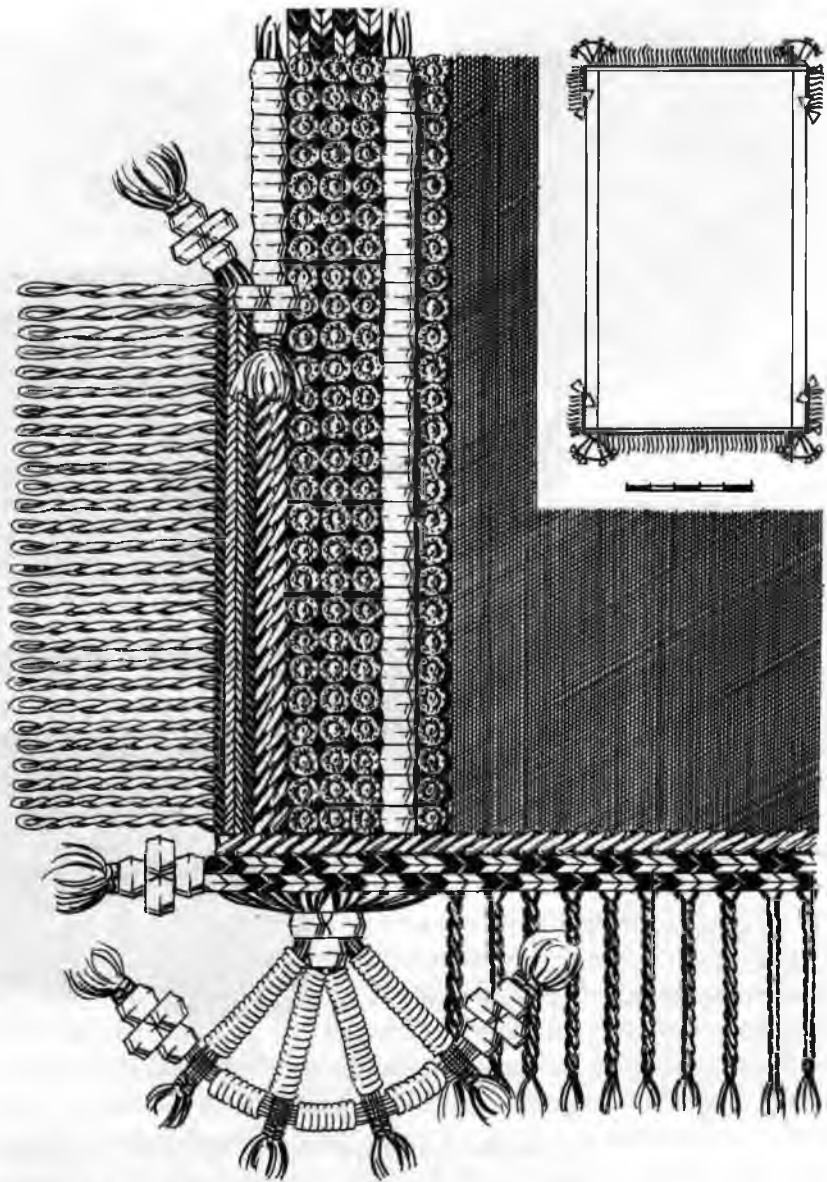
2

49. att. Villaiņu
rekonstrukcijas:
1, 2 — Salaspils
Lauškola, 11. gs.

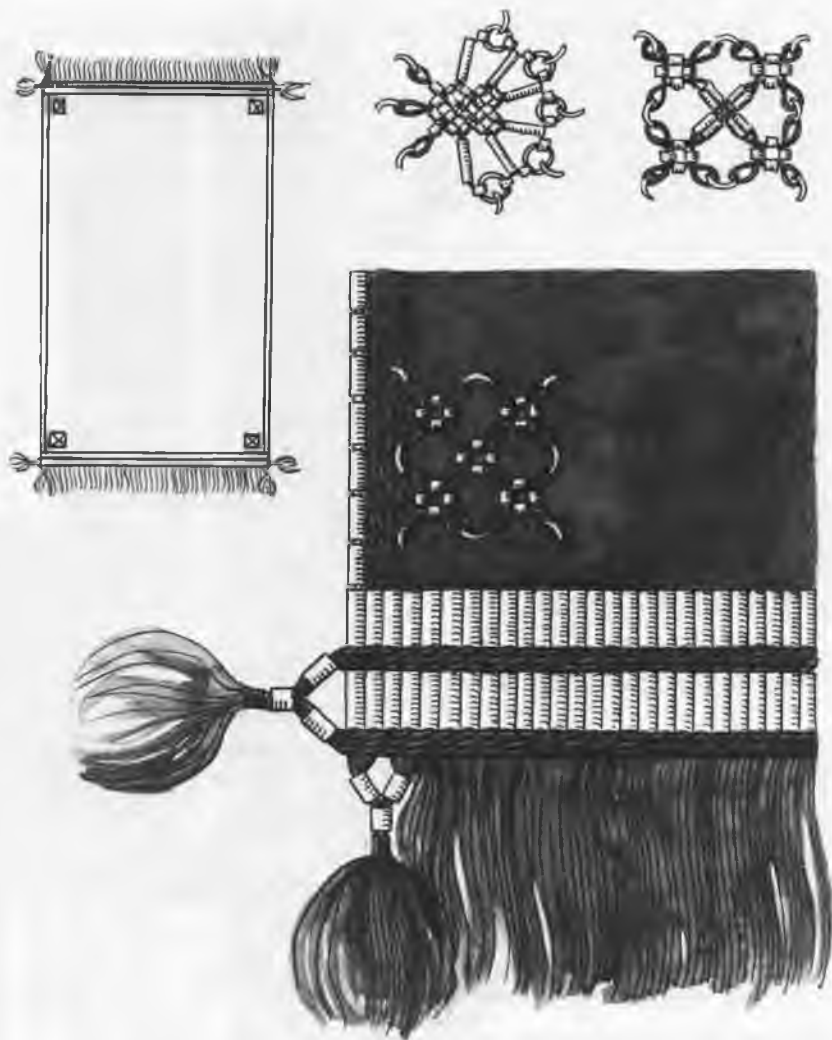
malās ielocīti retinātā rindā izvietoti bronzas gredzentiņi (49. att.: 1). Līdzīgs villaiņu rotājums ar audumā ielocītām, retinātām gredzentiņu rindām 7.—11. gs. bijis latgaļiem un sēļiem, vismaz 10. gs. arī zemgaļiem. Tas varēja ietekmēt arī libiešu villaiņu rotājumu, kur retināto gredzentiņu rinda vēlāk, pieskaņojoties libiešu tradīcijām, aizvietota ar auduma malās piešūtām pavedienos uzvērtu gredzentiņu rindām. Biežāk divas šādu gredzentiņu rindas piešūtas abpus celaines, kamēr tieši celainei uzšūta viena vai vairākas alvas rozešu rindas (49. att.: 2). Greznākās, īpaši 11. gs. villaines izceļas ar kupli izveidotu stūru rotājumu, kur ir vairākas rotājuma rindas un pieaustas arī stūru bārkstis (50. att.; 16. krās. att.: 1; 17. krās. att.: 2). Sākot ar 12. gs., villaiņu rotājumā bronzas gredzentiņus nomaina dzelteno zilīšu rotājuma rindas un no smalkām bronzas spirālītēm savērti un audumam piešūti rozetveida ornamentu vai pat to joslas (51. att.; 16. krās. att.: 2). Šādi rozetveida ornamentu un arī ornamentu joslas villaiņu un priekšautu rotāšanai 11.—12. gs. lietotas Somijā, 11. gs. vīriešu svārku un kājautu rotāšanai arī Novgorodas apgabalā.⁶⁷ Līdzīgs rozetveida ornamenta darināšanas paņēmieni, pat rotājuma materiāls — bronzas spirālītes un zilītes — vēl 19.—20. gs. tērpā sastopams Ziemeļkurzemes un Alsungas tumšzilo villaiņu (mēleņu) rotājumos.

No celaiņu velku galos vēdekļveidā savērtiem spirāļu posmiem veidoti pušķi, ieverot tajos arī gredzentiņus un aizaužot ar šauru celaini, ir visām 10.—12. gs. libiešu villainēm raksturīgs stūru rotājums (52. att.: 2). Jādomā, ka pušķi villaiņu stūros veidoti arī turpmākajos gadsimtos, bet jau bez bronzas, tāpēc nav saglabājušies. Kupli pušķi no celaiņu velku galiem darināti vēl dažām 19. gs. Kurzemes villainēm. Šķiet, ka kuplajiem villaiņu stūru rotājumiem un pušķiem bijusi arī simboliska nozīme.

P r i e k š a u t s somu cilšu sievietēm vēlajā dzelzs laikmetā bijis nozīmīga ar bronzu rotāta apģērba daļa. Tā fragmenti Somijā sastopami kopš 9. gs. Rotāti priekšauti Karēlijā konstatēti no 11. gs., tādi zināmi arī Ziemeļigaunijā un Sāmsalā.⁶⁸ Libietēm rotāts priekšauts nav bijis raksturīga apģērba daļa, un Bīriņu Čiekuru kapulaukā 12. un 13. gs. mijas apbedījumā atrastais priekšauta rotājums pagaidām ir vienīgais.

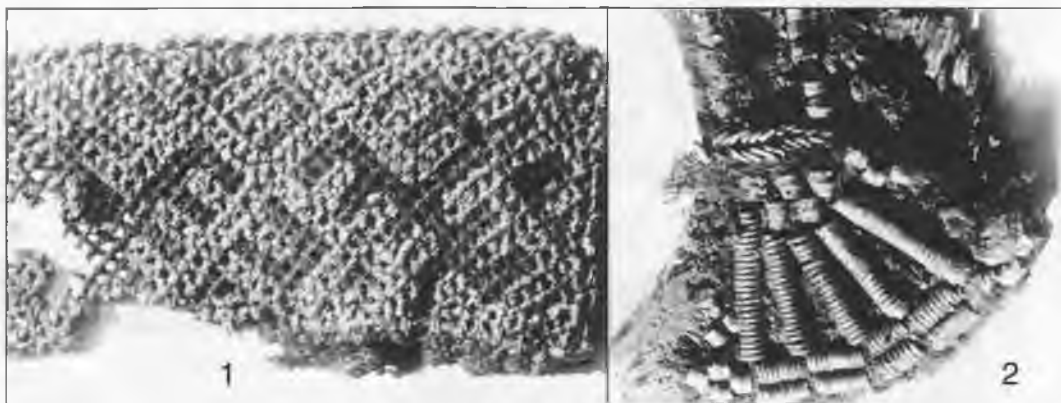


50. att. Villaines rekonstrukcija (Salaspils Laukskola, 11. gs.)



51. att. Villaines
rekonstrukcija
(Doles Vampenieši I,
12. gs.)

Tas atrasts ugunskapā kopā ar vairākām nedegušām rotām un brunču auduma paliekām blakus degušajiem kauliem. Saglabājusies 8,5 cm plata, 55 cm gara rotājuma josla, kas bijusi pievienota priekšauta apakšmalai

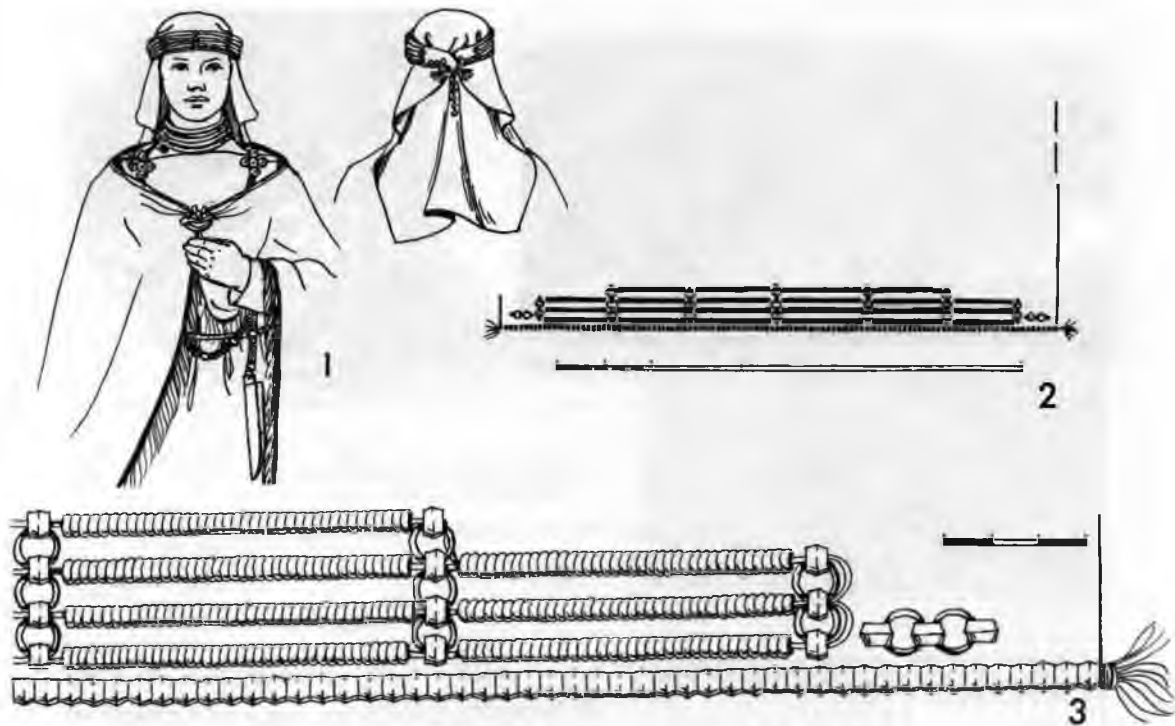


52. att. Apģērba fragmenti:

1 — priekšauta apakšmalas rotājums (Biriņu Čiekuri, 12. gs.); 2 — villaines stūra rotājums (Salaspils Laukskola, 11. gs.)

(52. att.: 1). Ornaments darināts, vilnas dziju pinumā saverot smalkās bronzas spirālītes. Šaurākas, 3 cm platas rotājuma joslas pievienotas arī sānmalās. Priekšauta gala joslā ornaments ir grezns, zarains ugunskrusta variants, sānmalās — likloča motīvs. No priekšauta auduma, kas bijis smalks un blīvs, diemžēl saglabājušās tikai niecīgas dziju plūksnas. Tuvas paralēles šā priekšauta rotājumam saskatāmas 13. gs. karēļu priekšautos.⁶⁹

No galvas segām, spriežot pēc nedaudzajiem atrastajiem ar bronzu rotātajiem fragmentiem, nēsātas matu lentes un galvasauti (53. att.), bet bronzas vainagi, kas tik raksturīgi baltu cilšu sievietēm, libietēm 10.—11. gs. nav konstatēti. Nedaudzie spirāļu *vainagi*, kas atrasti vēlākajos apbedījumos, darināti latgaļu spirāļu vainagu ietekmē (54. att.: 1). Uz to norāda kaut vai latgaļu vainagiem līdzīgās paralēlās spirāļu rindas. Savukārt starp šo rindu posmiem iestrādātie, no īsām spirālītēm rombu ornamentā veidotie starpposmi darināti jau pēc libiešiem parasta paņēmiena, kāds latgaļiem nav raksturīgs. 12.—13. gs.

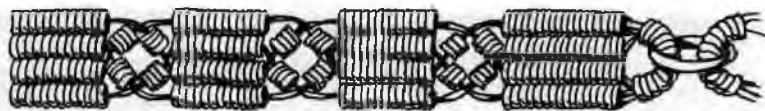


53. att. Galvasauta rekonstrukcija (Salaspils Laukskola, 11. gs.):

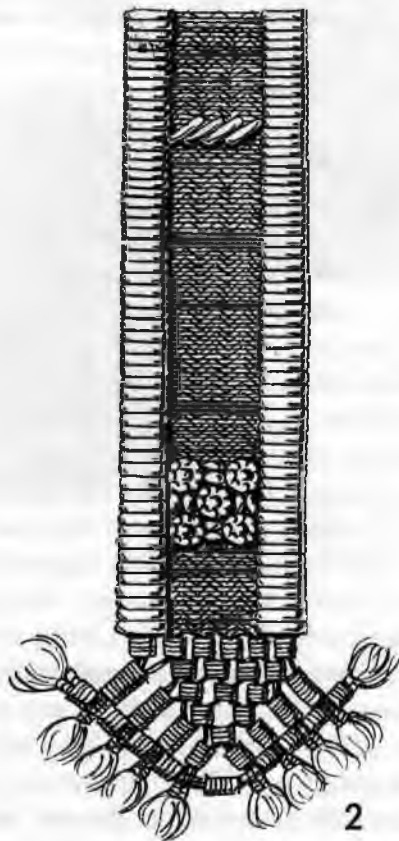
1 — rekonstrukcija; 2 — galvasauta shēma; 3 — rotājums

vairākos libiešu kapulaukos atrasti arī latgaļiem šajā laikā raksturīgie auduma vainagi un vienkāršie, aizmugurē sasienamie vainadziņi, rotāti ar libiešu iecienītajiem bronzas riņķīšiem.

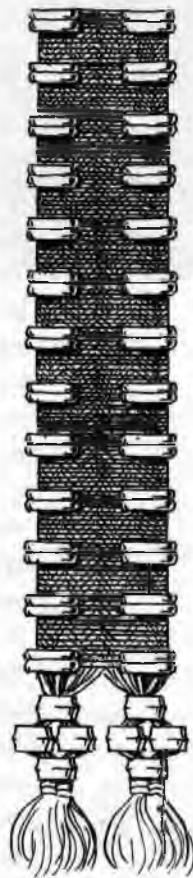
Matu lentes austas 3—4 cm platas, no tumšzilas vilnas dzijas smalkā skujainā trinīti. Lietošanai tās vai nu saliktas divās kārtās, vai gareniski pārlocītas, malas sastiprinot un reizē rotājot ar apkniebtiem bronzas riņķīšiem. Lenšu galos rotājums greznāks — ar nobeigumā izveidotu spirālišu pušķi un bārkstīm (54. att.: 2, 3). Lentes apliktas pāri pierai, turpinājumā tās varēja būt iepītas bizē. Divos gadījumos lenšu rotātīe gali atrasti virs labā pleca, kas var norādīt, ka mati kopā ar lenti sapīti



1



2



3

54. att. Galvasrotas:

1 — bronzas spirālišu vainags, rotājums un shēma;

2 — matu lente (Cēsis, 11. gs.); 3 — matu lente (Salaspils Laukskola, 11. gs.)



vienā bizē un pārlikti plecām. Lībiešu matu lentēm ļoti līdzīgas bijušas 7.—8. gs. žemaišu kapos atrastās lentes.⁷⁰ Vispār ar bronzas elementiem rotātas lentes atrastas reti — domājams, vairāk lietotas nerotātas. Ka matu lentes bijušas nozīmīga apģērba daļa, liecina Vidzemes rietumu un ziemeļu daļā — teritorijās, kur bijusi lībiešu ietekme, — vēl 19. gs. pie latviešu tradicionālā tērpa lietotās matauklas.

Rotātu *galvasautu* fragmenti atrasti tikai dažos 11. gs. apbedījumos. Domājams, ka parasti tie nebija ar bronzu rotāti un tāpēc nav saglabājušies. To darināšanai izmantots iegarens (ap 60 cm plats, 60—100 cm garš) vilnas triniša audums, bet nav izslēgts, ka varēja būt lietots arī linu audums. Auta rotātais gals atradies virs pieres, aptverot deniņus, tā stūri aiz pakauša savienoti, bet otrs gals — domājams, zem savienojuma — brīvi nokarājies uz muguras. Auta rotājums vienkāršs — dažas audumam piestiprinātas bronzas gredzentiņu, spirālīšu vai alvas rozešu rindas auta pieres daļā (53. att.). Galvasauti bijuši plaši izplatīta apģērba daļa, tomēr Latvijas teritorijā lietotajiem tiešas paralēles ar rotātajiem lībiešu autiem nav zināmas. Galvasauti ar bronzas rotājumu pieres daļā konstatēti arī Lietuvā un Igaunijā, turklāt tieši igauņu galvasauti pēc rotājuma un lietošanas veida ir lībiešu autiem vistuvākie.⁷¹ 19. gs. latviešu tradicionālajam tautas tērparam galvasauti sastopami vairākos variantos, starp tiem arī lībiešu 11. gs. autam tuvs variants (pēc izmēriem un valkāšanas veida) saglabājies Ziemeļkurzemē.

K ā j u i e t ē r p s libietēm, tāpat kā baltu cilšu sievietēm, sastāvēja no trim atsevišķām daļām: apava, zeķes vai pēdas auta un stilbu aptinuma — sietavām. Pie ādas apavu fragmentiem dažos kapos konstatētas adatas pinuma tehnikā gatavotu darinājumu — domājams, zeķu — paliekas. Acīmredzot jau 12. gs. pēdas autu vietā libietes dažreiz valkājušas ādas apaviem vairāk piemērotās zeķes. Tomēr jāpieņem, ka pēdas aptīšanai visbiežāk lietoti auduma auti un apakšstilbi aptīti ar sietavām — 8—10 cm platu, līdz 3 m garu lentveida audumu. Pēdas autiem lietots parupjš vienkārtna audums bez noteiktas formas, bet sietavām darināts labākas kvalitātes, pārsvarā skujainā triniša, dažkārt pat rombveida triniša tumšbrūns vai tumšzils krāsots audums. Sietavas uzstītas apakšstilbam ar 2—4 cm platām atkāpēm, sākot ar potītēm līdz



1



2



3

55. att. Sietavu rotājumi (11. gs.):

1, 3 — Salaspils Laukskola; 2 — Dundagas Ozolmežs

ceļgalam, kur tās nostiprinātas, apvienot ar prievīti. Atšķirībā no baltu cilšu sievietēm libiešu sietavas bieži bijušas grezni rotātas. Bronzas rotājums bijis vai nu uztīts virs sietavas kā atsevišķi izveidota rotājuma josla, vai arī iestrādāts sietavas auduma malā. 11.—12. gs. visbiežāk lietots atsevišķi aptinamais rotājums — pavedienos savērtu spirālīšu posmi vai šaurā celainē blīvi ieaustu bronzas riņķīšu virkne, kas virs sietavas blīvi uztīta no potītes līdz puslielam 5—15 cm platumā

(47. att.: 2; 55. att.). Ja rotājums iestrādāts sietavas auduma malā un nobeiguma galā, sietavas tinums virzīts no ceļgala uz leju un nobeigts ar rotāto galu pie potītes. Šāda veida greznākie kāju aptinumu rotājumi sastopami 13.—14. gs. kuronizēto libiešu apbedījumos Ziemeļkurzemē (65. att.: 1).

Vēlajā dzelzs laikmetā sietavas ir plaši pazīstama apģērba daļa, bet libiešu sieviešu sietavu bronzas rotājumam Latvijas teritorijā paralēles rodamas vienīgi kuršu sievietes 13. un 14. gs. mijas apbedījumā Rīgā.⁷² Ārpus Latvijas teritorijas grezni kāju aptinumu bronzas rotājumi atrasti 9. gs. Pievolgas muromietes apbedījumā.⁷³ Resni aptītas kājas vēl 18.—19. gs. raksturīgas tieši somugru cilmes iedzīvotājiem, īpaši Pievolgā un Igaunijā. Ziemeļeiropā sietavas sieviešu apģērbā saglabājušās ļoti ilgi, arī Latvijā tās ar zeķēm nomainītas tikai 19. gs. sākumā.⁷⁴ Par senu libiešu sieviešu sietavu rotāšanas tradīciju izpausmi Latvijas 19. gs. sieviešu apģērbā var uzskatīt senajā libiešu apdzīvotajā teritorijā Kurzemes rietumu daļā — Alsungā — sastopamās krāšņi izrakstītās svētku tērpa zeķes.

Būtiska svētku tērpa sastāvdaļa ir *rotas*. Jāatzīmē, ka libiešu kultūra rotu izveles un izveidojuma ziņā salīdzinājumā ar baltu ciltīm bijusi uzņēmīgāka pret ārējām ietekmēm. Bez tiešajiem iespaidiem no tuvāko kaimiņu — baltu cilšu puses te iepļūdušas arī tālāku, gan rietumu, gan austrumu zemju kultūras ietekmes, ko veicinājuši libiešu tirdznieciskā rosība šajā laikā.

Libiešu sieviešu rotu komplekts 10.—12. gs. ir diezgan noteikts un pastāvīgs — kaklarotas, krūšurotas, aproces un gredzeni.

Kaklariņķi libietēm bijuši mazāk iecienīti nekā apkārtējo baltu cilšu sievietēm. Tie nav arī nēsāti tik lielā skaitā, parasti tikai viens vai divi. Sastopami tādi paši kaklariņķu tipi kā latgaļiem, zemgaļiem vai kuršiem. Visizplatītākie ir no trim stieplēm vītie, ar cilpu galiem (11., 13. krās. att.). Kurzemes un Daugavas libiešiem un vendiem sastopami kaklariņķi, uz kuriem uzvērtas spirāles, kā arī vienkāršas stieples riņķi ar uzvērtām krellēm. Īpaši iecienītas libiešiem bija no Krievzemes un Tuvējo Austrumu zemēm ievesto krāsaino stikla kreļļu un kauri glie-

mežnīcu rotas (9., 10. krās. att.). Tās vērtas pavedienā kopā ar dažādiem piekariņiem — apaļiem, ornamentētiem, ar zvārguļiem, monētām u. c., nēsātas nereti pat vairākās virknēs (Laukskolas 161. kapā — četrās). Sastopams arī Skandināvijā izplatītais kreļļu nēsāšanas veids — vairākās paralēlās rindās tās ievērtas kreļļu turētājos, kuri savukārt piesaistīti saktām (11. krās. att.).

Funkcionāla nozīme bijusi *rotadatām* un *saktām* (ovāļajām jeb bruņurupuču), ar kurām pie pleciem sasprausti brunči. Tās lietotas pa pāriem — pa vienai pie katra pleca — un savienotas ar važiņām. Rotadatas sastop Kurzemes libiešu un vendu kapos, 10.—11. gs. arī Daugavas libiešiem. Kurzemes libieši un vendi lietojuši kuršu tipa trīsstūradas ar plakanām ripām galos, kā arī rotadatas ar paplašinātu ažūru galvas augšdaļu. Rotadatām pievienoti lunulas veida važturi, bet važiņu vidusdaļā — trīsstūrveida važiņu dalītājs (15. krās. att.). Daugavas libiešiem izplatītas arī zemgaļu tipa rotadatas, īpaši krustadatas. 12.—13. gs. te sastopamas Igaunijā parastās krustadatas ar savienotām galu ripām.

Tecienītākās libiešiem ir ovālās saktas, kuru pirmparaugi — ar zvēru stila ornamentu — 10.—11. gs. ievesti no Skandināvijas un sastopami Kurzemes un Daugavas libiešiem. 11. gs. otrajā pusē un īpaši 12. gs., pēc ievesto saktu paraugiem nedaudz pārveidotas, vietējās ovālās saktas plaši izplatās Daugavas un arī Gaujas libiešu novados (12. krās. att.). Citus to lokālos variantus šajā laikā bija iecienījuši arī somi, igauņi un karēji. Saktām pievienoti ažūri važturi ar vairākām — līdz pat deviņām važiņu rindām, kuras noteiktā kārtībā turēja važiņu dalītāji. Važiņas sniedzās gandrīz līdz ceļiem, un ērtākai nēsāšanai tās dažreiz piejoztas. Krāšņākās važiņu rotas sastopamas 11. gs. otrajā un 12. gs. pirmajā pusē (11., 13. krās. att.). Pēc tam važiņu skaits samazinās, nereti ir tikai viena rinda, un 13. gs. važiņu rotas izzūd. Pie važtura parasti pievienoti arī vairāki piekariņi — amuleti: lāča zobi, dzintara piekariņi u. c., 12.—13. gs. sevišķi raksturīgi piekariņi ir zoomorfas figūras, miniatūri sadzīves priekšmeti un darbarīki — cirviši, karotes, atslēgas, stilizētas ķemmītes u. c. Bieži važturiem pievienoti arī īsti sadzīves priekšmeti — atslēgas, adatu kārbīņas ar adatiņu un dzijas pavedienu. Katrā sievietes kapā važiņu rotai pie kreisās puses važtura pagārā važiņā piekārts arī nazis

10.—11. gs. — greznā bronzas, 12.—13. gs. — ādas maksti. Nedaudzos īpaši bagātos 11.—12. gs. apbedījumos atrastas arī no Gotlandes ievestās tā sauktās sprādzesveida saktas ar važiņām un piekariem. Ar tām, domājams, saspraustas villaines.

Aproces tika nēsātas virs krekla dūrgaliem. Lībiešu sievietes rotājušās ar zengāļiem, sēļiem un latgāļiem raksturīgajām spirālaprocēm, tomēr visbiežāk, sākot ar 10. gs., sastopamas tikai libietēm raksturīgās bronzas vai pat sudraba dobas, ornamentētas aproces ar sašaurinātiem galiem, tās nēsātas pa 1—3 katrā rokā (13. krās. att.).

No *gredzeniem* iecienītākie bijuši Baltijā plaši izplatītie spirālgredzeni, diezgan bieži atrasti gredzeni ar platu, ornamentētu priekšpusi, tāpat arī no sloksnītes darināti gredzeni ar šķeltiem, spirālē savītiem galiem un paresninātu, vītu vai tordētu priekšpusi. Dažos bagātos 11. gs. otrās puses apbedījumos gredzeni bijuši visos desmit pirkstos, bet laika gaitā to skaits kļūst arvien mazāks.

Pēc sastāva rotu komplekts sieviešu apbedījumos visumā vienāds, bet to greznums atsevišķos kapos ir krasi atšķirīgs. Greznākas un lielākā skaitā tās ir nedaudzos pie sociālā virsslāņa piederošo sieviešu apbedījumos, kur sastopamas greznāk rotātas apģērba daļas — villaines, kāju aptinumi u. c. Izmaiņas vērojamas arī hronoloģiski — visgreznākās rotas atrastas 11. gs. otrās puses un 12. gs. sākuma apbedījumos, pēc tam tās kļūst vienkāršākas un to skaits samazinās.

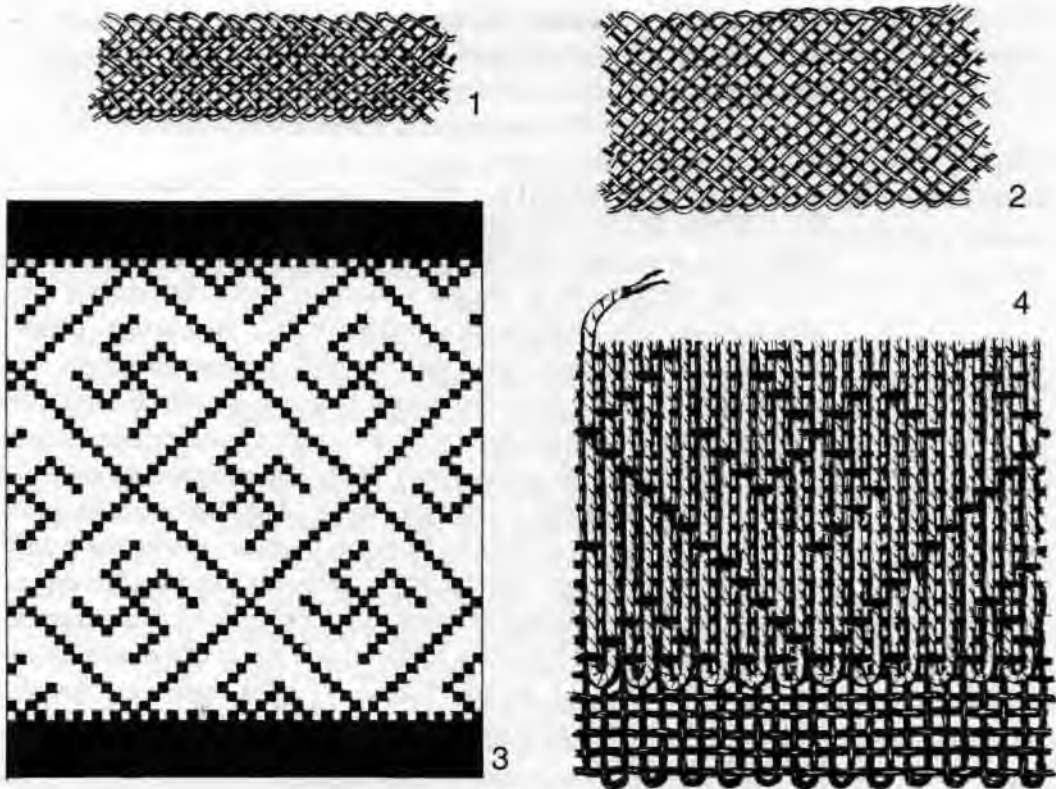
VĪRIEŠU APĢĒRBS

Arheoloģiskais materiāls par vīriešu apģērbu sniedz maz ziņu, tās ir fragmentāras un attiecināmas galvenokārt uz rotātajām apģērba daļām. Galveno apģērba daļu — krekla, svārku, bikšu un apmetņa izveidei paralēles jāmeklē vai nu kaimiņu — baltu cilšu — arheoloģiskajā materiālā, vai seno Eiropas iedzīvotāju apģērba aprakstos un attēlos.

No pieejamā materiāla var spriest, ka k r e k l s bijis darināts no linu, dažkārt arī no vilnas vienkārtņa auduma, pie kakla sasprausts ar mazu saktiņu.

Vilnas auduma s v ā r k i valkāti virs krekla. Tie šūti no parupja, gan četrnišu, gan trīsnišu triniši austa, dažreiz pat uzvelta auduma. Tā fragmentos saskatāma gan brūngana, gan arī zilgana nokrāsa. Lietots tunikveida piegriezums ar pagaru kakla iegriezumu, kas dažreiz cieši sasprausts ar saktu. Iegriezuma apmales atvilētas, viles ārmalā piešūta pīta aukliņa. Piedurknes bijušas garas, ar noslipinātiem dūrgaliem. Pēc atradumiem Salaspils Lipšu kapulaukā redzams, ka svārku sānu vilē, savienojot audumu malu eģes, starp tām iešūta šaura celaine. Svārki parasti bija velkami pār galvu, tomēr varēja būt arī apjožami svārki ar vaļēju, pamišus saliekamu priekšdaļu. Dažos 12. gs. kapos atrastas greznas bronzas pogas, kas norāda, ka lietoti arī pogājami svārki. Par svārku garumu tiešu liecību nav. Jādomā, ka tie sniegušies apmēram līdz ceļiem vai nedaudz virs tiem līdzīgi kā kaimiņu zemēs šajā laikā. Viriešu svārki parasti bijuši nerotāti. Vienkāršs rotājums līdz šim atrasts tikai Salaspils Vējstūru kapulaukā, 11. gs. apbedījumā. Te kakla iegriezuma apmalei uzšūtas divas alvas rozešu rindas, kas atgādina tā laika bērnu svārku rotājumu (57. att.: 1).

A p m e t n i s — taisnstūrainā plecu sega — bijis nerotāts, vienīgi tā apmalēm piešūtas šauras, vienkrāsainas celaines. Aplikts pleciem, tas sasprausts ar masīvu saktu. Par apmetņa izmēriem tiešu norādījumu nav. Apmetņu audumu kvalitāte dažāda — gan parupji četrnišu triniša audumi, gan ar šķeterētiem velkiem. Daži no tiem velku vai audu virzienā austi siksvitraini no nekrāsotiem gaišiem un tumši krāsotiem pavedieniem. Iespējams, ka atrastais ievestā smalkā tumšzilas nokrāsas skujainā triniša auduma fragments ar piešūtu reljefā rakstā izaustu vienkrāsainu celaini ir no apmetņa (9. att.: 1). Vairākos kapos atrastie kažokādu fragmenti arī, iespējams, bijuši no apmetņiem, kas valkāti aukstā laikā.



56. att. Brokāta lentes:

1, 2 — pītās lentes (Salaspils Laukskola, 11. gs.); 3, 4 — austa lente, ornaments un tehniskais risinājums (Turaidas Pūteji, 11. gs.)

Ar bronzu rotātas galvassegas libiešu vīriešiem nav raksturīgas. Atsevišķos gadījumos pie galvas atrastā spirāle, iespējams, bijusi no galvassegas rotājuma, kāds diezgan bieži sastopams latgaļiem. Par cepures greznojumu vai patstāvīgu galvasrotu var uzskatīt dažos vīriešu un arī zēnu kapos atrastās austrumu izcelsmes sudraba un zelta brokāta lentes (56. att.). Domājams, ka tās apņemtas pierēi un priekšā vai



57. att. Apģērba rekonstrukcijas:

1 — Salaspils Vējstūri, 11. gs.; 2 — Salaspils Laukskola, 12. un 13. gs. mija. Zīm.
E. Krastenberga

aizmugurē sasieta. Tādas galvasrotas liecina par valkātāja turīgur Zelta brokāta pieres lente kā „ķēnišķīgā apģērba sastāvdaļa“ piemin kādā skandināvu sāgā.

Drošu ziņu nav arī par b i k s ē m. Pēc dažādām blakuspazīmēm spriežams, ka tās varēja būt garas un to apakšējā daļa no potītēm līc ceļiem bijusi aptīta ar s i e t a v ā m — labas kvalitātes velku rips: četrnīšu triniša, arī skujainā triniša vilnas auduma lentēm, kas neret austas šķeterētos velkos, bijušas biezas un izturīgas. Vairākos gadījumos tajās saskatāma zila, dažreiz arī brūna nokrāsa. Tāpat kā sieviešu sietavas, tās austas tieši kāju aptišānai vajadzīgā platumā — ap 14 cm un līdz 3 m garas. Tišana sāka no potītēm uz augšu, veidojot 2—5 cm atkāpes. Tinumu beidzot, zem ceļa tas nostiprināts, apsienot ar šauru celaini.

Diezgan bieži no šo celaiņu galu rotājuma atrasti bronzas gredzenīņi vai spirālītes, bet pašu sietavu rotājumi vīriešiem sastopami retāk nekā sievietēm. Nedaudzie atrastie sietavu rotājumi darināti no smalkajām spirālītēm kā atsevišķa ornamenta josla un pievienoti sietavas galam, kas atradies tinuma nobeigumā zem ceļa. Tāds 32 mm plats rotājums ar rozetēm joslas galos un šaurākās malās (domājams, tinuma virsējās kārtas garumā) atrasts Salaspils Vējstūru kapulaukā (57. att.:1; 58. att.).

Rotātas sietavas kā vīriešu, tā arī sieviešu apbedījumos sastopamas galvenokārt 11.—12. gs. kapos, kad arī citas rotas bija visgreznākās. Vēlākajos gadsimtos sietavu rotājums vairs nav konstatēts.

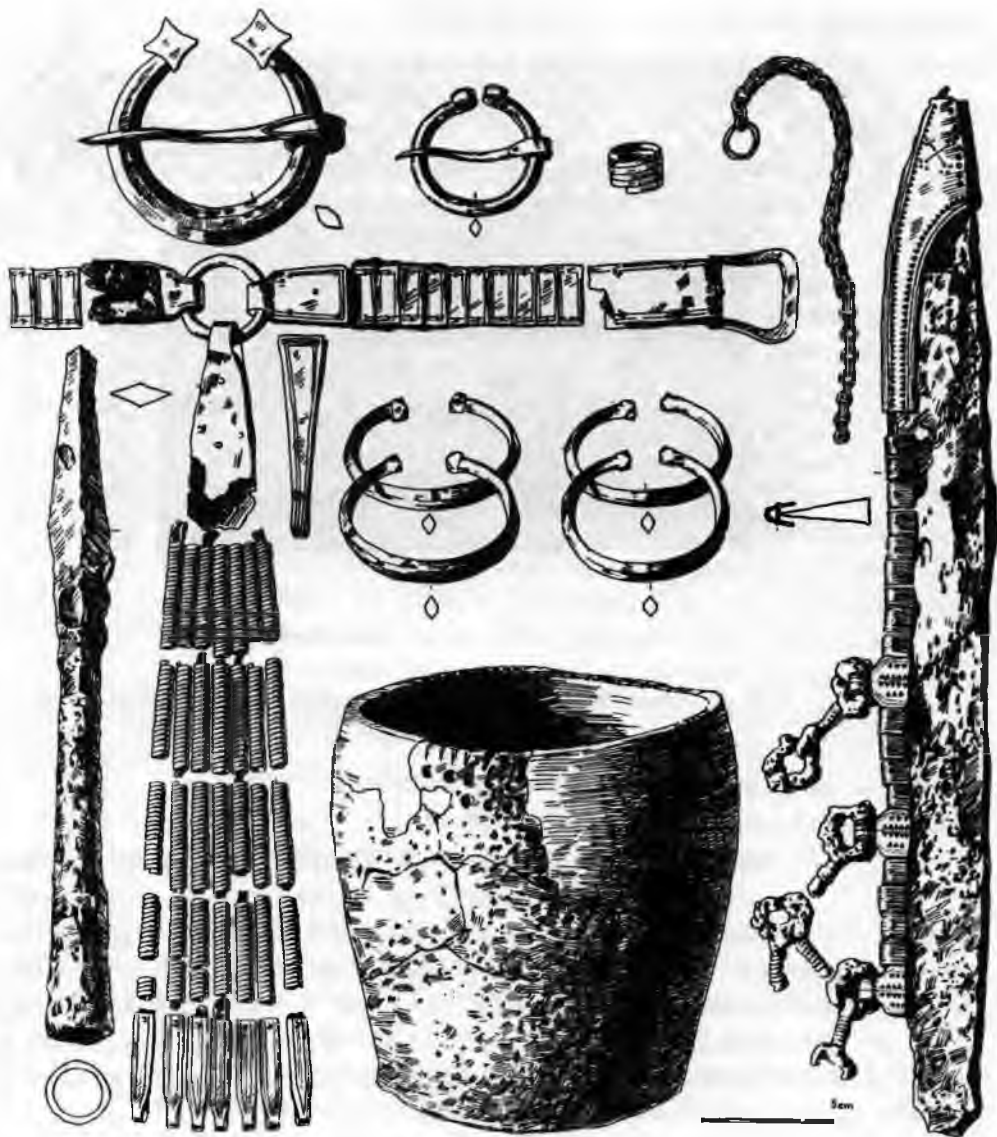
Vīriešu virsējais apģērbs parasti bijis apjots ar j o s t u, un greznākais apģērba piederums 10.—12. gs. bijusi ar bronzas apkalumiem rotāta ādas josta. Tā darināta no 2—3 cm platas ādas sloksnes divās kārtās, starp tām kā trešo kārtu ieliekot vēl bērsa tāsi vai lūkus. Rotāšanai iecienītākie bijuši plaši izplatītie iegarena četrstūra, arī pogasveida un rozetveida apkalumi. Jāpiebilst, ka libiešiem biežāk nekā kaimiņu ciltīm sastopami Skandināvijas vai Austrumu izcelsmes jostu apkalumi un sprādzes. Ar masīviem, grezniem apkalumiem rotāti arī siksnu gali. Garumā jostas parasti sadalītas vairākos posmos ar riņķiem, pie



58. att. Sietavas rotājuma rekonstrukcija un shēma (Salaspils Vējstūri, 11. gs.)

kuriem pēc tālaika paražām piekārti dažādi līdzīgi nēsājami priekšmeti — naži makstīs, maki, dzeramie ragi, tirgotājiem — svaru un atsvaru komplekti ietverēs, arī zobeni, dažādi amuleti un pušķveida spirāļu rotājumi (57. att.). Pēc tiem un pēc apkalumu greznuma iespējams vērtēt to nēsātāja sociālo stāvokli. Piemēram, Salaspils Laukskolas kapulaukā apkaltas ādas jostas atrastas 30% vīriešu apbedījumos. Parasti tomēr bijušas vienkāršas, neapkaltas jostas. Jādomā, ka lietotas arī austas jostas.

Rotu vīriešiem bijis maz. Retos gadījumos nēsāti kaklariņķi. Dažreiz 11.—12. gs. apbedījumos atrastas ne pārāk masīvas aproces. Nēsāti spirālgredzeni, bet arī to skaits neliels. Biežāk atrastas dažāda



59. att. Senlietas vīrieša kapā (Salaspils Laukskola, 10. un 11. gs. mija)

izmēra pakavsaktas. Mazākās no tām — krekla saktiņas — visbiežāk ir ar vāļu vai atrotītiem galiem, lielākās — ar masīviem rēdžu, daudzskaldņu vai magoņgalvu galiem — izmantotas svārku vai apmetņa saspraušai (59. att.).

10.—12. gadsimtā, uzturot rosīgus tirdzniecības sakarus ar tuvākām un tālākām kaimiņu zemēm, libiešu vīriešiem bijusi iespēja iepazīties arī ar Eiropas apģērba modes tendencēm. Tādējādi libiešu apģērbā parādījušies pogājami svārki, ievestās brokāta lentes, varbūt pat gatavas apkaltās jostas. Etniski raksturīgais tālaika vīriešu apģērbā sastopams mazāk nekā sieviešu apģērbā. Par etniski īpatnējiem libiešu vīriešu apģērbā varētu uzskatīt tikai nedaudzos kāju aptinumu un svārku rotājumus.

BĒRNU APĢĒRBŠ

Libiešu kapulaukos iegūts pagaidām ne vien Latvijas, bet visas Baltijas teritorijas nozīmīgākais materiāls par 10.—12. gs. bērnu apģērbu, jo tā fragmentu saglabāšanos nodrošināja bieži vien bagātīgais virsējā apģērba rotājums.

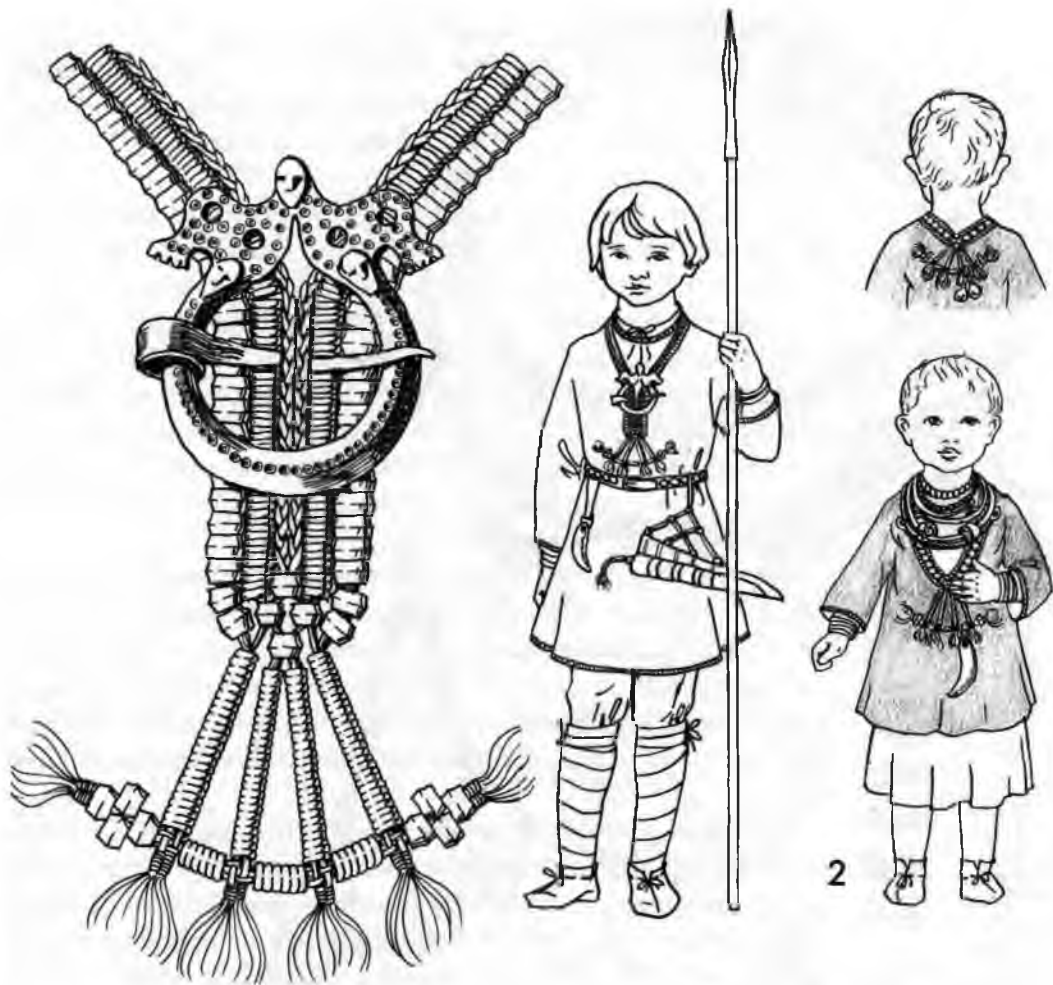
Bērnu pamatapģērbs, tāpat kā pieaugušajiem, bijis linu vai vilnas auduma *k r e k l s* ar garām piedurknēm. Virs krekla gan meitenes, gan zēni valkājuši parupja vilnas četrnišu triniša auduma *s v ā r k u s*, kuru atrastajos fragmentos saskatāma brūna vai zila krāsojuma pazīmes. Svārki šūti tunikveida piegriezumā, bez plecu šuvēm, veidojot ap 15 cm garu kakla iegriezumu, bet dažreiz tas sniedzies līdz pat jostasvietai. Dziļākie iegriezumi augšdaļā sasprausti ar saktu. Iegriezuma augšējie stūri noslīpināti. Neliels, līdz 3 cm dziļš iegriezums veidots arī svārku aizmugurē. Garumā svārki sniegušies nedaudz virs ceļiem. Bērnu svārki darināti ļoti rūpīgi. To sānos auduma eģes dažkārt sašūtas, pat lietojot dekoratīvu, skujiņā izkārtotu šuvi, izmantojot šķeterētu, sarkanīgu vilnas pavedienu. Slīpi nogriezto piedurkņu audums sašūts ar plakano vīli.



60. att. Rotātu bērnu svārku fragmenti (11. gs.):

1, 2 — Doles Vempenieši 1; 3 — Salaspils Laukskola

Vīles pie kakla iegriezuma, apakšmalā un dūrgalos vienā kārtā atlocītas uz iekšpusi un atšūtas. Atlocījuma malās — vienlaikus kā nostiprinājums un arī kā rotājums — piešūta no četriem pavedieniem pīta apaļa aukliņa no svārku auduma atšķirīgā, parasti sarkanīgā krāsā. Rotājums mēdz būt uzšūts svārku kakla iegriezuma apmalēm, dūrgaliem, retāk arī apakšmalai. Tas veidots līdzīgi kā villainēm — no gredzentiņu, rozešu un stikla zilišu rindām. Greznākais no tiem pievienots kakla iegriezuma apmalēm vairākās rindās (pat līdz 10) dažādos izkārtojumos apmēram 5 cm platā joslā. Atsevišķos gadījumos rotājuma rindas papildinātas ar audumam piešūtiem, no gredzentiņu rindām izveidotiem likločiem un puslokkiem. Kakla iegriezuma nobeigumā gan priekšpusē, gan arī aizmugurē izveidoti pušķi līdzīgi kā villaiņu stūros (60., 61. att.; 5., 6. krās. att.). Šajos pušķos dažkārt pievienoti arī amuleti — lāča zobi, zvārguliši u. c., no kā secināms, ka pušķiem bez rotājošās bijusi arī rituāla nozīme. Dažiem svārkiem ar vairākām gredzentiņu un rozešu rindām rotāti arī dūrgali, biežāk gan tikai vienā rindā. Tāpat apakšmalām pievienots



61. att. Bērnu apģērba rekonstrukcijas (Salaspils Laukskola, 11. gs.):

1 — zēna apģērbs un svārku rotājums; 2 — meitenes apģērbs. Zīm. E. Krastenberga

rotājums tikai vienā rindā. Visgreznāk svārki bērniem rotāti 11. gadsimtā. Sākot ar 12. gs., uzšūtais rotājums sāk izzust un kuplo spirāļu pušķu vietā svārku priekšdaļas iegriezuma nobeigumā tiek pievienoti vairāki metāla piekariņi — amuleti: zvārguļi, dzintara piekariņi, miniatūras dzīvnieku figūras u. c. (7. krās. att.).

Atrīmējams ir fakts, ka Doles Vampeniešu kapulaukā atrasti meitenes apbedījumā viens virs otra uzvilkti divi rotāti svārki (60. att.: 2; 5. krās. att.). Pieļaujams, ka aukstā laikā divēji svārki vilkti arī ikdienā.

Par bērnu b i k s ē m vai b r u n č i e m nekādu liecību nav. Pēc apģērba valkāšanas tradīcijām, kādas saglabājušās līdz pat 20. gadsimta sākumam, mazie bērni staigājuši vienā kreklā un, tikai sākot skolas gaitas, dabūjuši bikses, brunčus un apavus. Lībiešu zēniem, tāpat kā pieaugušajiem vīriešiem, kapā likti ieroči un apjoztas jostas. Domājams, ka vismaz lielākie zēni valkājuši arī bikses, kas sniegušās pāri ceļiem, kur to galus varēja aptīt ar sietavām.

Gan plecos saspraužamie, gan ap gurniem apliekamie brunči vērtējami kā pieaugušu sieviešu apģērba daļa. Lībiešu meitenes brunčus sāka valkāt, tikai sasniedzot pieaugušas sievietes vecumu, — uz to norāda brunču saspraužamo saktu vai rotadatu trūkums meiteņu apbedījumos. Varētu domāt, ka meitenes un arī mazākie zēni zem svārkiem valkājuši tikai kreklus ar garām piedurknēm, kas aukstā laikā varēja būt no vilnas auduma.

Meitenēm svārki tikuši apjozti ar rakstainām celainēm (19. krās. att.: 6; 18. krās. att.: 1), zēniem parastākas bijušas apkaltas ādas j o s t a s, bet lietotas arī celos austas vienkāršas jostas — svitrainas vai skujainas, dažreiz rotātas ar velku galos savērtu gredzentiņu vai riņķīšu rakstu. Pie jostām gan zēniem, gan meitenēm piekārti dažādi līdzīgi ņemami priekšmeti, visbiežāk nazis makstī, dažreiz ķemme.

No r o t ā m bez piekariņiem — amuletiem, kas pievienotas apģērbam, izplatīti bijuši arī kaklariņķi, kreļļu virknes, aproces, gredzeni (62. att.). Rotas parasti darinātas atbilstošā lielumā, tomēr dažreiz atrastas arī līdzīgi dotas pieaugušo rotas (5. krās. att.). Bērniem darinātājās, bieži vien ar amuletiem bagātīgi papildinātājās rotās un apģērba rotājumā saskaņā ar tālaika tradīcijām un ticējumiem acimredzot



62. att. Rotas meitenes kapā (Salaspils Laukskola, 11. un 12. gs. mija)

izpaužas arī vecāku rūpes un vēlējumi. Jāatzīmē gan, ka greznās rotas tomēr galvenokārt sastopamas to bērnu kapos, kuri valkājuši arī rotātus svārkus. Šādi apbedījumi ir tikai neliela daļa — pēc Salaspils Laukskolas kapulaukā iegūtajiem datiem ap 25% no kopējā bērnu apbedījumu skaita. Jāsecina, ka lielākajai daļai bērnu arī svētku apģērbs bijis nerotāts. Un tomēr jāteic, ka bērni bijuši vairāk apveltīti ar rotām nekā pieaugušie, kuriem grezni rotātu apbedījumu skaits nepārsniedz 10% no kopskaita.

Vīriešu, sieviešu un bērnu apavu izveidojumā būtisku atšķirību nav. Nelielajos ādas apavu fragmentos redzamas šuves un iegriezumi siksnīņām, kas kopumā norāda, ka lietoti dziļi, mīksti kurpesveida šūti apavi, kas virs potītes apsieti ar siksnīņu. Dažreiz siksnīņai apava aizmugurē uzvērta spirāle. Visumā apavi varētu būt līdzīgi Kokneses 10.—12. gs. un Rīgas 13.—14. gs. slāņos atrastajiem detaļapaviem, kādi šajā laikā bijuši izplatīti visā tuvākajā Ziemeļrietumeiropas teritorijā. Tāpat, domājams, lietoti arī pastalu tipa apavi un lūku vīzes. Tiklab apavi, kā arī to saites nereti rotātas ar gredzentiņiem vai zvārguli.

IV

LATVIEŠU APĢĒRBS

13.—17. GADSIMTĀ

Sākot ar 13. gs., Latvijas teritorijā etniskās atšķirības pakāpeniski mazinājās un sāka veidoties latviešu tautība. Šis konsolidācijas process ietekmēja arī apģērba attīstību. Attīstoties sakariem, plašākā teritorijā izplatījās amatnieku darinājumi un līdz ar to arī darba paņēmieni. Ārēju apstākļu ietekmēta dzīvesvietu maiņa sekmēja dažādu vietējo darināšanas un rotāšanas tradīciju plašāku izplatīšanos. Tas viss liek domāt, ka šīnī laikā apģērbā un tā rotājumā radies zināms vienvēidīgums, kaut gan novadu savdabība joprojām pastāv. Šādu pieņēmumu droši apstiprināt tomēr nevar, jo krustnešu iebrukuma rezultātā pēc 12. gadsimta bronzas rotu un apģērba rotājumu daudzums apbedījumos krasi samazinājās un 13. gs. beigās rotājumu vairs vispār nebija, līdz ar to tikpat krasi samazinājās arī apģērba atlieku saglabāšanās iespējas, un šā laika arheoloģiskais materiāls ir pārāk fragmentārs, lai pēc tā sistemātiski izsekotu apģērba attīstībai. 13.—14. gs. kapulaukos apģērba fragmenti atsevišķos gadījumos gan vēl atrodami, dažreiz arī 15. gs. apbedījumos, bet no 16. un 17. gs. tie sastopami tikai pavisam retos gadījumos. Priekšstatu par 16.—17. gs. apģērbu gan jau papildina rakstītie avoti, kuros sniegto ziņu apkopošanai veltīti A. Spekkes un K. Strauberga darbi.⁷⁵ Kaut arī šie 16.—17. gs. apģērbu apraksti ir īsi, neskaidri un vispārīgi, dažreiz maznozīmīgi, tomēr daudzas par apģērbu sniegtās ziņas ir acimredzami patiesas un svarīgas mūsu apģērba vēsturei. Savos darbos šīs ziņas vērtējuši A. Karnups un M. Slava.⁷⁶ Tomēr līdz šim trūkst pietiekamu

pētījumu un vienota, šo laikmetu aptveroša apskata, kas 13. gadsimta vēl samērā bagāto arheoloģisko materiālu sasaistītu ar 17. un vēlāku gadsimtu etnogrāfisko materiālu un sīkāk parādītu šīnī laikā apģērbā notikušās pārmaiņas, kā arī pārmantotās tradīcijas. Arī šajā darbā dots tikai īss ieskats par 13.—17. gs. iedzīvotāju apģērbu. Tam izmantots galvenokārt šā perioda kapulaukos (kur apbedīšana notikusi pēc vecajām tradīcijām) un kapsētās (kur apbedīts saskaņā ar baznīcas noteiktajām paražām) arheoloģiskajos izrakumos iegūtais materiāls.⁷⁷

SIEVIEŠU APĢĒRBS

Perioda pirmās puses, īpaši 13. gs. kapulaukos konstatētas visas agrāk tradicionālās rotātās apģērba daļas, bet joprojām trūkst drošu liecību par kreklu un brunčiem. Tāpat to trūkst arī perioda otrās puses arheoloģiskajā materiālā, taču tās jau var papildināt pēc 16.—17. gs. apģērba aprakstiem. Tie liecina, ka sievietes valkājušas garu līnu k r e k l u ar piešūtām piedurknēm. Tas, tāpat kā senākajos periodos, varēja būt vēl 19. gs. materiālā pazīstamā tunikveida krekla variants.

Virš krekla valkāti vilnas auduma b r u n č i. Nešūtie apliekamie brunči, kas sniedzās no jostasvietas uz leju un vērtējami kā senākais brunču veids, Latvijas teritorijā lietoti vēl 18. gs. Tāpat šajā laikā varēja būt lietoti arī sānos nesašūti brunči, kas aplikti augumam un sasprausti virs viena pleca. Tādi attēloti kādā 17. gs. lietuviešu sievietes attēlā.⁷⁸ Uz šādu nešūto brunču veidu norāda arī atradumi kapulaukā pie Doma baznīcas Rīgā, 12. gs. sievietes apbedījumā (22. krās. att.).⁷⁹ Savukārt pie pleciem sasprauzamo brunču saktu un rotadatu izžušana kopš 13. gs. beigām senajos lībiešu, zemgaļu un kuršu novados norāda uz izmaiņām arī brunču veidā. Iespējams, ka tos plecos sašuva vai sasēja ar lentītēm vai arī nēsāja sarafānveida brunčus ar piešūtu ņieburu. Tādu brunču fragmenti konstatēti jau 11.—12. gs. lībiešu kapulauku atradumos. Sarafānveida brunči ar piešūtu ņieburu pēc 19. gs. ziņām



63. att. Latviešu zemnieki Rīgā 1612. gada (pēc J. K. Broces kopijas)

sastopami novados, kur saglabājušās libiešu kultūras iezīmes, — Ziemeļkurzemē, Ziemeļ- un Rietumvidzemē, arī Lielvārdes novadā.

13.—17. gs. brunči bijuši vienkrāsaini, visbiežāk, sevišķi ikdienā valkājāmie, no nekrāsotas, dabiski tumšas vilnas vai krāsoti augu krāsās tumšbrūnos un zilos toņos, dažreiz ar rotātu apakšmalu. Košie stripainie un rūtainie brunči sāka izplatīties tikai 18. gs. beigās, kad plašāk pieejamas kļuva ķīmiskās krāsvielas.

Brunči parasti bijuši apjozti ar kupliem pušķiem rotātām jostām, pie kurām piekārts arī nazis ādas vai koka maksti. Arheoloģiskie materiāli liecina, ka pie jostas piekārts nazis gandrīz vienmēr kapā dots lidzi gan vīriešiem, gan sievietēm un bērniem.

16. un 17. gs. sieviešu apģērba zīmējumos attēloti arī virs brunčiem aplikti p r i e k š a u t i (63. att.). Tos var uzskatīt par praktisku, ikdienā lietojamu apģērba daļu. Senākos atradumos ar bronzas spirālītēm rotāts priekšauts konstatēts tikai vienā — 12. gs. libietes apbedījumā. Arī 19.—20. gs. latviešu tradicionālajā tautastērpā priekšauts sastopams tikai retos gadījumos.

Atsevišķos novados Vidzemē sievietes valkājušas arī garas j a k a s ar dziļu izgriezumu priekšpusē, līdzīgas tām, kādas zināmas jau pēc 11. gs. atradumiem libiešu sieviešu, vīriešu un bērnu apbedījumos.

Agrāk tradicionāli rotātās apģērba daļas, galvenokārt villaines un galvas rotas, arī 13.—17. gs. pauzt zināmas attiecīgā novada savdabības. Latvijas austrumdaļā, īpaši senajā latgaļu teritorijā, piemēram, Dzelzavas Strūgu kalna, Šķilbēnu Daņilovkas un arī citos 12.—13. gs. kapulaukos, vēl atrasti ar audumā ielocītiem bronzas gredzentiņiem rotātu tumšzilu v i l l a i ņ u fragmenti. Bronzas rotājums gan kļuvis vienkāršs, tas saglabājis tradicionālo villaiņu malu rakstu — trīsstūru rindu — tikai šaurā joslā gar villaines malām (26. krās. att.). Dažas 13. gs. villaines rotā vēl arī velku galiem uzvērtās spirālišu rindas. Audumā ielocīto bronzas rotājumu šajā laikā jau sāk aizstāt izšuvums, lietojot rupju, šķeterētu, sarkanīgu un tumšbrūnu vilnas dziju galvenokārt ķēdes dūrienu tehnikā. Rotājums pavisam vienkāršs — tikai viena izšuvuma svitra cieši gar malu visapkārt villainei. Dažreiz tas darināts divkrāsains, mainot krāsu ik pēc 2—3 cm gariem posmiem. Tomēr nav novērots, ka



64. att. Villaines
rekonstrukcija
(Kastrānes Skubiņi,
17. gs.)



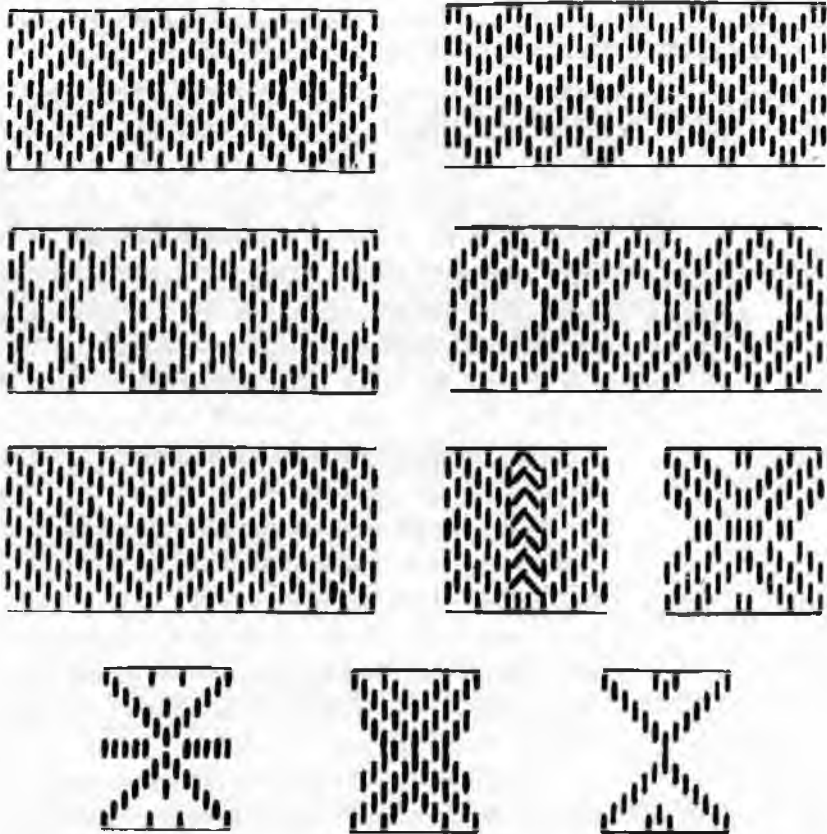
2

1

65. att. Apģērba fragmenti (Dundagas Laukmuīža, 13. gs.):

1 — sietavu rotājums; 2 — villaines stūris

ar izšuvumiem šajā laikā būtu veidots laukumu klājošs ornaments. Šeit jāpiemin, ka senākais līdz šim konstatētais krustota likloča ornamentals ķēdes dūriena tehnikā uzšūts 13. gs. cimdam. Dažas villaines bijušas rotātas ar slīpo dūrienu, aiz kura labajā pusē aizvērts krāsains pavediens. Vairākām villainēm šauro izšuvuma svītru papildina zilīšu un alvas rozešu rotājums. Zilītes un arī rozetes uzvērtas nātnā pavedienā un blīvā rindā piešūtas audumam. Tāpat vairākām 13. gs. villainēm rotājuma joslu visapkārt malām veido trīs rindas — vidū alvas rozetes, malās zilītes, līdzīgi kā 11.—12. gs. lībiešu villainēm. Te vērojama lībiešu



66. att. Villaines celaiņu bronzas riņķišu raksti (pēc A. Birģeles-Paegles; Dundagas Laukmuīža, 13. gs.)

rotājumu ietekme (25. krās. att.). Sastopami arī nelielu, no zilitēm izveidotu trīsstūrveida grupiņu un likloču rotājumi (23. krās. att.). 13.—15. gs. villainēm grezni zilišu raksti nav konstatēti. Tomēr iespējams, ka

vismaz atsevišķos gadījumos tie bijuši arī greznāki, jo, piemēram, ļoti grezns rotājums, līdzīgs 12. gs. villaiņu bronzas gredzentiņu ornamentam, no zīlītēm izveidots Kastrānes Skubiņu kapulaukā atrastajai 17. gs. villainei (64. att.). Tā kā jāpieņem, ka tradīciju pārmantošana pēc gariem starposmiem maz ticama, tad var uzskatīt, ka 12. gs. raksturīgie villaiņu rotājumi bijuši arī starplaikā — 13.—16. gadsimtā. Vidzemes un Latgales 18. un 19. gs. villainēs zīlīšu rotājumu pilnīgi aizstājušas un šajos novados bagātīgi attīstījušās krāsainu dziju izšuvumu tehnikas, kamēr Kurzemē, Kuldīgas un Aizputes villainēs, tā atliekas saglabājušās.

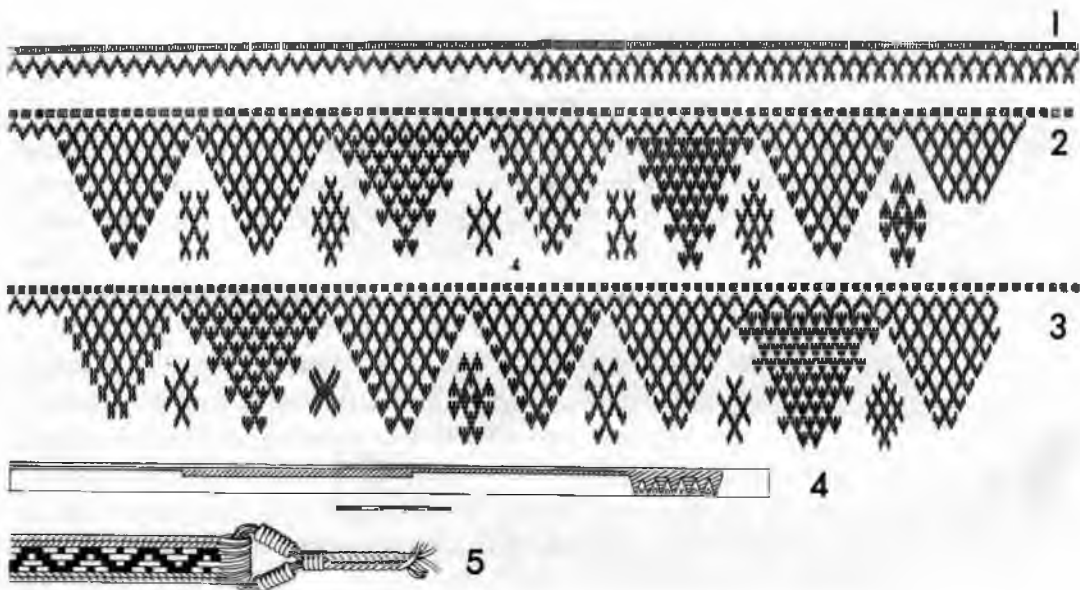
Nepārtraukti pārmantota bijusi arī tradīcija villaiņu apmalēs pievienot celaines, līdzīgi kā 12. gs. rotātajām villainēm. Pie 13.—14. gs. un arī pie 17. gs. villaiņu fragmentiem konstatētas villaiņu galos pieaustas šaurākas, malās platakas piešūtas celaines ar ielasītu rakstu. Šādi tās darinātas vēl 19.—20. gs. villainēm Latvijas austrumdaļas novados.

Baltas, nerotātas vilnas auduma, arī rakstaina un rūtaina pusvilnas auduma villaines, kādas konstatētas jau 12. gs., valkātas arī vēlākajos gadsimtos — tādu fragmenti atrasti 13., 14. un arī 17. gs. apbedījumos. Iespējams, ka ar rakstaina auduma villaini apsegusies arī 16. gs. zīmējumā Brejna albumā attēlotā Livonijas sievietē. Rīgas apkārtnes sievietei apsegta gaiša, nerotāta villaine redzama 17. gs. attēlā (63. att.). Salīdzinājumā ar senākajām tā ir garāka.

Ziemeļkurzemes kuronizēto lībiešu un kuršu jaukti apdzīvotās teritorijas Dundagas Laukmuižas un Ances 13.—14. gs. kapulaukos atrasti ar bronzu rotātu villaiņu fragmenti (65. att.: 2; 66. att.). Pēc I. Žeieres pētījumiem, Ances kapulaukā vienā kapā atrastas četras nedaudz atšķirīgas villaines.⁸⁰ Interesants ir atklājums par šo villaiņu krāsu — tā bijusi dzeltenbrūna, ar vieglu mistrojumu, kas panākts, vērpšanas gaitā sajaucot dzeltenī un brūni krāsotu vilnu. Villaiņu rombveida triniša audums bijis nerotāts, ar bronzas riņķīšiem rotātas apmalēm pievienotās celaines.

Pēc 17. gs. aprakstiem, Kurzemē segtas villaines ar metāla piekariem. Kuldīgas apvidū tās, tā sauktās mēlenes, savu tumšzilo krāsu un pat bronzas rotājumu saglabājušas līdz pat 19. gs.

Minēto Ziemeļkurzemes kapulauku 13.—14. gs. apbedījumos kopā



67. att. Sietavu rotājuma rekonstrukcija (pēc A. Dzērvītes; Dundagas Laukmuīža, 13. gs.):

1 — malas rotājums; 2—3 — galu rotājums; 4 — shēma; 5 — auklas pinums un apsēja — celaines raksts

ar rotātajām villainēm saglabājušās arī ar bronzas riņķīšiem rotātas sietavas. Tās bijušas tumšzilas, austas rombveida trīnītī, līdz 3 m garas, ap 12 cm platas. Auru sākuma gals nerotāts, vidusdaļā rotāta šaura malas josla, bet īpaši grezns tas nobeiguma daļā ar sarindotu kuplinātu trīsstūru figūrām (65. att.: 1; 67. att.).⁸¹ Rotājums veidots no audumā ielocītiem bronzas stieples riņķīšiem. Kājas pēda bijusi aptīta ar atsevišķu nerotātu aušu. Ar riņķīšiem rotātas celaines kā sietavu rotājums atrasts arī Rīgā, 13.—14. gs. apbedījumos.⁸² Arī šeit turpinājušās libiešu apģērbu rotāšanas tradīcijas, kaut gan šajos kapos atrasto senlietu materiālā saskatāmas kuršu paražas.

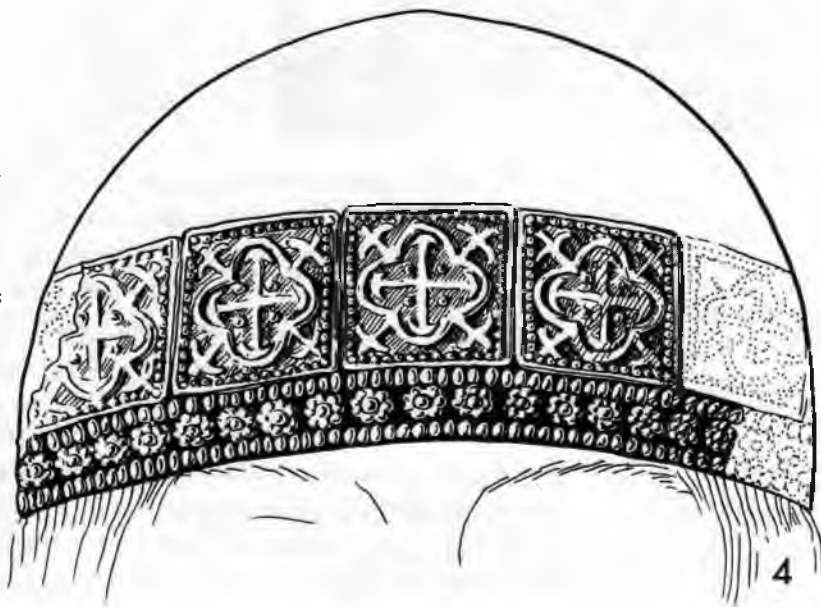
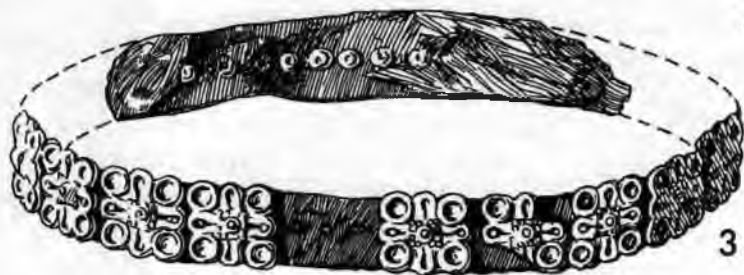
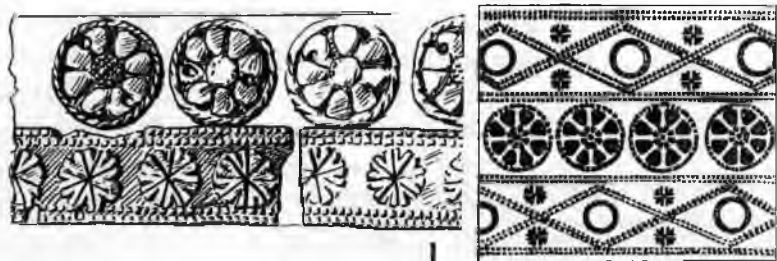
No 13.—14. gs. galvasrotām atrasti galvenokārt auduma v a i n a g i. Turpinot jau 12. gadsimta beigās aizsākto paņēmienu, tie darināti,

uzšujot tumšbrūnai vilnas audenei zilišu, smalko bronzas spirālīšu un alvas rozešu rotājumu joslas un aizmugurē pievienojot īpaši izveidotus piekarus (23., 24., 27. krās. att.). Dažiem Meirānu muižas, Bērzpils un citos kapulaukos atrastajiem 13. gs. vainagiem konstatēts arī tumšsarkanas vadmalas pamats, kāds parasts Austrumlatvijas etnogrāfiskajiem vainagiem (27. krās. att.: 2). Var uzskatīt, ka 12.—13. gs. sastopamās auduma vainagu darināšanas un rotāšanas tradīcijas pamatos pārmantotas 19.—20. gs. vainagos. Tomēr piekaru simboliskā nozīme acīmredzot laika gaitā zudusi, un vēlākajiem vainagiem tie vairs netiek pievienoti.

Blakus rotātajiem auduma vainagiem, sākot ar 12. un 13. gs. miju, parādās arī vienkāršāki šauri, aizmugurē sasienamei vainadziņi, daži darināti no ādas siksnīņas, kas rotāta ar dobām podziņām. Ir arī no astriem pīti, ar bronzas riņķīšiem rotāti vainadziņi. Vairākkārt, sevišķi agrākajās latgaļu un sēļu zemēs, atrasti uz paralēlām aukliņām, parasti likloča rakstā savērti bronzas riņķīšu vainadziņi, dažkārt ar aizmugurē izveidotiem kupliem pušķveida piekariem (32. att.). 13.—14. gs., acīmredzot libiešu ietekmē, bronzas riņķīši apgērba rotāšanai te izplatījušies plašāk un sastopami ne vien vainagu, bet arī villaiņu galu rotājumos.

15. un 16. gs. apbedījumos visā Latvijas teritorijā paretam sastopami ar ornamentētām, apmēram 2x2 cm lielām bronzas skārda plāksnītēm rotāti vainagi (27. att.: 6; 68. att.: 3). Ar tādām plāksnītēm, zilitēm un alvas rozetēm rotāta arī Makašēnu Greivuļu kapulaukā atrastā 15. gs. aditā tumšzilā sievietes cepure (68. att.: 4). 17. gs. Rīgas apkārtnes sievietes zīmējumā redzama ar izšuvumiem rotāta cepure (63. att.), kādas vēlāk, 19. gs., bija izplatītas Vidzemē.

Ar 16.—17. gs. datējami šaurie, no bronzas skārda darinātie tā sauktie spangu vainagi, kas konstatēti nelielā rajonā Ziemeļkurzemes rietumu daļā. Spangu vainagu sākumus var saskatīt jau 15. gs. Salaspils Mārtiņsalas atradumos, kur stingram ādas vai krijas pamatam piekniedēta šaura, ornamentēta bronzas skārda sloksnīte. Dažkārt vainaga augšmalu vēl rotā piekniedētu bronzas rozešu rinda (68. att.: 1). 19. gadsimtā spangu vainagi darināti un valkāti Kuldīgas apkārtnē. Par Zemgalei raksturīgiem uzskatāmi līdz 10 cm platie ornamentētie bronzas skārda vainagi (27. att.: 7; 68. att.: 2). Arī tie jau no 16.—17. gs. pazīstami Zemgales



68. att. Galvasrotas: 1 — ornamentēts bronzas skārda vainags ar rozešu rindu (Salaspils Mārtiņšala, 15. gs.); 2 — ornamentēts bronzas skārda vainags (Zaļenieku Zaļā muiža, 16.—17. gs.); 3 — vainags ar ornamentētām bronzas skārda plāksnītēm (Salaspils Mārtiņšala, 15. gs.); 4 — ar ornamentētām bronzas plāksnītēm, zilišu un alvas rozešu izšuvumu rotāta cepure (Makašēnu Greivūļi, 15. gs.)

2

3

4

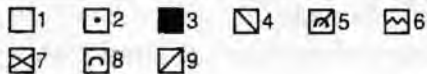
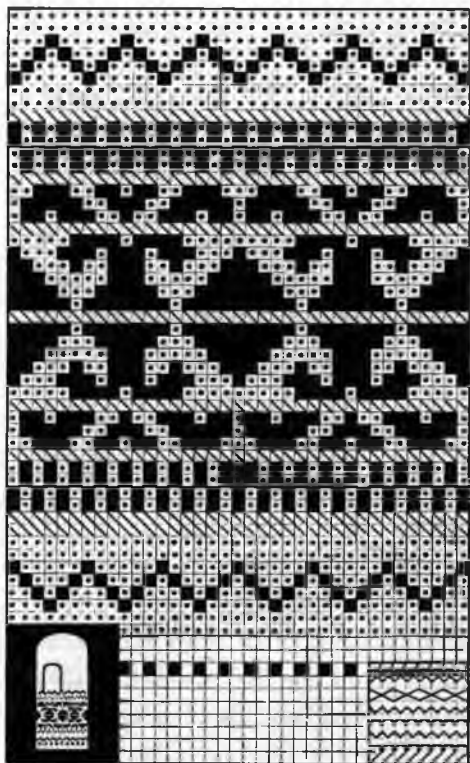
arheoloģiskajā materiālā.⁸³ Kopā ar tiem sieviešu apbedījumos te sastopamas ar bronzas kniedītēm rotātas ādas jostas.

Vainagi pēc 13. gs. un pat vēl 15. un 16. gs. konstatēti arī 50—60 gadu vecu sieviešu kapos, tāpat kā tas novērots dažkārt jau iepriekšējā periodā. Tātad vainags, vismaz pēc apbedīšanas tradīcijām, nebija tikai neprecēto meitu rota. Te jāpiemin vēl 16. gs. rakstītajos avotos minētā ziņa, ka „provincēs, kuras sauc par Livoniju .. vecas sievietes un jaunas meitenes staigā vaļā palaistiem matiem, galvas rotājums tām darināts no kaut kādām bumbiņām, kas atgādina dažādas krāsas pērles un dārgakmeņus”⁸⁴. Arī pēc arheoloģiskā materiāla spriežot, iespējams pieņemt, ka tikai kopš 15. gs. ar jau minēto Makašēnu Greivuļu sievietes cepuri sāk ieviesties tradīcija — šķirot jaunavu un sievu galvassegas, kas, kā zināms, par valdošo kļuvisi 18. gadsimtā. Pēc šīs tradīcijas vainagi pazīstami tikai kā jaunavu galvasrota, kamēr sievas valkājušas cepures vai galvasautus.

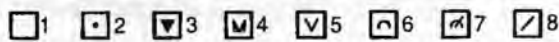
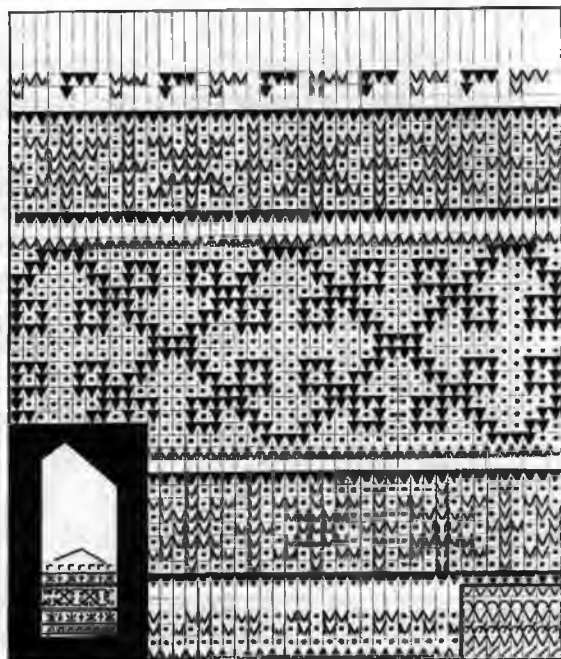
VĪRIEŠU APĢĒRBS

Pēc arheoloģiskajiem atradumiem un arī rakstīto avotu ziņām secināms, ka vīriešu apģērbs visā Latvijas teritorijā bijis diezgan vienveidīgs. Virs krekla valkāti pagari (nedaudz virs ceļiem), apjozti vilnas auduma svārkī (63. att.). Minēts arī kažoks, kas, šķiet, bijis izplatīts ziemas apģērbs. Pie jostas karājies nazis, nereti galoda, maciņš vai kulīte ar dažām nepieciešamām lietām. Galvā vasarā nēsāta tūbas, ziemā — kažokādas cepure.

Gan vīriešiem, gan sievietēm kājas līdz ceļiem bijušas notītas ar sieta-vām. Pēdas tītas autos vai valkātas pītas vai adītas zeķes. Garās, virs bikšu galiem līdz ceļiem uzvilktās zeķes attēlotas 17. gs. Rīgas apkārtnes vīrieša apģērbā (63. att.). Ziņas par cimdiem un zeķēm sniedz arī atradumi Rīgas izrakumu 13.—17. gs. slāņos. Te starp 16.—17. gs. vīriešu īsajām



A



B

69. att. Cimda un zeķes raksti (Rīga, 17. gs.):

A — cimda raksta tehniskais zīmējums (1 — balts, 2 — dzeltens, 3 — sarkans, 4 — zils, 5 — pīnīte, 6 — labiski, 7 — robiņi, 8 — kreiliski, 9 — uzmestā kārtā); B — isās zeķes raksta tehniskais zīmējums (1 — balts, 2 — dzeltens, 3 — sarkans, 4 — zils, 5 — labiski, 6 — kreiliski, 7 — pīnīte, 8 — uzmestā kārtā)

zeķēm sastopamas gan vienkāršas — ikdienai domātas, gan ar rakstītu valni (69. att.: B) — godiem. 17. gs. sieviešu līdz celim garās zeķes adītas no samērā smalka pavediena, šķiet, piemērotas valkāšanai šūtajos ādas

apavos. To detaļu izveidojums — aizmugures vile, sānu rotājums — norāda uz Eiropas modes ietekmi.

Uzsverot zemnieku nabadzību, 16.—17. gs. bieži pieminētas vīzes un pastalas, kas bija labi piemērotas biežajam autu un sietavu tinumam. Tomēr šķiet, ka mikstie ādas apavi un zābaki šajā laikā nebija retums. Daudz dažādu ādas apavu fragmentu atrasts Kokneses un Rīgas 13. un vēlāku gadsimtu slāņos.

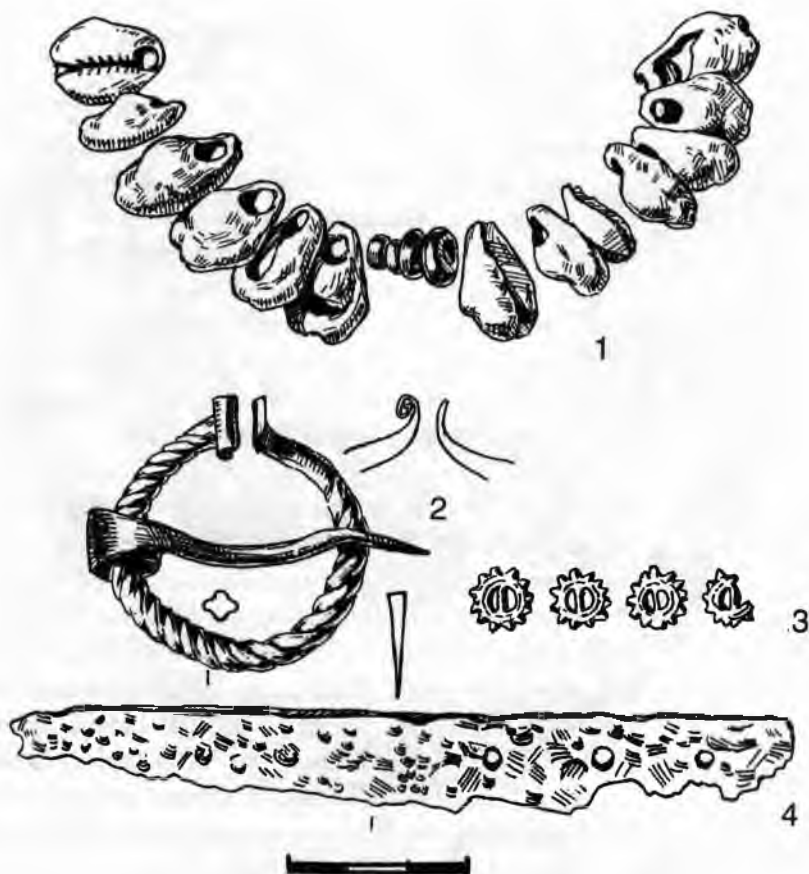
Rokas no aukstuma sargāja ar pītiem vai adītiem cimdium. Starp Rīgas 13.—17. gs. slāņos atrastajiem pirkstaiņiem un dūraiņiem ir gan praktiski un silti, derīgi ikdienas valkāšanai, gan arī rakstaini — goda cimdi (3., 4. att.; 69. att.: A).

ROTAS

Laika gaitā no 13. līdz 17. gadsimtam samazinās mirušajiem līdzīgi dotu rotu skaits un to tipu dažādība, tām ir arī zemāka apdares kvalitāte, vienkāršojies iestrādātais ornamentals. Šīs izmaiņas acīmredzot saistāmas ar zemnieku dzīves apstākļu pasliktināšanos dzimtbūšanas jūgā. Bez tam tās varēja ietekmēt arī Rietumeiropā valdošā mode.

Rotas šajā laikā darinātas galvenokārt no bronzas vai misiņa skārda, pavisam reti — no sudraba.

No kaklarotām 13.—14. gs. vēl diezgan bieži Kurzemē sastop kaklariņķus. Visvairāk tie ir vīti no trim stieplēm, ar smailiem, aptītiem galiem. Pārējā Latvijas teritorijā kaklariņķus vairs nevalkāja jau 12. gs. beigās. To vietu bija ieņēmušas kaklarotas no krāsainām stikla krellēm, kauri gliemežnīcām (23., 26. krās. att.; 70. att.). Kauri gliemežnīcu izmantošana kaklarotās, kas pastiprināti sākās 12. un 13. gs. mijā, novērojama līdz pat 18. gadsimtam. Sevišķi šādas rotas bijušas iecienītas Austrumlatvijā, kur tās liktas ap kaklu pat vairākās virknēs. 13.—15. gs. kaklarotās bieži ievērti piekariņi — monētas un dažādas formas krustiņi



70. att. Senlietu komplekts (Sēlpils, 14. un 15. gs. mija):

1 — kaklarota; 2 — pakavsakta; 3 — alvas rozetes no apģērba rotājuma; 4 — nazis

(71. att.; 8. krās. att.). 13.—14. gs. vēl nēsāti gandrīz visi to tipu piekariņi, kādi sastopami 12. gs. beigās. Tas savukārt liecina, ka arī to simboliskā nozīme tradīcijās būtiski nav mainījusies. Iecienītākie no piekariņiem vēl arvien bijuši zvārguliši, kas dažkārt pievienoti pat cita veida piekariņiem. Dažādi zoomorfie piekariņi, it sevišķi plāksņveida, daudz

sastopami kādreizējās libiešu apdzīvotajās teritorijās. 14.—15. gs. cieņā nāk rombveida piekariņi. Sastopami arī trapecveida piekariņi, kuri tālākā attīstības gaitā kļūst garāki — līdz pat 6 cm. Kā vieni, tā otri ir ornamentēti, dažreiz vēl kuplināti ar miniatūriem cita veida piekariņiem. Par piekariņiem izmantoti arī dzīvnieku nagi un zobi, dzintara gabaliņi u. c. Visbiežāk piekariņi iestiprināti un pievienoti vainagiem, jostai un — īpaši bērniem — tieši pie apģērba.

Kaut arī libiešu sievietēm raksturīgās k r ū š u v a ž i ņ u r o t a s 13. gs. beigās izzūd, piekariņi — amuleti, kas parasti greznoja šo rotu, acīmredzot seno tradīciju ietekmē vēl sastopami pat 14.—15. gs. Tie važiņās pievienoti krekla vai villaines saspraužamajām s a k t ā m, kas 13.—17. gs. bija visizplatītākās rotas (72. att.: 2). Stap dažādajiem saktu veidiem visā šajā periodā iecienītākās bija pakavsaktas. No agrāk lietotajām tās atšķīrās nedaudz — ar pavisāku apdari un loka galu izveidojumiem. Atrotītie un rēdžu gali vairāk pacelti uz augšu, daudzskaldņu gali noplacināti, zvērgalvu gali vairāk atgādina stilizētu ziedu, magoņgalvu gali kļuvuši masīvāki. Par tipisku 14.—17. gadsimtam kļuvusi sakta ar pogasveida galiem. Kopš 12. gs. beigām pazīstamajām riņķsaktām izveidojās dažādi tipi. Senākās riņķsaktas Latvijā zināmas no atradumiem Lejasdopeļu kapulauka 12. gs. beigu apbedījumos. Tām ir pabiez, lējumā veidots loks, ko rotā ornamentī ar augu un dzīvnieku motīviem. Tādas saktas šajā laikā sastopamas arī Lietuvā, no kurienes tās varēja būt nokļuvušas Latvijas austrumdaļā. Sākot ar 13. gs., Latvijā plašāk izplatās no Rietumiem aizgūtās plāna bronzas skārda riņķsaktas, rotātas ar iesistu punktu, atsevišķu izcilņu un citu elementu veidotiem ornamentiem. Sākumā to ornamentētais loks ir paplats, vēlāk tām izveidojas formas un lieluma varianti — sastopamas gan pavisam vienkāršas riņķsaktas ar šauru, gludu loku (ļoti parastas arī 19. gadsimtā), gan ar stūrainiem izvirzījumiem, gan saktas ar izveidotiem uzrakstiem — „Ave Maria“ un citiem un, sākot ar 15. gs., arī ar platu, augu ornamentiem rotātu loku (72. att.: 1, 3).

Riņķsaktas lieto arī pēc 17. gs. dažādos variantos — gan vienkāršas, šauras, gan platas, ornamentētas, kamēr pakavsaktas šajā laikā jau izzūd.

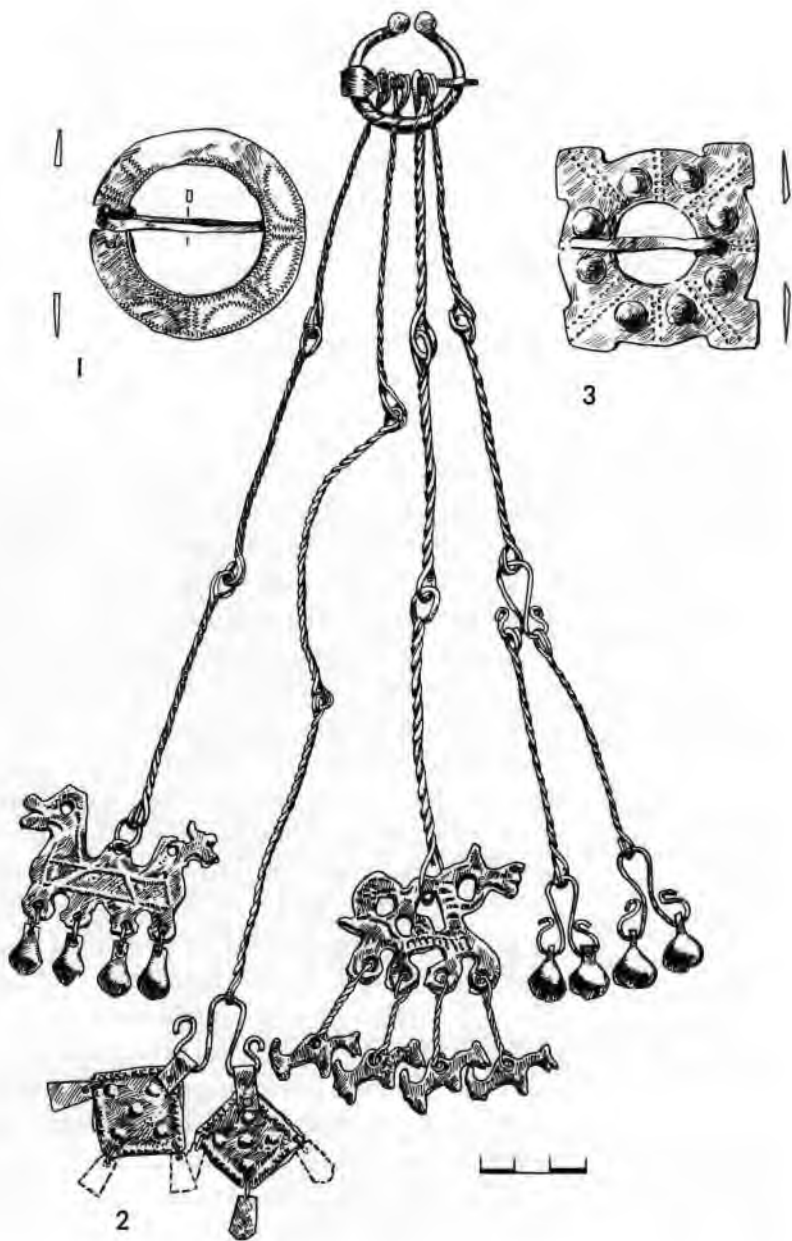


71. att. Senlietu
komplekts (Salaspils
Mārtiņsala, 15. gs.)

17. gs. sāk darināt īpaši greznas un ornamentētas tā sauktās burbuļsaktas. Tajās jau sastopami ornamenta elementi, kas veidojušies Rietumeiropā valdošo stilu ietekmē. Šīs saktas ir dažāda lieluma, ar pacēlumiem — burbuļiem, kuros dažkārt iestrādātas pat stikla „acis“. Greznākās no tām darinātas no sudraba. Tādas vairākkārt atrastas šā laikposma depozītos, bet apbedījumos līdz šim nav konstatētas, tāpat kā citas no sudraba darinātās rotas — krelles un ķēžu jostas. Greznās rotas acīmredzot darinājuši Rīgas latviešu tautības rotkaļi, kuru darbība, pēc J. Strauberga pētījumiem, šajā nozarē izbeigusies tikai pēc 17. gadsimta.⁸⁵ Burbuļsakta kā grezna latviešu tradicionālā tautastērpa rota 19.—20. gs. nēsāta gan Kurzemē, gan Vidzemē. Savukārt ķēžu jostas — sleņģenes, kuru pirmsākumi Latvijā zināmi pēc 16. gs. otrās puses atradumiem Cēsu pilī,⁸⁶ ir raksturīgas arī 16. gs. Eiropas modei, bet vēlāk plaši izplatās Kurzemē. 19. gs. tās lietojuši gan vīrieši, gan sievietes — sevišķi Alsungas, Ventspils un Kuldīgas novadā.

No a p r o č u daudzajiem iepriekšējos periodos lietotajiem veidiem 13.—15. gs. Rietumlatvijā vēl sastopamas lentveida aproces. Tās nēsātas vairākas katrā rokā. Salīdzinājumā ar 12. gs. aprocēm tās kļuvušas šaurākas, ar vienkāršāku ornamentu. Ziemeļvidzemē 13.—14. gs. vēl izplatītas bagātīgi ornamentētas vairogaproces ar sašaurinātiem galiem, atsevišķos gadījumos arī vitās aproces ar nocirstiem galiem un aproces ar stipri pārveidotiem zvērgalvu galiem. Te tās nēsātas katrā rokā pa vienai.

Arī g r e d z e n i 13.—17. gs. arvien vēl ir izplatīta rota. 13.—14. gs. sastopami visi agrāk lietotie gredzenu tipi, kaut arī to formas nedaudz pārveidojušās. Piemēram, spirālgredzeni kļuvuši masīvāki, dažreiz to darināšanai izmantota šaura sloksnīte. Izplatīti ir pamišgalu gredzeni ar paresninātu, rievotu priekšpusi. Vidzemē iecienīti vairoggredzeni. Sākot ar 15. gs., pārsvaru gūst slēgtie gredzeni, dažiem no tiem izveidota paplašināta priekšpuse, kurā nereti ievietota stikla acs, ieviešas zīmogredzeni. Tomēr gredzeni vairs netiek nēsāti tik lielā skaitā kā agrāk.



72. att. Saktas un piekari (Salaspils Mārtiņšala, 14.—15. gs.): 1, 3 — riņķsaktas; 2 — pakavsakta ar piekariņiem

NOBEIGUMS

Samērā plašais 7.—12. gs. arheoloģiskais materiāls ir devis nozīmīgu ieskatu par Latvijas iedzīvotāju šā perioda apģērbu, kā arī iespēju izsekot tā attīstībai, salīdzinot to ar iepriekšējo vai vēlāko gadsimtu, kā arī ar kaimiņu zemēs dzīvojošo tautu apģērbu. Tādējādi paveras visumā skaidra aina par apģērba attīstības gaitu diezgan garā laika posmā.

Ar kaimiņu zemēm līdzīgais iedzīvotāju saimnieciskās un sociālās attīstības līmenis, tāpat līdzīgais klimats, kā arī tirdzniecības un kultūras sakari noteica zināmu apģērba kopību — izejmateriālus, darināšanas paņēmienus, apģērba daļas. Apģērbu no pašu saimniecībā ražotas vilnas un liniem katra saime darināja savām vajadzībām. Šā perioda naturālās saimniecības veidam atbilst arī apģērba darināšanas tehnika — vēršana ar vārpstu un aušana vertikālajos aužamajos stāvos. Turklāt apģērba darināšanas tehnika laikā no 7. līdz 11. gs. attīstās lēni un, tikai sākot ar 12. gs., atbilstoši ekonomikas un sabiedrības feodālo attiecību attīstībai tā attīstījās straujāk. Dažas darināšanas tehnikas (rakstainie audumi, rakstainās mežģitā pinuma un celu jostas, trīsnišu triniša audumi), kas plašāk parādās 12. gadsimtā, jau var norādīt uz amatnieka — speciālista darbu, ko gan spēja izmantot galvenokārt feodālais virsslānis, tāpat kā ievestos tekstilizstrādājumus — brokāta lentes, augstas kvalitātes vilnas audumus, kas vairāk sastopami tirdzniecības sakaros aktīvajiem libiešiem.

Apģērba darināšanas paņēmienus noteica darbarīku attīstības pakāpe, kas no etniskajām tradīcijām nav atkarīga, turpretī apģērba rotāšanas

tradīciju saglabāšanā noteicoša nozīme ir iedzīvotāju etniskajai piederībai. Tā par latgaļiem, sēļiem un zemgaļiem kopēju pazīmi uzskatāmi apģērba rotājumi ar audumā ielocītiem bronzas gredzentiņiem. Laika posmā no 7. līdz 12. gs. visraksturīgāk tie izveidojās latgaļiem. Savukārt var uzskatīt, ka libieši apģērba audumu rotāšanu ar bronzas elementiem aizguvuši no baltu ciltīm, kurām šis paņēmieni sastopams senāk. Kopš 10. gs. libieši to pielāgoja savām tradīcijām, gan izveidojot savus īpatnējus rotāšanas paņēmienus, gan rotājot citas apģērba daļas, kas viņu tradīcijās šķīta nozīmīgākas.

Šā perioda Latvijas dažādo etnisko vienību rotās sastopamas daudzas kopējas formas, bet vienlaikus arī vairākas tikai atsevišķām ciltīm iecienītas savdabīgas rotas. Te jāmin bronzas spirāļu vainagi, kuri, sākot ar 6. gs., raksturīgi visu baltu cilšu sievietēm garā laika posmā un kuru lietošana izbeidzās tikai 13. gadsimtā, turklāt nevis tradīciju maiņas dēļ, bet gan ekonomiskiem apstākļiem pasliktinoties. Tradīcija gan turpinājās, taču tika izmantoti citi, vieglāk pieejami izejmateriāli. Savukārt libiešiem vairāk nekā citiem Latvijas iedzīvotājiem kultūru bagātinājusi gan Austrumu, gan vēl vairāk Skandināvijas kultūras ietekme. Tā, piemēram, skandināvisko ovālo saktu ietekmē libiešiem 11.—12. gadsimtā izveidojās vietējais variants — tā sauktās bruņurupučsaktas, kas kopā ar īpatnējo libiešu krūšu važiņu rotu veidoja unikālu, tikai libietēm raksturīgu rotu komplektu.

Bagātākās rotas un arī apģērba rotājumi senajiem Latvijas iedzīvotājiem sastopami 11.—12. gadsimtā. Vācu krustnešu iebrukums 13. gs. sākumā nodarīja vietējiem iedzīvotājiem smagus ekonomiskus un politiskus zaudējumus. Izzuda greznās bronzas rotas un arī apģērba rotājums ar sikajiem bronzas elementiem. Vairāk nekā citas ciltis no krustnešu iebrukuma cieta libieši. Turpmākajos gadsimtos, veidojoties latviešu tautībai, libieši daļēji ieplūda tās sastāvā, tomēr nezaudējot savas kultūras īpatnības, kas libiešu apdzīvotajos apvidos turpina izpausties līdz pat mūsdienām.

Kā liecina atrastie apģērba fragmenti un rakstītie avoti, pēc 13. gs. aptuveni seno cilšu robežām atbilstošās teritorijās turpinās agrākās apģērba darināšanas un valkāšanas īpatnējās tradīcijas, bet pamazām

vienādu tradīciju izplatības rajoni kļūst ievērojami plašāki. Vienlaikus sakarā ar saimniecības feodālo norobežošanos pa novadiem vai pat muižām ieviesušās arī jaunas lokālas atšķirības.

Ziņas par šā laikposma apģērbu, īpaši par 15.—17. gs., ir skopas, tomēr var konstatēt, ka daudzas tradīcijas, kuru ietekmē veidojušies vēlākie krāšņie novadu tautastērpi, nāk vēl no atradumiem bagātā 7.—12. gs. perioda. Tas norāda, ka arī vēlākajā, šķietami tukšajā laikposmā tradīcijas turpinājušās. To pārmantošanas nepārtrauktība ļauj izprast mūsu senču apģērba darināšanas principus un apzināties mūsu senās kultūras mantojuma bagātību, par ko lepna varētu justies ikviena tauta. 7.—12. gs. apģērba materiālus, kas nākuši gaismā no latgaļu un libiešu kapulaukiem, var pilnā mērā uzskatīt par unikāliem, tie dod iespēju pēc tiešiem paraugiem rekonstruēt apģērba daļas un noteikt to darināšanas paņēmienus.

Latvijas teritorijā atrastais apģērba materiāls īpaši nozīmīgs arī tādēļ, ka kaimiņu teritorijās tas saglabājies krietni mazāk — tur šajā laikā bija citas gan apģērba rotāšanas, gan apbedīšanas tradīcijas. Līdz ar to Latvijas materiāls var sniegt būtiskas ziņas, kas noderīgas visa Ziemeļeiropas reģiona iedzīvotāju apģērba vēstures pētīšanai.

ATSAUCES

- ¹ Livländische Reimchronik. / Hrsg. L. Meyer. — Paderborn, 1876. — S. 346—348.
- ² *Zemītis G.* Mūsu arheoloģiskie novadi // Dabas un vēstures kalendārs, 1993. — R., 1994. — 69.—75. lpp.
- ³ *Lehtosalo-Hilander P. L.* Ancient finish costumes. — Helsinki, 1984. — P. 49, 51. — Fig. 34.
- ⁴ *F. Kruse.* Analyse der Kleidung, des Schmucks und der Bewaffnung der alten Waräger–Russen–Necrolivonica. — Dorpat, 1842. — S. 1—34. — Tab. 18.
- ⁵ Балод Ф. Некоторые материалы по истории латышского племени с IX по XIII столетия. — Москва, 1911.
- ⁶ *Kiwull E.* Genandrene und Bronze-funde aus einem lettischen Gräberfelde der jüngeren Eisenzeit bei Wenden // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. — [Riga], 1911. — Nr. 21. — S. 1—29.
- ⁷ *Ģintars V.* Latviešu tautas tērpu aizvēsture // Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. — R., 1936. — 9.—92. lpp.
- ⁸ *Ģintars V.* Tracht und Schmück in Birka und Ostbaltische Raum. Eine Vergleichende Studie. — Stockholm, 1981.
- ⁹ *Šnore E.* Dundagas kājauti // Senatne un Māksla (turpm. — SM). — 1938. — Nr. 2. — 111.—121. lpp.
- ¹⁰ *Ozols K.* Senie latviešu audumi // SM. — 1939. — Nr. 2. — 76.—101. lpp.
- ¹¹ *Zariņa A.* Seno latgaļu apģērbs. — R., 1970; *Zariņa A.* Libiešu apģērbs 10.—13. gs. — R., 1988.
- ¹² *Dzērvītis A., Treimane L.* Latgaļu cilts sievietes svētku tērps vēlā dzelzs laikmetā // Latviešu lietiskā māksla. — Toronto, 1982. — Nr. 13; *Žeiere I.* Jauni materiāli par 13. gs. apģērbu Kurzemē // Tautas Pūrs. — Dayton [ASV], 1994. — Nr. 56; *Žeiere I.* Ances tekstiliju izpētes rezultāti // Tautas Pūrs. — Dayton [ASV], 1995. — Nr. 62.
- ¹³ *Appelgren-Kivalo H.* Finnische Trachten aus der jüngeren Eisenzeit. — Helsingfors, 1907.
- ¹⁴ *Lehtosalo-Hilander P. L.* Ancient Finnish costumes. — Helsinki, 1984.
- ¹⁵ Древняя одежда народов Восточной Европы. — Москва, 1986.
- ¹⁶ *Auškāps J.* Balināšana un krāsošana latvju dainās // Latvju tautas dainas / Sakārt. R. Klaustiņš, red. J. Endzelīns. — R., 1929. — 3. sēj. — 32. lpp.
- ¹⁷ Indriķa hronika / Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. — R., 1993. — 51. lpp.

- ¹⁸ *Caune A., Zariņa A.* Rīgas 13.—15. gs. vilnas cimdi // Latvijas PSR ZA Vēstis (turpm. — LZAV). — R., 1980. — Nr. 1. — 60.—65. lpp.; *Zariņa A.* Rīgas cimdi un zeķes 16.—17. gadsimtā // Senā Rīga. — R., 1998. — 289.—314. lpp.
- ¹⁹ *Reichay K., Stolte H.* Nadelbindung — eine fast vergessene Textiltechnik // Museumdorf Düppel. — Berlin, 1994. — Nr. 3.
- ²⁰ *Caune A., Zariņa A.* Rīgas 13.—15. gs. vilnas cimdi. — 65.—68. lpp.; *Peets J.* Totenhandshuhe im Bestattungsbrauchtum des Esten und anderer Ostsee — finnen // Fennoskandia archaeologica IV. — 1987. — S. 108, 109.
- ²¹ *Zariņa A.* Libiešu apģērbs 10.—13. gs. — 10. lpp.
- ²² *Hald M.* Olddanske textiler. — København, 1955. — Fig. 258.
- ²³ *Niedre J.* Krustpils apvidus jostas // Valsts vēsturiskā muzeja krājumi. — R., 1930. — Nr. 1. — 12. lpp.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Лайго А. Э. Тканье и плетения поясов и тесмы // Эстонская народная одежда XIX и начала XX века. — Таллин, 1960. — С. 220—222.
- ²⁶ *Zariņa A.* Seno latgaļu apģērbs. — 22.—30. lpp.
- ²⁷ Turpat. — 27. lpp. — 6. att.
- ²⁸ *Geijer A.* Die Textilfunde aus den Gräbern // Birka Untersuchungen und Studien. — Uppsala, 1938. — B. 3. — S. 92, 93.
- ²⁹ Latvijas Vēstures muzejs, inv. nr. V 9170: 8.
- ³⁰ *Geijer A.* Die Textilfunde aus den Gräbern. — S. 97.
- ³¹ *Dzērvītis A.* Jostas un prievītes // Latvju tautas dainas. — R., 1929. — 3. sēj. — 160., 161. lpp.
- ³² Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. — Рига, 1979. — Табл. XXXIX, ХД.
- ³³ *Bender Jørgensen L.* Cloth of the Roman Iron age in Denmark. — [København], 1980. — P. 7.
- ³⁴ *Bender Jørgensen L.* Forhistoriske textiler i Skandinavien // Acta archaeologica. — København, 1986. — Fig. 3.: m. — S. 352, 353.
- ³⁵ *Bender Jørgensen L.* Cloth of the Roman Iron age in Denmark. — P. 9.
- ³⁶ *Bender Jørgensen L.* Forhistoriske textiler i Skandinavien. — S. 360, 361.
- ³⁷ *Nahlik A.* W sprawie pochodzenia tak zwanych dywanów dwuosnowowych / Polska Sztuka Ludowa, Kwartalnik Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk. — 1961. — N. 3. — S. 138. — Rys. 3.
- ³⁸ *Sedovs V.* Balti un slāvi senatnē // LZAV. — 1977. — Nr. 12. — 90. lpp.
- ³⁹ *Zariņa A.* Seno latgaļu apģērbs. — 35. lpp., 10. att.
- ⁴⁰ *Zariņa A.* Kopējas iezīmes latgaļu un slāvu audumos // Arheoloģija un etnogrāfija (turpm. — AE). — R., 1968. — 8. laid. — 89. lpp.
- ⁴¹ *Bender Jørgensen L.* Forhistoriske textiler i Skandinavien. — S. 345.

- 42 Нахлик А. Ткани Новгорода // *Материалы и исследования по археологии СССР*. — Москва; Ленинград, 1963. — № 123. — С. 281.
- 43 *Caune A., Zariņa A.* Rīgas 13. gs. horizontālie aužamie stāvi // *LZAV*. — 1990. — Nr. 2. — 34.—49. lpp.
- 44 *Alsupe A.* Audēji Vidzemē. — R., 1982. — 130. lpp.
- 45 Лебедева А. И. Прядения и ткачество восточных славян в XIX — начале XX. // *Восточнославянский Этнографический сборник*. — Москва, 1956. — С. 517, 518.
- 46 *Blumbers Z.* Bronzebuckelchen als Trachtrier. — Stockholm, 1982. — S. 20—23. — Abb. 21.
- 47 *Zariņa A.* Seno latgaļu apģērbs. — 60. lpp., 5.—13. tab. Bez tam pēc 1970. gada analizētas vēl arī vairāku citu kapulauku villaines.
- 48 *Auskāps J.* Balināšana un krāsošana latvju dainās. — 32. lpp.
- 49 *Ģinters V.* Latviešu tautas tērpu aizvēsture. — 38.—40. lpp. — 27. att.
- 50 Turpat. — 26., 32., 36., 44. att.
- 51 *Zariņa A.* Seno latgaļu apģērbs. — 50. att.
- 52 Turpat. — 106.—108. lpp., 64. att.
- 53 Turpat. — 61., 62. lpp.
- 54 *Ģinters V.* Latviešu tautas tērpu aizvēsture. — 12. lpp.; *Blumbers Z.* Bronzebuckelchen als Trachtrier. — S. 109.
- 55 Волкайте-Куликаускаiene P.K. Одежда литовцев с древнейших времен до XVII в. // *Древняя одежда Восточной Европы*. — Москва, 1986. — № 6. — С. 155.
- 56 *Apala Z., Zariņa A.* Dižciltīga latgaļa apbedījums Ģūģeru kapulaukā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. — 1991. — Nr. 1. — 20.—22. lpp.
- 57 *Ģinters V.* Tracht und Schmück... — S. 24.
- 58 *Hägg I.* Die Textilfunde aus dem Hafen von Haithabu. — Neumünster, 1984. — S. 162.
- 59 *Urtāns V.* Senākie depozīti Latvijā. — R., 1977. — 55. lpp. — 10. att.: 3.
- 60 *Caune A.* Rīgas 12.—13. gs. antropomorfe kokgriezumi // *LZAV*. — 1981. — Nr. 6. — 56., 57. lpp., 1.—3., 5. att.
- 61 *Ģinters V.* Latviešu tautas tērpu aizvēsture. — 15.—18. lpp.
- 62 *Bebre V.* Ādas apavi Rīgā 13.—14. gs. // *AE*. — R., 1983. — 129. lpp.; *Bebre V.* 11.—14. gs. ādas apavu atradumi Kokneses pils 1961.—1963. g. izrakumos // *Zinātniskās skaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1984./85. gada pētījumu rezultātiem*. — R., 1986. — 39.—42. lpp.
- 63 *Zariņa A.* Libiešu apģērbs 10.—13. gs. — 6., 7. lpp.
- 64 *Lehtosalo-Hilander P. L.* Ancient Finnish costumes. — P. 49—51. — Fig. 34.
- 65 Turpat. — 51. lpp., 34., 37. att.
- 66 *Slava M.* Latviešu tautas tērpi. — R., 1966. — 59. att.: 3, 5, 6; Каармаа М., Волмаа А. Эстонская народная одежда. — Таллин, 1981. — С. 17, 72.

- ⁶⁷ *Lehtosalo-Hilander P. L.* Ancient Finnish costumes. — Fig. 43, 44; Хвошинская Н. В. Новые данные о мужской одежде населения западных окраин Новгородской земли // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры АН СССР. — Москва, 1984. — С. 179. — Рис. 1.
- ⁶⁸ *Laul S.* Ühisjooni läänemeresoomlastee muinasaegses rõivastuses // Keel ja Kirjandus. — 1985. — Lk. 7—417. — Joon: 2.
- ⁶⁹ Turpat. — Tahvel XXVII: 3.
- ⁷⁰ *Tautavičius A.* Požeres plokštinis kapinynas // Lietuvos Arheologia. — Vilnius, 1984. — P. 47. — Il. 22.
- ⁷¹ Лаул С. К. Одежда эстонцев I—XVI вв. // Древняя одежда народов восточной Европы. — Москва, 1986. — С. 197. — Рис. 74; Волкайте-Куликаускаiene Р. К. Одежда литовцев с древнейших времен до XVII в. — С. 158, 159. — Рис. 54^a.
- ⁷² *Pāvele T.* Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. — R., 1959. — 20.—28. lpp.
- ⁷³ *Manninen I.* Die Kleidung // Kansatietelinen arkisto. — Helsinki, 1957. — № 13. — S. 59.
- ⁷⁴ *Slava M.* Latviešu tautas tērpi. — 73. lpp.
- ⁷⁵ *Spekke A.* Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. — R., 1934; *Straubergs J.* Latviešu tērps un viņu raksta ornamentika // Latvieši. — R., 1936. — 1. sēj.
- ⁷⁶ *Karnups A.* Latviešu tērps pēdējos 350 gados // Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. — R., 1936. — 98. — 192. lpp.; *Slava M.* Latviešu tautas tērpi.
- ⁷⁷ Latvijas PSR arheoloģija. — R., 1974. — 295.—300. lpp., 189. att.
- ⁷⁸ *Slava M.* Latviešu tautas tērpi. — 48. lpp., 4. tab.: 4.
- ⁷⁹ *Caune A.* Jauni atklājumi Rīgas 12. gs. kapulaukā un to nozīme pilsētas pirm-sākumu skaidrojumā // LZAV. — 1988. — Nr. 10. — 106.—112. lpp., 5. att.
- ⁸⁰ *Žeiere I.* Jauni materiāli par 13. gs. apģērbu Kurzemē // Tautas Pūrs. — Dayton [ASV], 1994. — Nr. 56. — 6.—11. lpp.; *Žeiere I.* Ances tekstiliju izpētes rezultāti // Tautas Pūrs. — Dayton [ASV], 1995. — Nr. 62. — 8.—20. lpp.
- ⁸¹ *Šnore E.* Dundagas kājauti.
- ⁸² *Pāvele T.* Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. — 28. lpp.
- ⁸³ *Cimermane I.* Zemgaļu 16. gs. bronzas skārda vainagi. — R., 1994. — 53.—57. lpp.
- ⁸⁴ *Gvagnini Alexandri Veronensis.* Sarmatiae Europaeae descriptio. — Spiraе, 1581.
- ⁸⁵ *Straubergs J.* Saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas // SM. — 1939. — Nr. 2. — 103., 104. lpp.
- ⁸⁶ *Apala Z.* Daži uz Livonijas kara laiku attiecināmi atradumi Cēsu pili // AE. — R., 1983. — 19. lpp. — 8. att.

DIE TRACHTEN IN LETTLAND

IM 7.—17. JH.

ZUSAMMENFASSUNG

Die frühesten Angaben über Trachten in Lettland — aus dem 7. Jh. — bieten die in Ausgrabungen gefundenen Kleidungsfragmente, deren Erhaltung die reiche Kultur der Bronzezieraten und die Sitte, die Gestorbenen im Festkleid in Skelettgraben zu beerdigen, förderte.

In Lettland lebten zu jener Zeit mehrere Baltenstämme — Lettgaller, Selonen, Semgaller und Kuren und ein Finnenstamm — die Liven (Abb. 1). Die früheren Kleidungsfragmente haben schon seit Mitte des 19. Jh. die Aufmerksamkeit der Forscher (Fr. Kruse) herangezogen, jedoch detaillierte Forschungen wurden erst am Anfang des 20. Jh. durchgeführt (Fr. Balodis), besonders aber in den 30er Jahren (V. Ginter u. a.). Nähere Auswertung über die Kleidungsstücke und Verzierung wurde erst in den 70er Jahren vollzogen (A. Zariņa).

Zur Herstellung von Trachten wurden Flachs- und Wollfasern gebraucht, die mit Hilfe des Spindels gesponnen — hauptsächlich in Z-Richtung — und gezwirnt — in S-Richtung wurden (Abb. 2: 1, 2). Der Herstellungsweise nach kann man die Textilerzeugnisse als Geflecht, gürtelartige und im Webstuhl bereitete Textilien einteilen. In Schichten des 13. Jh. in Riga wurde ein in Nadelbindungstechnik bereiteter Fingerhandschuh gefunden (Abb. 3). Später wurde diese Technik durch Strickerei ersetzt. Die frühesten Funde — ein gestrickter Handschuh und eine Mütze — stammen aus dem 15. Jh (Abb. 4). In livischen Gräbern aus dem 11.—12. Jh. kommen einfarbige Gürtelfragmente mit Reliefformament in Sprangtechnik vor (Abb. 5: 1, 6). In Ostlettland wurde dieser Handgriff noch Anfang des 20. Jh. angewendet. Die frühesten Funde der Brettchenzierbänder stammen aus dem 6. Jh. Die Entwicklung von Brettchenzierbändern kann man bestens nach denselben bei lettgalischen Schultertüchern verfolgen (Abb. 17). Ornamentierte, mittels durch zwei diagonal gegenüberliegende Löcher gefädelt Fäden gebildete Brettchenzierbänder für Schultertücher und Gürtel wurden seit dem 11. Jh. gebraucht (Abb. 2: 5—7; 22; farb. Abb. 18, 19). Mit Hilfe von Litzen oder Weberkamm gewebte Zierbänder mit einfachem rhythmischem Ornament kommen seit dem 10. Jh. vor (Abb. 7). Aus in Webstühlen gewebten Gewearten kommen im archäologischen Material folgende vor: Tuchbindung (1/1), vierbindiger (2/2) und dreibindiger (1/2) Körper (Abb. 8: 1, 2, 5) sowie ihre Varianten. Die frühesten Fragmente der Tuchbindung und des vierbindigen Körpers stammen aus dem 3.—4. Jh. Für die Oberbekleidung wurde meistens der letztere gebraucht. Seit dem 11. Jh., besonders bei den Liven, kommen auch seine Varianten — der Fis-

chgrätenkörper und der Diamantkörper vor (Abb. 8: 3, 4). Ihrer Faserqualität und der standardisierten Herstellungsart nach wären diese Erzeugnisse als aus Westeuropa eingeführt anzusehen. Eine neuere Gewebeat ist dreibindiger Körper, der im lettischen archäologischen Material für die Oberbekleidung seit dem 11.—12. Jh. vorkommt und seit dem 13. Jh. weit gebraucht wird. Es kommt auch der Rippenkörper vor (Abb. 5: 3, 8: 6), der auch als eingeführt zu werten ist. Bei den Lettgallern und Selonen kommen aus dem 12.—13. Jh. gemusterte Gewebefragmente vor, an welchen im Grundgewebe aus Flachs mit Hilfe von Spänen eingelestes Ornament gebildet wurde (Abb. 8: 9). Diese Gewebe kann man als eine Ausgangsart für die in späteren Jahrhunderten üblichen in Schussrichtung gemusterten Gewebeatarten ansehen.

Über die Art der angewendeten Webstühle kann man nach Anfangskanten schließen, welche leider sehr wenig erhalten sind. Von senkrechten Webstühlen mit zwei Walzen (Abb. 10: 2) zeugen auf Kettenschlingen gebildete Anfangskanten. Solche kommen bei lettgallischen und selonischen Schultertüchern vor. Manchmal wurden die Kettenschlingen geflochten (Abb. 11: 1, 2, 4). Auf Webstühle mit Kettengewicht weisen ihrerseits einige gefundene Brettchenbänder hin, an welchen die Kettfäden angefestigt wurden. (Abb. 11: 5). In livischen und lettgallischen Wohnstätten wurden auch Webegewichte gefunden. Senkrechte Webstühle wurden allmählich durch Trittwebstuhl ersetzt. Bestandteile der letzteren wurden in Schichten des 12.—13. Jh. gefunden (Abb. 12). Das Gewebe für Trachtenherstellung war einfarbig, aus natürlich dunkler oder in Pflanzenfarben gefärbter Wolle, für Festtrachten aber — oft dunkelblau. Seltener war es kariert oder gestreift (Abb. 8: 7, 8). Als Verzierung wurden Elemente aus Bronze sowie Zinnrosetten und Glasperlen gebraucht (Abb. 13). Von den Bronzeelementen schätzten die Lettgaller und Selonen am meisten Blechringchen. Breiter und vielseitiger wurden Spiralröhrchen gebraucht. Die Kuren und Liven verwendeten Dratringchen. Zinnrosetten wurden im 10.—12. Jh. von den Liven geschätzt, später haben sie sich weit verbreitet. Glasperlen bei Kleidungsverzierung erschienen im 11.—12. Jh. und wurden nach dem Verschwinden von Bronzeverzierung im 13. Jh. auch in den nächsten Jahrhunderten immer häufiger verwendet.

Es wurden entweder in unzugesschnittener Gestalt oder auch aus zugeschnittenen Gewebestücken bereitete Kleidungsstücke (Hemden, Hosen, Röcke, Mützen) gebraucht. Als Grundbekleidung diente sowohl bei Frauen, als auch bei Männern und Kindern das Hemd. Die Reste davon sind leider seltene Funde, jedoch kann man folgern, dass es aus Flachs-, seltener aus Wollgewebe in tunikaartigem Zuschnitt mit angenähten langen Ärmeln genäht wurde. Bei warmem Wetter konnte das Hemd das einzige Kleidungsstück sein. Ebenso wenige Angaben haben wir über Männerhosen. Wie nach den Funden zu folgern ist, war der untere Teil der Beine bis zum Knie mit Beinwickeln umwickelt.

Im Westteil Lettlands, in Gräbern semgallischer und kurischer Frauen an ihren Schultern gefundene Ziernadelpaare zeugen von an den Schultern zugesteckten

Umlegeröcken. Lettgallische und selonische Frauen trugen Umlegeröcke, die von der Taille bis über die Knie reichten. Man muss annehmen, dass über dem Hemd und Rock auch wollene Jacken getragen wurden. Die Schultertücher der Lettgaller und Selonen wurden im 7.—13. Jh. mit ins Gewebe eingebogenen Blechringchen und an den Kettenenden aufgefädelten Spirälröhrchen verziert (Abb. 14). Die Schultertücher waren vorwiegend dunkelblau gefärbt, ihre Ausmaße — 60—90x100—130 cm; sie sind als kurz, dekorativ einzuschätzen. Im Zeitlauf wurden sie etwas größer, es änderte sich auch das technische Verfahren der Verzierung, die Art und das Ornament der angebrachten Zierbänder (Abb. 17). Im 7.—9. Jh. ist das Ornament einfach — einige Ringchenreihen (farb. Abb. 1), im 9.—11. Jh. wird die Verzierung reicher (Abb. 15: 2; 16, 18), im 11.—12. Jh. wurden an prächtiger verzierten Schultertüchern in Ecken noch einzelne Ornamentgruppen angebracht, manchmal wurde das ganze Mittelfeld mit kleinen Kreuzchen verziert (Abb. 19; farb. Abb. 21). Am prächtigsten wurden die Schultertücher im 12. Jh. verziert — mit einzelnen Ornamentgruppen im ganzen Mittelfeld (Abb. 22, 23). Im 13. Jh. wird die bronzene Verzierung einfacher, und im Ausgang des Jahrhunderts verschwindet sie ganz (Abb. 25; farb. Abb. 26). Seit dem 12. Jh. kommen bei den Selonen und Lettgallern auch aus gebleichtem Flachs und dunkelblauer Wolle gewebte karierte Schultertücher vor (Abb. 9: 2; 26; farb. Abb. 24). Eigentümlich für Frauen baltischer Stämme waren seit der Mitte des 1. Jt. bis zum 13. Jh. Stirnbinden aus Bronzespiralen. Im 9. Jh. kommen Stirnbinden aus dicken Spiralen, auch aus Wellblechzylinderchen vor (Abb. 27: 1—4; 31), im 11.—12. Jh. — auch mit Anhängern. Anzunehmen ist, dass auch Kopftücher gebraucht wurden. Betreffs der Ziersachen — im 7.—9. Jh. wurden Ziernadeln, manschettenartige Arminge, Halsringe mit verschiedenen Enden, manchmal Kettenschmuck mit Glöckchen gebraucht (Abb. 33, 34; farb. Abb. 1, 3). Später, besonders im 12. Jh., wurden an Halsringen mit verbreiteten Enden Anhänger angebracht (Abb. 35, 36; farb. Abb. 20, 21).

Die Männer baltischer Stämme trugen über Hemd und Hose wollene Röcke in Tunikazuschnitt, die etwas über die Knie reichten, mit langen Ärmeln (farb. Abb. 4). Über den Hemdärmeln wurden manchmal verzierte, aus 4—7 cm breitem bis zu 150 cm langem bandartigem Wollgewebe bereitete Armumwicklungen aufgewickelt (Abb. 41, 42). Manchmal hatten die Röcke verzierte Ränder um den Halseinschnitt (Abb. 38), seltener wurde der ganze Brustteil verziert (Abb. 39, 40, 41: 2). Die Verzierung der Armumwicklungen und Röcke konnte die höhere Stellung des Trägers in der Gesellschaft bezeichnen. Der Rock wurde mit einem Lederriemen, oft mit Bronzebeschlag, umgegürtet (Abb. 41). Das Manteltuch für Männer war größer als dasselbe für Frauen, nur ohne Verzierung. Ein 110x210 cm großes wollenes Manteltuch aus dem 9. Jh. wurde im Deposit Tiraspurvs gefunden (Abb. 43). Die Männer trugen anliegende wollene Kopfbedeckungen, deren Ränder oft mit Bronzespiralreihen, seltener mit Brokatbändern verziert waren. Es kamen auch Kapuzen vor. Um die Kleidung

zusammenzustecken, wurden Armbrustfibeln (Abb. 44: 2), seltener Eulenzfibeln — eine prächtigere Unterart der ersteren — gebraucht (Abb. 44: 6). Im 9.—12. Jh. wurden Hufeisenfibeln mit verschiedenartig verzierten Enden und Bogen gebraucht (Abb. 44: 1, 3—5). Lettgallische und selonische Adlige trugen an den Fibeln noch prächtige Kettenanhänger (Abb. 35: 1). Die Männer trugen selten Armringe. Gewöhnlich waren sie massiv (Abb. 44: 7). Das sogen. Kriegerarmband (Abb. 44: 8) trugen die Männer auf der linken Hand. Getragen wurden meistens Spiralfingerringe.

Livische ebenso wie kurische und semgallische Frauen trugen über dem Hemd an den Schultern zusammengesteckte Umlegeröcke (Abb. 47, farb. Abb. 14, 15). Möglicherweise wurden auch Umlegeröcke, die von der Taille nach unten reichten, täglich getragen. Gefunden wurden Fragmente einer dunkelblauen verzierten wollenen Jacke in tunikaartigen Zuschnitt. Längs dem Unterrand und den Rändern des Brustteilinschnittes waren Verzierungsreihen aus Zinn- und Bronzeelementen angenäht (Abb. 48). Die Jacke reichte bis zu etwa 10 cm über die Knie. Festgestellt sind auch Fragmente aus leibanliegenden Jacken mit keilförmigen Einschlüssen am Unterteil. Die Röcke und Jacken wurden mit gewebten oder geflochtenen Gürteln umgürtet (Abb. 5: 1; 6, farb. Abb. 18, 19). Die Schultertücher, etwa 80—90x150 cm groß, wurden mit auf Gewebe aufgenähten Ornamenten aus aufgefädelten bronzenen Ringchen und Zinnrossetten, seit dem 11. Jh. — auch mit gelben Glasperlenreihen verziert. Die Pracht wurde durch Vermehrung der Reihenanzahl und Unterbringung von Ornamenten an den Ecken erreicht (Abb. 49, 50, 52: 2; farb. Abb. 16, 17). Im 12. Jh. kommt auch Ornament aus winzigen Bronzespiralchen vor (Abb. 51). Verzierte Schürzen, charakteristisch für Frauen finnischer Stämme, kann man bei livischen Frauen nur selten feststellen — bisher nur in einem Fall (Abb. 52: 1). Gebraucht wurden mit Bronzeringchen verzierte Haarbänder, auch wollene Kopftücher mit verziertem Vorderteil (Abb. 53, 54: 2, 3). Die minderzähligen Spiralfingerringe wurden unter dem Einfluss lettgallischer Sitten gebildet. Eigentümlich für livische Frauen sind verzierte Beinwickel (Abb. 55; farb. Abb. 14). Vieles im Schmucksatz livischer Frauen ähnelt dem der Frauen baltischer Stämme. Geschätzt wurden gewundene Halsringe mit Ösenenden, jedoch weniger in Anzahl. Reichlich kommt der Halsschmuck aus Glasperlen vor (farb. Abb. 9, 10). Eigentümlich waren hohlwändige ornamentierte Armringe, bis zu 3 auf jedem Arm. Verbreitet waren Spiralfingerringe. Doch am eigentümlichsten für livische Frauen war der Kettenbrustschmuck mit mehreren Kettenreihen und einem Ovalfibelpaar (farb. Abb. 11—13). Das Urbild der Ovalfibeln ist aus Skandinavien gekommen. Nach dem 12. Jh., ebenso wie bei den baltischen Stämmen, verschwinden die massiven Bronzeschmucksachen.

Bei livischer Männertracht ist beschlagener Ledergurt mit angehängtem Messer und weiteren zum Mittragen nutzbaren Gegenständen als prächtigster Schmuck anzusehen. Nicht selten sind die Beschläge skandinavischer oder östlicher Herkunft.

Zwecks Zusammenstecken der Kleidung dienten Hufeisenfibeln, vorwiegend mit Mohnkopffenden. Noch gibt es Spiralfingerringe, Armringe aber kommen selten vor (Abb. 59). Als eine ethnische Eigentümlichkeit sind mit Spirälhörchen verzierte Beinwickel sowie Röcke anzusehen (Abb. 57 : 1, 58).

Dank der Bronzeverzierung ist in livischen Gräberfeldern das vorläufig bedeutungsvollste Material über Kinderbekleidung gewonnen worden (Abb. 60). Sowohl Knaben als auch Mädchen trugen über dem Hemd wollene Jacke in tunikaartigem Zuschnitt, die etwa bis über die Knie reichte, ihrer Form nach ähnlich wie bei den Erwachsenen. Mit Glasperlen oder Bronzeelementen verziert wurden die Ränder am Vorderausschnitt, die Ärmelenden und der Unterteil der Jacke (Abb. 61, farb. Abb. 5, 6). Die Jacken wurden bei Mädchen mit ornamentierten Brettchernerzierbändern, bei Knaben — auch mit beschlagenen Ledergurten mit angehängtem Messer umgegürtet. Anzunehmen ist, dass wenigstens größere Knaben auch Hosen trugen. Umlegeröcke oder Kettenschmuck kommen bei den Mädchen nicht vor — das waren Kleidungsstücke für erwachsene Frauen. Kinder wurden oft auch mit Halsringen, Perlen schmuck, Anhängern, Armringen und Fingerringen versorgt (Abb. 62, farb. Abb. 7).

Funde des Schuhwerks für Männer, Frauen und Kinder zeigen keine wesentliche Unterschiede auf. An diesen Fragmenten sind Nähte und Senkellöcher zu sehen, die von tiefer mehrteiliger schuhförmiger Fußbekleidung zeugen. Solche wurden in Schichten des 12.—13. Jh. sowie der späteren Jahrhunderte der Städte Rīga und Koknese gefunden. Man muss annehmen, dass auch lederne Bauernschuhe (*pastalus*) und Bastschuhe gebraucht wurden. Die Schnürsenkel wurden ziemlich oft mit Bronzespiralen oder Schellen versorgt.

Dank den lebhaften äußeren Verbindungen kann man in der livischen Kultur mehr als bei den umliegenden Baltenstämmen besonders skandinavischen und östlichen Einfluss feststellen. Als ein ausdrucksvolles Kennzeichen finnischer Herkunft in der Trachtenverzierung waren die seit dem 10./11. Jh. vorkommenden Spiraltroddeln und seit dem 11./12. Jh. — das Spiralornament zu erwähnen. Auch einige Schmuckarten — Ovalfibeln, Perlenschmuck mit Münzen — waren eben bei Angehörigen des finnischen Stammes verbreitet.

Am prächtigsten waren die Schmucksachen und Trachtenverzierung bei allen Bewohnern Lettlands im 11. und 12. Jh., da nach verschwand die Verzierung aus Bronzeelementen so wie die massiven Schmucksachen. Bei der Bildung der lettischen Nationalität in den weiteren Jahrhunderten flossen die Liven in ihren Bestand ein, doch bei Mitnahme der Eigentümlichkeiten ihrer Kultur.

Das Vermindern der Bronzeverzierung an der Bekleidung nach dem 13. Jh. beeinflusste die Erhaltung von Textilien in Gräberfeldern negativ, und das Fundmaterial wird immer geringer sowie ist viel zu bruchstückhaft, um die Entwicklung der Trachten im 13.—17. Jh. systematisch zu verfolgen. Im 13.—14. Jh. kommen noch verzierte

Kleidungsfragmente vor, im 15.—16. Jh. geschieht das sehr selten, doch aus jener Zeit stehen schon Schriftquellen zur Verfügung. Im allgemeinen muss man annehmen, dass im Zeitraum 13.—17. Jh. die Art der getragenen Hemden unverändert bleibt. Die Röcke blieben einfarbig sogar bis zum Ende des 18. Jh., als chemische Farbstoffe aufkamen. In den von Liven beeinflussten Gebieten wurden die Röcke mit angenehmem Oberteil — Mieder — gefertigt. Am dauerhaftesten erhielten sich die alten Sitten bei Schultertüchern. Im Ostteil Lettlands wird bronzene Verzierung im 13.—14. Jh. durch Zinnrosetten und Glasperlen ersetzt (farb. Abb. 23, 25, 26), und diese Sitte dauert wenigstens bis zum 17. Jh. fort (Abb. 64). Es verbreiten sich karierte Schultertücher, denen Ränder wie vorerst mit Brettschwarzzierbändern verziert werden. Ebenso verbreiten sich Gewebestirnbinden (Abb. 27 : 5, farb. Abb. 27). In einer früher von Liven und Kuren gemischt bewohnten Gegend in Nordkurland kommen mit Bronzelementen verzierte Schultertücher und Beinwickel aus dem 13.—14. Jh. vor (Abb. 65—67). Im 16.—17. Jh. haben sich Gegenden mit gleichen Bereitungs- und Verzierungsverfahren erweitert, z. B., mit Bronzelamellen verzierte Stirnbinden (Abb. 27 : 6, 68 : 3) kommen im ganzen Territorium Lettlands vor, ebenso Mützen (Abb. 68 : 4). Als eine lokale Art des Kopfschmuckes gab es im Kurland und Semgallen im 16.—17. Jh. Stirnbinden aus ornamentiertem bronzenem Blechband (Abb. 68 : 1, 2). Verbreitet waren auch Kopftücher.

Die Bearbeitung von Schmucksachen wird nach dem 12. Jh. relativ oberflächlicher, auch die Anzahl vermindert sich. Im 13.—14. Jh. kommen noch stellenweise, besonders in Nordkurland, Halsringe und Armringe vor, im Ostteil Lettlands verbreiten sich Kaurimuscheln und Glasperlen, auch zusammen mit Anhängern—Amuletten (farb. Abb. 8, 23, 26). Ihre Funktion erfüllen die Fibeln immerhin — Hufeisenfibeln bis zum 17. Jh., seit dem 13. Jh. beginnen die aus dem Westen geliehenen Ringfibeln sich zu verbreiten. In den ehemaligen livischen Gebieten wurden an den Fibeln Anhänger angebracht (Abb. 72). Gebraucht wurden Fingerringe, seit dem 15. Jh. überwiegend geschlossene.

Auch bei Männerbekleidung blieben im 13.—17. Jh. die Hauptteile ähnlich wie vorerst und waren im ganzen Territorium Lettlands gleichartig. Gebraucht wurde aus Wollgewebe oder Pelzwerk genähte Oberbekleidung.

Als Beinbekleidung wurden Beinwickel und Strümpfe gebraucht, als untere Fußbekleidung — Fußlappen und Socken (Abb. 63, 69 : B). Getragen wurde sowohl aus einem Lederstück bereitetes, als auch zugeschnittenes, genähtes ledernes und auch geflochtenes Bastschuhwerk. Geflochtene und gestrickte Fäustlinge wurden im Alltag, verzierte Fingerhandschuhe und Fäustlinge — als Zusatz bei der Festtracht gebraucht (Abb. 3, 4, 69 : A).

Die Angaben über Trachten im 13.—17. Jh. sind spärlich, jedoch wurzeln viele Sitten, die die Bildung der späteren herrlichen Volkstrachten beeinflussten, im fund-

reichen 7.—12. Jh. Dies zeigt auch, dass in diesem scheinbar leeren Zeitraum — dem 13.—17. Jh. — die Sitten ununterbrochen fortgesetzt wurden. Das lässt die alten Gründe betreffs Kleidungsbereitung besser verstehen und sich des Reichtums unseres Kulturerbes bewusst sein.

Das in lettgallischen und livischen Gräberfeldern gefundene Bekleidungsmaterial, besonders aus dem 7.—12. Jh., kann man vollwertig als unikal bezeichnen. Es gibt die Möglichkeit, die Bekleidungsteile nach genauem Vorbild zu rekonstruieren und ihre Bereitungsart festzustellen und dadurch einen Teil der weißen Flecken in der Geschichte der nordeuropäischen Bekleidung auszufüllen.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 Die ethnische Lage in Lettland im 10.—12. Jh. (nach G. Zemitis.)
- Abb. 2 Werkzeuge und Handgriffe für Spinnen, Flechten und Brettchenweberei: 1 — Spindel mit Spinnwirtel; 2 — Spindrehrichtungen; 3, 4 — Geflechte aus vier und acht Fäden; 5, 6 — Fadenführung beim Brettchenweben; 7 — Anordnung der Brettchen beim Gürtelweben.
- Abb. 3 Nadelgeflochtene Handschuhe (*Rīga*, 13. Jh.): 1 — Schema; 2 — Geflechtsart; 3 — Verzierung.
- Abb. 4 Gestrickte Handschuhe (*Rīga*, 15. Jh.): 1, 3 — Verzierung; 2, 4 — Schema.
- Abb. 5 Textilienfragmente (11. Jh.): 1 — Gürtel in Strangtechnik (*Laukskola*); 2 — Diamantkörper; 3 — dreibindiger Körper und Rippenkörper mit Anfangskante (*Zariņi*).
- Abb. 6 Herstellungsweise eines Gürtels in Sprangtechnik: 1, 2 — Gürtelmuster und Beendigung (*Laukskola*, 11. Jh.); 3, 4 — Geflechtsanfang und Beendigung.
- Abb. 7 Herstellungsweise und Muster eines Gürtels (10.—12. Jh.): 1 — mit Weberkamm; 2 — mit Litzen (nach I. Madre); 3 — Muster (*Aizezers, Aizkalne, Vecpiebalga*).
- Abb. 8 Gewebearten: 1 — Tuchbindung (1/1); 2 — vierbindiger Körper (2/2); 3 — Diamantkörper (2/2); 4 — Fischgrätenkörper (2/2); 5 — dreibindiger Körper (1/2); 6 — Rippenkörper (1/2+2/1); 7 — in Schussrichtung gestreiftes Gewebe (2/2); 8 — in Kettrichtung gestreiftes Gewebe mit schlauchförmiger Webekante (*Laukskola*, 11. Jh.); 9 — gemustertes Gewebe mit angenähertem Brettchenzierband (*Ainava*, 12. Jh.).
- Abb. 9 Textilienfragmente: 1 — Gewebe in Fischgrätenkörper mit brettchengewebter Anfangskante und angenähertem gemustertem Brettchenzierband (*Krimulda*, 11. Jh.); 2 — karierte Schultertuchgewebe (*Annasmuiža*, 12. Jh.).
- Abb. 10 Senkrechte Webstühle (nach L. Bender Jørgensen); 1 — Gewichtswebstuhl; 2 — Webstuhl mit zwei Walzen.
- Abb. 11 Gewebekanten: 1, 2, 4 — Gewebekanten in Kettenschlingen (*Upmaļi*, 7. Jh., *Boķi*, 7. Jh., *Ainava*, 12. Jh.), 3 — um Fadenbündel umgewickelte Anfangskante (*Laukskola*, 11. Jh.); 5 — in Brettchen gewebte Anfangskante (*Laukskola*, 11. Jh.); 6 — schlauchförmige Seitenkante.
- Abb. 12 Trittwebstuhl mit Bestandteilen: A — Schaftstäbe mit Litzen (*Rīga*, 13. Jh.); 1 — Litzenstäbe; 2 — Litzen; 3 — Kettfäden; 4 — Schnur; B — Trittwebstuhl aus Westeuropa nach Zeichnung des 14./15. Jh..

- Abb. 13 Gewebeverzierungselemente: 1 — bronzene Spirälröhrchen; 2 — bronzene Knöpfe; 3 — Bronzblechringchen; 4 — Bronzedrahringchen, 5 — Zinnrosette; 6 — feines Spirälröhrchen; 7 — Glasperle; 8 — bronzener Trapezanhänger.
- Abb. 14 Rekonstruktion und technische Lösung des Schultertuches (*Kivti*, 7./8. Jh.).
- Abb. 15 Gewandrekonstruktionen: 1 — Schultertuchecke (*Boži*, 7. Jh.); 2 — lettgallische Frauentracht (*Aizkalne*, 10./11. Jh.); 3 — selonische Frauentracht (*Lejasdopeles*, 12. Jh.).
- Abb. 16 Schultertuchecke (*Aizkalne*, 10./11. Jh.).
- Abb. 17 Entwicklungsschema der Verzierung lettgallischer Schultertücher aus dem 7.—13. Jh.
- Abb. 18 Rekonstruktionen der Schultertuchecken: 1 — Ostteil Lettlands; 2 — *Aizkalne*, 11. Jh.
- Abb. 19 Rekonstruktion des Schultertuches und technische Lösung der Ecke (*Lazdiņi*, 11. Jh.).
- Abb. 20 Nachahmung des Schultertuches (*Sāviena*, 11. Jh., nach V. Ģinters).
- Abb. 21 Fragment des Schultertuches (*Ainava*, 12. Jh.).
- Abb. 22 Rekonstruktion des Schultertuches (*Ainava*, 12. Jh., nach V. Ģinters).
- Abb. 23 Nachahmung des Schultertuches (*Stāmeriena*, 12. Jh., nach V. Ģinters).
- Abb. 24 Rekonstruktionen von Brettchenzierbändern der Schultertücher (*Stāmeriena*, 12. Jh.): 1 — an der Längsseite; 2 — an der Schmalseite.
- Abb. 25 Rekonstruktionen der Schultertuchecken: 1 — *Pakalniēši*, 12./13. Jh.; 2 — *Galgauska*, 12. Jh.
- Abb. 26 Karierte Schultertücher: 1 — Eckenfragment (*Annasmuiža*, 12. Jh.); 2 — Rekonstruktion des Schultertuches und Brettchenzierbandes (*Daņilovka*, 12./13. Jh.).
- Abb. 27 Stirnbandarten: 1 — semgallisches Bronzespiralstirnband (6. Jh.); 2 — lettgallisches Bronzespiralstirnband (8.—13. Jh.); 3 — lettgallisches Flechtstirnband aus dicken Spiralen (10. Jh.); 4 — lettgallisches Bastflechtstirnband aus Wellblechzylinder (10.—12. Jh.); 5 — lettgallisches Gewbestirnband (aus dem 12. Jh. und später); 6 — Stirnband, verziert mit Bronzeblechplatten (15. Jh.); 7 — semgallisches Bronzeblechstirnband (16./17. Jh.).
- Abb. 28 Bronzespiralstirnbander: 1, 3 — lettgallische (*Kivti*, 7./8. Jh.); 2 — semgallisches (*Meņģele*, 6. Jh.).
- Abb. 29 Bronzespiralstirnband (*Smiltaine*, 8. Jh.).
- Abb. 30 Vereinigtes Gewbestirnband mit Bronzespiralstirnband (*Lejasdopeles*, 12./13. Jh.).
- Abb. 31 Vereinigtes bronzenes Stirnband aus Spiralen und Wellblech (*Raskumi*, 12. Jh.).

- Abb. 32 Bronzeringchenstirnband (*Jaunpiebalga*, 12. Jh.): 1 — Schema; 2 — Verzierung.
- Abb. 33 Lettgallischer Frauenschmucksatz (*Kivti*, 9. Jh.).
- Abb. 34 Lettgallischer Frauen- und Kinderschmuck (*Kivti*, 9.—10. Jh.); 1 — hohlwändiger Armring; 2 — manschettenartiger Armring; 3 — 5 — Spiralarmring; 6, 7 — bandartiger Armring mit verbreiterten Enden.
- Abb. 35 Lettgallischer Schmuck (11.—12. Jh.): 1 — Männerkettenschmuck; 2 — Frauenkettenschmuck; 3 —7 — Halsringe (3 — mit verbreiteter fazettenverzierter Vorderseite; 4 — mit verbreiteter ornamentierter Vorderseite und Anhängern; 5 — gewunden, mit Konenenden; 6 — gewunden, mit Ösenenden; 7 — tordiert).
- Abb. 36 Lettgallischer Frauenschmucksatz (*Jaunpiebalga*, 12. Jh.).
- Abb. 37 Hemdmanschette (*Nuksī*, 11. Jh.): 1 — angenähte Lederstreifen; 2 — Verzierung aus Bronzspirallumbindung.
- Abb. 38 Verzierung des Rockhalseinschnittes (*Isnauda*, 11. Jh.).
- Abb. 39 Verziertes Rockvorderteilfragment (*Ģūģeri*, 11. Jh.).
- Abb. 40 Rekonstruktion der Rockverzierungen (*Radzes*, 11. Jh.).
- Abb. 41 Gewandrekonstruktionen (Zeichn. E. Krastenberga): 1 — *Ķesteri*, 11. Jh.; 2 — *Ģūģeri*, 11. Jh.
- Abb. 42 Rekonstruktion der Armumbindung (*Ģūģeri*, 11. Jh.): 1 — Schema; 2 — technische Lösung; 3 — Verzierungen.
- Abb. 43 Gewandrekonstruktion (*Tīras purvs*, 9. Jh., Zeichn. L. Treija).
- Abb. 44 Schmuck (*Kivti*, 9.—11. Jh.): 1, 3—5 — Hufeisenfibeln; 2 — Armbrustfibel; 6 — Eulenfibel; 7 — Armring mit massivem Bügel; 8 — Kriegerarmband.
- Abb. 45 Grundrisszeichnung des Frauengrabes (*Laukskola*, 11. Jh.).
- Abb. 46 Gewandfragmente: 1 — Hemdfragment mit Saum (*Vampenieši I*, 11. Jh.); 2 — Rockfragmente (*Kābeles*, 13. Jh.).
- Abb. 47 Gewandrekonstruktionen (Zeichn. E. Krastenberga): 1 — *Rauši*, 11. Jh.; 2 — *Laukskola*, 11. Jh.; 3 — *Mārtiņsala*, 13. Jh.).
- Abb. 48 Rekonstruktion der Kaftanjacke (*Laukskola*, 11. Jh.): 1 — Randverzierungen am Halsausschnitt; 2 — Verzierungen am unteren Jackenrand; 3—4 — Rekonstruktion.
- Abb. 49 Rekonstruktionen der Schultertücher: 1, 2 — *Laukskola*, 11. Jh.
- Abb. 50 Rekonstruktion des Schultertuches (*Laukskola*, 11. Jh.).
- Abb. 51 Rekonstruktion des Schultertuches (*Vampenieši I*, 12. Jh.).
- Abb. 52 Gewandfragmente: 1 — Unterrandverzierungen der Schürze (*Čiekuri*, 12. Jh.); 2 — Eckenverzierungen des Schultertuches (*Laukskola*, 11. Jh.).
- Abb. 53 Kopftuchrekonstruktion (*Laukskola*, 11. Jh.): 1 — Rekonstruktion; 2 — Schema; 3 — Verzierungen.

- Abb. 54 Kopfschmuck: 1 — Verzierung und Schema des Spiralstirnbandes (*Laukskola*, 12. Jh.); 2, 3 — Haarbänder (*Cēsis, Laukskola*, 11. Jh.).
- Abb. 55 Beinwickelverzierung, 11. Jh.: 1, 3 — *Laukskola*; 2 — *Ozolmežs*).
- Abb. 56 Brokatbänder: 1, 2 — geflochtene (*Laukskola*, 11. Jh.); 3, 4 — Ornament und technische Lösung des gewebten Bandes (*Pūteļi*, 11. Jh.).
- Abb. 57 Gewandrekonstruktionen (Zeichn. E. Krastenberga): 1 — *Vējstūri*, 11. Jh.; 2 — *Laukskola*, 12./13. Jh.
- Abb. 58 Rekonstruktion und Schema der Beinwickelverzierung (*Vējstūri*, 11. Jh.).
- Abb. 59 Altsachensatz im Männergrab (*Laukskola*, 10./11. Jh.).
- Abb. 60 Fragmente verzierter Kinderleibröcke, 11. Jh.: 1, 2 — *Vampenieši I*, 3 — *Laukskola*.
- Abb. 61 Kindergewandrekonstruktionen (*Laukskola*, 11. Jh., Zeichn. E. Krastenberga): 1 — Knabengewand mit Leibrockverzierung; 2 — Mädchengewand.
- Abb. 62 Schmuksatz im Mädchengrab (*Laukskola*, 11./12. Jh.).
- Abb. 63 Lettische Bauern in Riga, 1612 (nach N. Mollin).
- Abb. 64 Schultertuchrekonstruktion (*Skubiņi*, 17. Jh.).
- Abb. 65 Gewandfragmente (*Laukmuīža*, 13. Jh.): 1 — Beinwickelverzierung; 2 — Schultertuchhecke.
- Abb. 66 Bronzeringchenornament im Brettchenband des Schultertuches (*Laukmuīža*, 12. Jh., nach A. Birģel-Paegle).
- Abb. 67 Rekonstruktion der Beinwickelverzierung (*Laukmuīža*, 13. Jh., nach A. Dzērvite): 1 — Seitenverzierung; 2, 3 — Endenverzierung; 4 — Schema; 5 — Geflecht und Brettchenbandmuster.
- Abb. 68 Kopfschmuck: 1 — ornamentiertes Bronzeblechstirnband mit Rosettenreihe (*Mārtiņsala*, 15. Jh.); 2 — ornamentiertes Bronzeblechstirnband (*Zaļā muīža*, 16.—17. Jh.); 3 — Stirnband mit ornamentierten Bronzeblechplatten (*Mārtiņsala*, 15. Jh.); 4 — mit Bronzeblechplatten, Glasperlen und Zinnrosetten verzierte Mütze (*Greivufi*, 15. Jh.).
- Abb. 69 Verzierungsornamente (*Riga*, 17. Jh.): A — Fäustlingsornament (1 — weiß; 2 — gelb; 3 — rot; 4 — blau; 5 — Flechte; 6 — rechts; 7 — Kerbchen; 8 — links; 9 — Anfangsreihe); B — Sockenornament (1 — weiß; 2 — gelb; 3 — rot; 4 — blau; 5 — rechts; 6 — links; 7 — Flechte; 8 — Anfangsreihe).
- Abb. 70 Altsachensatz (*Sēlpils*, 14./15. Jh.): 1 — Halsschmuck; 2 — Hufeisenfibel; 3 — Zinnrosetten; 4 — Messer.
- Abb. 71 Altsachensatz (*Mārtiņsala*, 15. Jh.).
- Abb. 72 Fibeln und Anhänger (*Mārtiņsala*, 14.—15. Jh.): 1, 3 — Ringfibeln; 2 — Hufeisenfibel mit Anhängern.

FARBIGE ABBILDUNGEN

- Abb. 1 Gewandrekonstruktion (*Kivri*, 8. Jh., Zeichn. L. Treija)
Abb. 2 Schmucknachahmungen (*Kivri*, 8. Jh.).
Abb. 3 Gewandrekonstruktion (*Kivri*, 10. Jh., Zeichn. L. Treija).
Abb. 4 Gewandrekonstruktion (*Kivri*, 9. Jh., Zeichn. L. Treija).
Abb. 5 Gewandrekonstruktion (*Vampenieši I*, 11. Jh., Zeichn. E. Krastenberga).
Abb. 6 Gewandrekonstruktion (*Laukskola*, 11. Jh., Zeichn. E. Krastenberga).
Abb. 7 Kinderleibrockverzierung — Kettenhalter mit Anhängern (*Laukskola*, 12. Jh.).
Abb. 8 Halsschmuck mit Anhängern (*Lejasdopeles*, 12./13. Jh.).
Abb. 9 Glasperlenhalsschmuck mit Anhängern (*Laukskola*, 11. Jh.).
Abb. 10 Halsschmuck mit Anhängern (*Laukskola*, 11. Jh.).
Abb. 11 Frauenschmucksatz (*Laukskola*, 11. Jh.).
Abb. 12 Ovalfibel (*Laukskola*, 12. Jh.).
Abb. 13 Frauenschmucksatz (*Laukskola*, 12. Jh.).
Abb. 14 Gewandrekonstruktion (*Laukskola*, 12. Jh., Zeichn. E. Krastenberga).
Abb. 15 Gewandrekonstruktion (*Lielvārde*, 11. Jh., Zeichn. E. Krastenberga).
Abb. 16 Schultertuchrekonstruktionen: 1, 2 — *Cēsis*, 11. Jh.
Abb. 17 Schultertuchrekonstruktionen, 11. Jh.: 1 — *Laukskola*; 2 — *Krimulda*.
Abb. 18 Gemusterte Brettchenzierbänder, 11. Jh.: 1, 4 — *Laukskola*; 2 — *Krimulda*;
3 — *Vampenieši I*.
Abb. 19 Gemusterte Brettchenzierbänder, 11. Jh.: 1, 4, 5, 7—11 — *Laukskola*; 2 —
Vējstūri; 3, 6 — *Vampenieši I*.
Abb. 20 Gewandrekonstruktion (*Kivri*, 11. Jh., Zeichn. L. Treija).
Abb. 21 Gewandrekonstruktion (*Lejasdopeles*, 12. Jh., Zeichn. L. Treija).
Abb. 22 Gewandrekonstruktion (*Rīga*, 12. Jh., Zeichn. E. Krastenberga).
Abb. 23 Gewandrekonstruktion (*Uplanti*, 13./14. Jh., Zeichn. E. Krastenberga).
Abb. 24 Gewandnachahmung (*Lejasdopeles*, 12. Jh.).
Abb. 25 Rekonstruktion des Schultertuchrandes (*Annasmuiža*, 12./13. Jh.).
Abb. 26 Gewandrekonstruktionen (*Dapiļovka*, 12./13. Jh., Zeichn. E. Krastenberga).
Abb. 27 Stirnbandrekonstruktionen: 1 — *Lejasdopeles*, 12./13. Jh.; 2 — *Meirāni*,
13. Jh.; 3 — *Dapiļovka*, 12./13. Jh.

SATURS

Ievads	3
I. Izejmateriāli, tekstiliju darināšanas paņēmieni	8
Pinumi	9
Jostveida audumi	18
Aužamos stāvos darinātie audumi	22
Audumā iestrādātie rotājumi	36
II. Latgaļu, sēļu, zemgaļu un kuršu apģērbs 7.—12. gadsimtā	39
Sieviešu apģērbs	39
Vīriešu apģērbs	72
Bērnu apģērbs	86
III. Lībiešu apģērbs 10.—12. gadsimtā	88
Sieviešu apģērbs	90
Vīriešu apģērbs	108
Bērnu apģērbs	115
IV. Latviešu apģērbs 13.—17. gadsimtā	121
Sieviešu apģērbs	122
Vīriešu apģērbs	132
Rotas	134
Nobeigums	140
Atsauces	143
Die Trachten in Lettland im 7.—17. Jh. Zusammenfassung	147
Verzeichnis der Abbildungen	154
Farbige Abbildungen	158

ANNA ZARIŅA

GARMENTS IN LATVIA
IN THE 7th—17th CENTURIES

„Zinātne“ Publishing House

Riga 1999

In Latvian

ANNA ZARIŅA

APĢĒRBS LATVIJĀ 7.—17. GS.

Redaktore *Biruta Alksne*

Mākslinieciskais redaktors *Georgs Krustojis*

Tehniskā redaktore *Galina Šļepkova*

Korektore *Brigīta Vārpa*

Formāts 70x84/16. 9,33 izdev. I. Izdevniecība "Zinātne",
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050. Reģistrācijas
apliecība Nr. 2-0250. Iespiesta a/s "Kvadra Print", Vienības
gatve 11, Rīga, LV-1004. Iesieta a/s "Paraugtipogrāfija",
Puskina iela 12, Rīga, LV-1050.

Zariņa A.

Za 723

Apģērbs Latvijā 7.—17. gs. — R.: Zinātne, 1999. — 159 lpp., il.,
8 lp. kr. il.

ISBN 5-7966-1235-2

Grāmatā analizēts Latvijas teritorijā arheoloģiskajos izrakumos atrastais 7.—17. gs. apģērba materiāls, kas bagātīgāk pārstāvēts laikposmā no 7. līdz 13. gs. Izsekojot latviešu tautastērpa vēsturi 1000 gados, sniegts priekšstats par tālaika apģērba izejmateriālu, darināšanas un rotāšanas paņēmieniem, atsevišķu apģērba daļu izveidojumu un rotām, kā arī dotas apģērba rekonstrukcijas.

Arheologiem, vēsturniekiem, skolotājiem, daiļamata meistariem, visiem, kas interesējas par latviešu tautas kultūras vēsturi.

UDK 391(=174)

